

VERBIJOHDOKSET *ne* JA *ntU* NYKYKIELESSÄ

Jaana Kariniemi
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2007

Tutkielmassa tarkastellaan suomen kielen *ne*- ja *ntU*-verbijohdosten esiintymistä kielessä ja niiden suhteita toisiinsa. *ne*- ja *ntU*-johdoksia ovat esimerkiksi *pienenee* ja *pienentyy* sekä *vanhenee* ja *vanhentuu*. Johdokset esiintyvät usein niin, että samasta kantavartalosta on olemassa sekä *ne*- että *ntU*-johdos. Ne ovat tavallisesti merkitykseltään synonyymisia, ja niiden taivutusparadigmat sekoittuvat. Tyypillisesti *ne*-johdos esiintyy paradigman vokaalivartaloisissa taivutusmuodoissa ja *ntU*-johdos silloin, kun *ne*-johdoksen taivutusmuoto olisi konsonanttivartaloineen, esimerkiksi *pienenee* : on *pienentynyt*. *ntU*-johdoksen on lisäksi todettu olevan leviämässä kielessä. Tutkielman tavoitteena on saada selville, mikä on *ne*- ja *ntU*-johdosten suhde kielessä tällä hetkellä. Tutkielmassa pyritään myös selvittämään, näkyykö *ntU*-johdoksen leviämistendenssi työn aineistossa.

Verbijohdoksia tarkastellaan ensin niiden kokonaisesiintymien määriä vertaillen. Aineistosta hahmottuu kolme pääryhmää: sellaiset *ne*-johdokset, joille ei löydy samakantaista *ntU*-johdosta, sellaiset *ntU*-johdokset, joille ei löydy samakantaista *ne*-johdosta ja sellaiset johdokset, joilla samasta kannasta esiintyy kumpikin johdos. Viimeksi mainittu ryhmä on aineiston suurin. Pienellä osalla aineiston johdospareista *ne*- ja *ntU*-johdoksen välille on kehittynyt merkitysero siten, että *ntU*-johdoksen merkitys on eriytnyt *ne*-johdoksesta. *ntU*-johdos kuvaa tällöin yleensä ihmisen toimintaa. Merkitysero on esimerkiksi johdoksilla *alenee* ja *alentuu*. Tutkielmassa selvitetäänkin myös sitä, millainen on aineiston merkityseroparien suhde toisiinsa ja miten eriytyneen johdoksen merkitys eroaa paristaan.

ne- ja *ntU*-johdosten suhdetta selvitetään myös tarkastelemalla johdosten esiintymistä eri taivutusmuodoissa. Johdosten taivutusmuotojakaumaa tutkitaan sekä määrällisesti että lekseemikohtaisesti. Lekseemeittäisellä tarkastelulla pyritään saamaan selville, kuinka hyvin aineiston johdosparit noudattavat taivutusmuotojen keskimääräistä jakaumaa. *ne*- ja *ntU*-johdosten suhteessa tärkeässä osassa ovat *ne*-johdoksen konsonanttivartaloiset taivutusmuodot, joten niihin paneudutaan vielä erikseen. Konsonanttivartaloisten muotojen esiintymistä käsitellään ensin yleisesti esiintymien määriin perustuen ja sitten lekseemi kerrallaan.

Aineiston käsittelyssä selviää, että *ne*- ja *ntU*-johdoksissa on hyvin eri tavoin käyttäytyviä johdoksia ja johdospareja. Kuitenkin suuri osa johdospareista on sellaisia, joilla *ne*-johdosta esiintyy enemmän kuin *ntU*-johdosta, mutta *ntU*-johdoksella usein korvataan *ne*-johdoksen konsonanttivartaloiset taivutusmuodot. *ne*-johdoksen asema vokaalivartaloisissa muodoissa on vahva. Sen sijaan useilla *ne*-johdoksilla konsonanttivartaloiset muodot näyttävät olevan häviämässä. Joitakin merkkejä *ntU*-johdoksen leviämisestä on aineistossa havaittavissa, mutta muutos vaikuttaa hyvin hitaalta.

avainsanat: morfologia, verbit, johdokset, sekaparadigma, konsonanttivartaloisuus

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Johdatus tutkielman aiheeseen	1
1.2. Aiempi tutkimus ja tutkimustehtävä	2
1.3. Aineisto	3
1.4. Tutkimuksen kulku	4
2. NE- JA NTU-JOHDOSTEN TAUSTAA	6
2.1. Yleistä johtamisesta ja johdoksista	6
2.2. <i>ne</i> -johtimiset verbit	9
2.3. <i>U</i> -johdokset	12
2.4. <i>ntU</i> -johtimiset verbit	15
2.5. <i>ne</i> - ja <i>ntU</i> -johdosten rinnakkaiselo kielessä	16
2.6. Konsonanttivartaloiden väistymisen syitä	19
3. NE- JA NTU-JOHDOSTEN SUHDE AINEISTOSSA	22
3.1. <i>ne</i> -johdos ilman <i>ntU</i> -vastinetta	23
3.2. <i>ntU</i> -johdos ilman <i>ne</i> -vastinetta	31
3.3. Molemmat johdokset käytössä	34
3.3.1. <i>ne</i> -johdosta enemmän kuin <i>ntU</i> -johdosta	35
3.3.2. <i>ne</i> -johdosta ja <i>ntU</i> -johdosta yhtä paljon	38
3.3.3. <i>ntU</i> -johdosta enemmän kuin <i>ne</i> -johdosta	39
3.4. Yhteenveto	41
4. MERKITYSERO NE- JA NTU-JOHDOKSEN VÄLILLÄ	43
4.1. <i>Alenee</i> ~ <i>alentuu</i>	44
4.2. <i>Hiljenee</i> ~ <i>hiljentyy</i>	46
4.3. <i>Lähenee</i> ~ <i>lähentyy</i>	48
4.4. <i>Oikenee</i> ~ <i>ojentuu</i>	53
4.5. <i>Syvenee</i> ~ <i>syventyy</i>	56
4.6. <i>Yhtenee</i> ~ <i>yhdentyy</i>	58
4.7. <i>Ylenee</i> ~ <i>ylentyy</i>	60
4.8. <i>Yhtenee</i> ~ <i>yhdentyy</i>	60
4.9. Yhteenveto	62
5. JOHDOSTEN JAKAUMA TAIVUTUSMUODOISSA	64
5.1. Taivutusmuotojen jakauma	64
5.1.1. Finiittimuodot	67
5.1.2. Infiniittiset muodot	71
5.1.3. Passiivi	75
5.1.4. Yhteenvetoa ja päätelmiä	81
5.2. Taivutusmuotoparadigman tarkastelua verbeittäin	83
5.2.1. Jakaumaa noudattavat johdokset	84
5.2.2. Vähäisiä poikkeamia jakaumasta	85
5.2.3. Suurempia poikkeamia jakaumasta	86
5.3. Yhteenveto	87

6. KONSONANTTIVARTALOIDEN JA NIITÄ KORVAAVIEN MUOTOJEN ESIINTYMINEN AINEISTOSSA	90
6.1. Konsonanttivartalon tarkastelua taivutusmuodoittain.....	90
6.2. Konsonanttivartalon tarkastelua verbeittäin.....	95
6.2.1. Johdokset, joilta puuttuvat konsonanttivartaloiset muodot.....	95
6.2.2. Johdokset, joilla esiintyy konsonanttivartaloisia muotoja	97
6.3. Konsonanttivartalo <i>ne</i> -johdoksilla, joille ei ole <i>ntU</i> -vastinetta	101
6.4. Yhteenveto	105
7. LOPUKSI	110
LÄHTEET	113

1. JOHDANTO

1.1. Johdatus tutkielman aiheeseen

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen *ne-* ja *ntU-*verbijohdosten nykykäyttöä suomen kielessä. Tutkielmani kuuluu morfologian alaan. *ne-* ja *ntU-*johtimiset verbit esiintyvät usein kielessä rinnakkain siten, että samasta kantasanaista on olemassa sekä *ne-* että *ntU-*johdos, esimerkiksi johdokset *kevenee* ja *keventyy*. Johdokset ovat yleensä synonyymisiä tai lähes synonyymisiä, mutta on joitakin sellaisia tapauksia, joissa samakantaisten *ne-* ja *ntU-*johdosten välillä on merkitysero. *ne-* ja *ntU-*johdosten taivutusparadigmat limittyvät usein siten, että tietyissä paradigman muodoissa käytetään *ne-*johtimista verbiä ja tietyissä *ntU-*johtimista verbiä. Alpo Räisänen (1985: 1) mukaan yleiskielessä on taipumus korvata *ne-*johtimisten verbien konsonanttivartaloiset muodot *ntU-*johtimisella muodolla. Esimerkiksi perfekti *on kevennyt* saatetaan korvata *ntU-*johdoksen muodolla *on keventynyt*. Räisänen toteaa myös, että tutkittaessa *ne-* ja *ntU-*johdosten esiintymistä kielessä 1800-luvulta nykypäiviin on *ntU-*johtimisten verbien osuus *ne-* ja *ntU-*johdosten yhteismäärästä jatkuvasti kasvanut (1985: 15).

Kantasanaan *ne-* ja *ntU-*johtimisilla verbeillä on tyypillisesti adjektiivi, mutta kantana voi olla myös adverbi tai verbi. Johdosten kantasana on useimmiten *A-* tai *e-*vartaloinen (Laakso 1990: 12), esimerkiksi *laaja* → *laajenee* ja *nuori* → *nuorenee*. Aina kantasanaa ei johdoksille löydy (Laakso, mts. 36). Korrelaatioita *ne-* ja *ntU-*johdoksilla on moneen suuntaan (Laakso 1990: 40). Yleisin korrelaatti on *eA-*adjektiivi (Laakso 1990: 12), esimerkiksi *pimeä* vrt. *pimenee*. *ntU-*johdoksella on lisäksi tyypillisesti rinnallaan samakantainen kausatiivijohdos (Räisänen 1985: 58), esimerkiksi *pimentää*. Johdosten kantavartalo on lähes poikkeuksetta kaksitavuinen, ja johdin asettuu kolmannen tavuun, mikä tekee johdosryhmästä hyvin yhtenäisen (Räisänen, mts. 6).

Merkitykseltään *ne-* ja *ntU-*johdokset ilmaisevat yleensä ominaisuuden muutosta (Räisänen 1985: 3; Laakso 1990: 12). Kielihistoriallisesti tarkasteltuna *ne-*johdokset ovat vanhempia kuin *ntU-*johdokset (Pajunen 2001: 174). Nuorempi *ntU-*johdostyyppi on muutosta ilmaisevien *U-*johdosten kompleksinen alatyyppi, ja se on muodostunut siten, että yksinkertaiseen *U-*johtimeen on liittynyt muuta ainesta (Räisänen 1988). Sen merkitys on kuitenkin muodostunut samaksi kuin jo aiemmin kielessä olleen *ne-*johdoksen merkitys. *ne-* ja *ntU-*johdosten lisäksi muutosta voidaan il-

maista suomen kielessä myös tietyillä muilla *U*-johdoksilla sekä analyyttisin keinoin (Räisänen 1988: 107; Laakso 1990: 28). Tässä työssä keskityn kuitenkin ainoastaan *ne*- ja *ntU*-johdoksiin.

Johdosten suhteet ovat sikäli mielenkiintoiset, että ne ovat toisaalta melko pitkäaikaisessakin vaihtelusuhteessa keskenään, ja varsinkin joidenkin lekseemien kohdalla vaihtelu on hyvin vakiintunutta. Toisaalta taas johdosten keskinäiseen tilanteeseen liittyy myös muutos, nimittäin konsonanttivartaloiden häviäminen kielestä ja toiseksi *ntU*-johdoksen leviäminen kielessä. *ne*-johdoksen asema on historiallisesti vahvempi, mutta on myös tekijöitä, jotka heikentävät sen asemaa ja tukevat *ntU*-johdoksen leviämistä. Lisäksi, vaikka tavallista onkin vaihtelu johdosten kesken siten, että osa *ne*-johdoksen muodoista korvataan *ntU*-johdosten muodoilla, sisältyy johdosryhmään monella eri tavalla käyttäytyviä lekseemipareja. Sekä johdosten paradigmaattinen vaihtelu että *ntU*-johdoksen leviämiseen liittyvä mahdollinen muutos ovatkin hyvin mutkikkaita kielellisiä ilmiöitä, joissa huomioon täytyy ottaa monia erilaisia tekijöitä.

1.2. Aiempi tutkimus ja tutkimustehtävä

ne-verbejä on aiemmin tarkastellut Johanna Laakso väitöskirjassaan *Translatiivinen NE-johdin itämerensuomalaisissa kielissä* (1990), joka on yksi työni tärkeimmistä lähteistä. Tutkimuksessaan Laakso kartoittaa *ne*-johtimen esiintymistä itämerensuomalaisissa kielissä. Hän tarkastelee muun muassa johtimen distribuutiota sekä kantasanan ja johdosten morfologiaa ja semantiikkaa. Hän selvittelee myös *ne*-johtimen alkuperää ja kehitystä. Väitöskirjan suomen kieltä koskevassa osuudessa Laakso esittää tarkkoja ja yksityiskohtaisia havaintoja suomen *ne*-johtimesta: sen kantasanoista ja korrelaatiosuhteista, vartaloista sekä sekaparadigmaisuudesta, joka on keskeinen ilmiö tämän tutkimuksen kannalta.

ne- ja *ntU*-verbejä käsittelee myös Alpo Räisänen Virittäjässä ilmestyneessä artikkelissaan *Suomen kielen ne- ja ntu-, nty-johtimiset translatiiviverbit* (1985). Siinä Räisänen tarkastelee *ne*- ja *ntU*-johdosten rinnakkaisesiintymistä asiaproosa-, taideproosa- ja murreaineiston perusteella. Artikkelin taustana on kahdeksan translatiivi-, passiivi- ja refleksiiviverbejä käsittelevää opinnäytetyötä, jotka on tehty Joensuun yliopistossa vuosina 1977–1984. Räisänen on lisäksi selvittänyt suomen *U*-johtimisia verbejä laajemmin teoksessaan *Suomen kielen u-johtimiset verbit* (1988). Siinä hän tarkastelee *U*-johdosten eri alaryhmiä ja pyrkii selvittämään sitä, millaisiin kantoihin johtimet liittyvät ja millaisia korrelaatteja *U*-johdoksilla on. Lisäksi hän selvittelee myös johdinten merkityksiä.

ne- ja *ntU*-verbijohdosten tämänhetkisestä käytöstä kielessä ei kuitenkaan löydy tutkimuksia. Tutkielmassani aionkin selvittää sitä, mikä on *ne-* ja *ntU*-johdosten suhde toisiinsa tällä hetkellä. Tavoitteenani on selvittää, millaisia erilaisia suhteita johdoksilla voi olla, millainen on vaihtelussa olevien johdosten sekaparadigma ja kuinka hyvin johdokset noudattavat prototyypistä sekaparadigmaa. Pidän silmällä myös sitä, missä määrin *ntU*-johdoksen leviämistendenssi ilmenee aineistossani. Näiden kysymysten lisäksi aion tarkastella sitä, millainen merkitysero samakantaisten johdosten välillä voi olla. Koska johdosten välisiin suhteisiin liittyvät sekä vaihtelu että myös muutos, on tarpeen selvittää sitä, minkälaisia tekijöitä johdosten suhteisiin vaikuttaa. Mitkä seikat tukevat *ne*-johdoksen säilymistä ja ylläpitävät nykyistä vaihtelutilannetta ja mitkä seikat taas edistävät *ntU*-johdokset leviämistä? Pro gradu -tutkielmani tavoitteena on luoda kokonaiskuva *ne-* ja *ntU*-verbijohdosten tilanteesta nykykielessä ja kartoittaa sitä, mihin suuntaan johdosten käyttö on kehitymässä.

1.3. Aineisto

Työni aineiston olen kerännyt Helsingin Sanomien¹ HS-2000-korpuksesta². Aineistoni pohjana on Laakson väitöskirjatutkimukseensa keräämät noin 230 suomen kielen *ne*-verbijohdosta (1990: 147–154). Olen hakenut korpuksesta Laakson *ne*-johtimiset verbit ja niille *ntU*-johtimiset vastineet. Aineisto on rajattu *ne*-verbien kautta, koska ne muodostavat melko selkeän ryhmän, kun taas *U*-verbien kenttä on laajempi ja suhteet mutkikkaampia. Aineiston haku *ne*-verbien kautta aiheuttaa sen, että muutamia sellaisia *ntU*-johdoksia, joille ei löydy *ne*-vastinetta, ei aineistossa ole. Tämän en katso työtä haittaavan, sillä pääasiallisen tarkastelun kohteena ovat kuitenkin *ne* johdokset, joilla samasta kannasta on molemmat johdosvariantit käytössä.

Laakson työhönsä keräämät *ne*-verbit ovat suurimmaksi osaksi peräisin *Nykysuomen sanakirjasta* (myöh. NS). Hänellä on kuitenkin myös verbejä vanhemmista teoksista (*Vanhan kirjasuomen sanakirja*, Agricolan teokset ym.) ja lisäksi jonkin verran murteellisia tapauksia. Koska osa Laakson verbeistä on jo vanhentuneita ja käytöstä poistuneita ja osa murteellisuuksia, ei kaikkia hänen verbejään aineistostani löydy. Esimerkiksi seuraavia Laaksolla esiintyviä johdoksia ei omassa aineis-

¹ Kiitän Helsingin Sanomia oikeudesta saada käyttää Helsingin Sanomien aineistoa vuosilta 2000–2001 tutkielmassani.

² Anneli Pajunen 2003. HS-2000-korpus (Helsingin Sanomat, n. 50 milj. sanamuotoa, 1.1.2000–31.12.2001). Analysoitu Connexorin FDG-morfosyntaktisella jäsentimellä. Tampereen yliopisto: Suomen kieli.

tossani ole: *arkenee* (← *arka*), *harmenee* (← *harmaa*), *pyörenee* (← *pyöreä*) ja *virkenee* (*vrt.* *vireä*) (Laakso 1990: 147, 148, 151, 154).

Työni aineisto käsittää kaikkiaan 164 erilaista lekseemiä. Johdospareja tähän lukuun sisältyy 62. Johdosparilla tarkoitan tapauksia, joissa samasta kannasta löytyy sekä *ne-* että *ntU-*variantti. *ne-*johtimisia lekseemejä, joille *ntU-*vastinetta ei ole löytynyt, on 27, ja *ntU-*johtimisia lekseemejä, joille *ne-*vastinetta ei löydy, on puolestaan 13. Kaikkiaan erilaisia kantavartaloita, joista johdoksia on muodostettu, on 102 kappaletta. Sanaesiintymiä aineistossa on yhteensä 24 632. Olen sisällyttänyt aineistoon sekä finiittiset että infiniittiset taivutusmuodot. Tietyt leksikaalistuneet tapaukset olen rajannut aineiston ulkopuolelle, esimerkiksi *ilmenee*-lekseemin partisiippimuodon *ilmetty* esiintymät. Pois rajatut tapaukset ovat yleensä olleet juuri partisiippeja, jotka ovat olleet hyvin adjektiivistuneita. Lisäksi olen poistanut suoranaiset haussa tapahtuneet virheet. Esimerkiksi *lähenee*-johdoksen esiintymien joukkoon oli valikoitunut myös joitakin verbin *lähettää* esiintymiä, jotka oli poistettava aineistosta. Virhe johtuu siitä, että *ne-*johdoksen 1. infinitiivi (*lähetä*) on samanasuinen kuin *lähettää*-verbin yksikön 2. persoonan imperatiivi (*Lähetä!*)

1.4. Tutkimuksen kulku

Etenen työssäni siten, että luvussa 2 selostan työn kannalta tarpeellista taustaa. Käsittelem aluksi johtamista yleisesti ja tässä yhteydessä esittelen ja määrittelen myös tutkielmani kannalta keskeisiä käsitteitä. Selostan myös *ne-*johdosten, *U-*johdosten ja *ntU-*johdosten taustaa tarkemmin. Lopuksi käsittelem *ne-* ja *ntU-*johdosten välistä välistä variaatiosuhdetta ja siihen vaikuttavana tekijänä konsonantivartaloisten muotojen häviämistä.

Luvussa 3 tarkastelen *ne-* ja *ntU-*johdosten suhteita kvantitatiivisesti. Määrällisen tarkastelun myötä johdoksista erottuu erilaisia ryhmiä. Selostan, mitä lekseemejä mihinkin ryhmään kuuluu ja pohdin myös sitä, miksi toisinaan tietystä kannasta esiintyy vain *ne-*johdos ja toisinaan vain *ntU-*johdos. Työni 4. luku taas käsittelee niitä samakantaisia johdospareja, joiden välille on muodostunut merkitysero. Esimerkkien avulla pyrin pohtimaan ja havainnollistamaan lekseemien merkityksiä ja sitä, miten samakantaisen parin osapuolet eroavat toisistaan.

Tutkielmani 5. luvussa siirryn selvittämään *ne-* ja *ntU-*johdosten esiintymien jakaumaa eri taivutusmuodoissa. Käsittelem ensin aineistoani taivutusmuotokohtaisesti ja nostan esiin poikkeuksellisia tapauksia. Pyrin myös hahmottelemaan johdoksista muodostuvan sekaparadigman. Sen jälkeen tarkastelen aineistoa vielä lekseemikohtaisesti lähtökohtanani se, kuinka eri lekseemit noudat-

tavat keskimääräistä sekaparadigmaa. Luvun 6 tarkastelun kohteena ovat puolestaan *ne*-johdoksen konsonanttivartaloiset taivutusmuodot, sillä ne ovat niitä muotoja, jotka usein korvataan *ntU*-johdoksen vastaavilla muodoilla. Konsonanttivartaloisiakin muotoja selvittelen ensin taivutusmuotoja läpi käyden ja sitten lekseemeittäin.

Tutkimukseni keskiössä ovat ne johdokset, joilla samasta kannasta löytyy sekä *ne*- että *ntU*-johdos. Luvussa 3 on kuitenkin käsittelyn kohteena koko aineisto, siis myös sellaiset kantavartalot, joista aineistossa esiintyy vain *ne*-johdos tai vain *ntU*-johdos. Luvun 4 merkityserotapaukset ovat kaikki sellaisia, joilla samasta kannasta on olemassa molemmat johdokset. Luvussa 5 käsittelem ainoastaan aineistoni samakantaisia johdospareja. Pääasiassa luvussa 6 rajausta on sama kuin luvussa 5, mutta luvun lopuksi luon katsauksen myös niihin johdoksiin, joista esiintyy aineistossa vain *ne*-johtaminen variantti ja vertaan niiden konsonanttivartaloisten muotojen esiintymistä niihin *ne*-johdoksiin, joilla on olemassa *ntU*-variantti. Työni lukemista olen pyrkinyt helpottamaan sillä, että jokaisen käsittelyluvun lopussa kokoan yhteen pääluvun tärkeimpiä asioita.

Esitystekniikasta mainittakoon lopuksi se, että *ne*- ja *ntU*-johdokset on tekstissä esitetty preesensin yksikön 3. persoonan muodossa, jotta hahmottuisi paremmin se, milloin on kyseessä *ne*-johdos ja milloin *ntU*-johdos. *ne*-johdoksilla esimerkiksi 1. infinitiivissä johdinta *ne* ei näy (esim. *kuumeta*), kun taas yksikön 3. persoonan muodosta se erottuu (*kuumenee*). *ntU*-johdosten kannalta esitetyllä muodolla ei ole merkitystä, sillä niillä johdin *ntU* erottuu hyvin kaikista taivutusmuodoista. Johdonmukaisuuden vuoksi *ntU*-johdoksetkin on kuitenkin esitetty samaan tapaan kuin *ne*-johdokset. Sen sijaan muut työssä mainitut verbijohdokset on yleensä esitetty 1. infinitiivin muodossa.

2. NE- JA NTU-JOHDOSTEN TAUSTAA

2.1. Yleistä johtamisesta ja johdoksista

Johtamalla muodostetaan kieleen uusia sanoja. Niitä saadaan aikaan lisäämällä jo olemassa olevaan sanaan tietynlainen suffiksi, jota kutsutaan **johtimeksi**. Uusi, johtamalla muodostettu sana on nimeltään **johdos**, ja se sana, josta johdos on muodostettu, on **kantasana**. Johdoksia voidaan muodostaa nomineista, verbeistä ja partikkeleista, ja samoin johdos voi edustaa mitä tahansa sanaluokkaa. (Vesikansa 1978: 7.) Nominieista johdettuja johdoksia on kutsuttu kirjallisuudessa usein denominaalisiksi ja verbeistä johdettuja johdoksia deverbaalisiksi. Toisaalta erottelu ei aina ole niin tärkeää, sillä sama johdin voi liittyä sekä nomini- että verbikantaan (Karlsson 1983: 248). Johdoksen merkitys eroaa useimmiten kantasanan merkityksestä. Usein johdoksista voi muodostaa vielä edelleen johdoksia lisäämällä johdoksen perään uuden johtimen. (Vesikansa 1978: 7.)

Johdin liitetään kantasanan sanavartaloon (Vesikansa 1978: 8). Useimmiten johdin liittyy sanan vokaalivartaloon, mutta on myös joitakin konsonanttivartaloon liittyviä johtimia (Vesikansa, mts. 13, 14). Toisinaan kantasanan alkuperäiseen ilmiasuun saattaa tulla muutoksia johtimen lisäämisen takia. Esimerkiksi kantasanan loppuvokaali saattaa johdoksessa muuttua tai pudota pois kokonaan. (Vesikansa 1978: 15.) Tässä työssä tarkasteleman *ne*-johdos on yksi esimerkki loppuvokaalin muuttumisesta, sillä *ne*-johtimen yhteydessä alkuperäisen kantasanan loppuvokaalia vastaa usein *e*, vaikkapa johdoksessa *laaja* → *laajenee*. Johdoksesta voi myös olla välillä vaikea määrittellä, mikä sen kantasana on, ja kaikille johdoksille kantasanaa ei löydy ollenkaan (Vesikansa, mp.).

Kantasanan määrittelystä on kirjallisuudessa erilaisia näkemyksiä. Kantasanaksi voidaan kutsua johdosketjun aivan ensimmäistä sanaa tai sitten johdoksen edeltäjää ketjussa. Esimerkiksi ketjussa *kuuma* → *kuumenee* → *kuumentaa* *ne*-johdoksen kantasana olisi *kuuma*. Sen sijaan kausatiivin *kuumentaa* kantasanaksi voitaisiin ajatella joko *kuuma* tai *kuumenee*. Hakulinen ja Ojanen (1970: 108) määrittelevät kantasanan sellaiseksi perussanaksi, josta on johtamalla muodostettu uusia sanoja. Laakso (1990: 33) taas käyttää termiä kantasana sellaisista morfologisista kannoista (lekseemeistä), jotka sellaisinaan ja kokonaan jäävät jäljelle, kun johdoksesta erotetaan johdin. Morfonologiset muutokset Laakso tosin sallii kantasanoille (mp.). *Isossa suomen kieliopissa* (myöh. ISK) kantasanaksi nimitetään sitä lekseemiä, josta johdos on muodostettu ja jonka vartalo on osa johdoksen vartaloa (s. 181). Lisäksi todetaan, että joskus johdokseksi voidaan käsittää kaksisanai-

nenkin lauseke, esimerkiksi *hyväkäyttöksinen* ← *hyvä käytös* (mp.). Tässä työssä kutsun kantasanaaksi sitä perussanaa, lekseemiä, josta johdos on mahdollisten muiden johdosten kautta muodostettu. Esimerkiksi *ntU*-johdoksilla edellinen johdos on usein kausatiivi, vaikkapa *pienentää* → *pienentyy*, mutta kantasanaaksi nimitän silti lekseemiä *pieni*. Tämä määrittelytapa on selkeämpi, sillä tarkastelemillani johdoksilla on useimmiten taustalla yhteinen perussana. Esimerkiksi juuri lekseemistä *pieni* löytyy sekä johdos *pienenee* että *pienentyy*. Lisäksi Räisänen (1978: 327) on todennut, että kielitajussa johdokset yhdistyvät suoraan alkuperäiseen kantasanaan, eivätkä edeltäviin muihin johdoksiin. Myös Räisänen toteaa, että *ne-* ja *ntU*-johdoksilla on "ainakin semanttisessa mielessä sama kantasana". Hän perustelee väitettään sillä, että johdosten paradigmat sekoittuvat ja toisaalta paradigmasta toiseen siirtyminen on suhteellisen helppoa. (Räisänen, mp.) Työni kannalta juuri tämänkaltainen semanttinen yhdistyminen on olennaista, sillä paradigmojen sekoittumisen lisäksi se vaikuttaa muunkinlaisiin seikkoihin, esimerkiksi *ntU*-johdoksen yleistymiseen.

Kantasanan lisäksi käytetään termejä **kantavartalo** ja **kanta**. Hakulinen ja Ojanen (1970: 108) toteavat, että kanta tai kantavartalo on se osa johdoksesta, joka jää jäljelle, kun johdin poistetaan. ISK:ssa (s. 181) kantavartalo määritellään samaan tapaan, mutta kannan todetaan olevan yhteisnimitys kantasanaalle ja kantavartalolle. Kantasanan ja kantavartalon eroa täsmennetään vielä siten, että kantasana on luonteeltaan leksikaalinen käsite ja kantavartalo taas morfologinen käsite (mp.) Tässä työssä seuraan edellä mainittuja lähteitä siten, että nimitän kantavartaloksi tai kannaksi sitä johdoksen osaa, joka jää jäljelle, kun johdinainees poistetaan. Usein työssäni esiintyy myös termi **samakantainen** (johdos), joka viittaa niihin johdoksiin, joilla on yhteinen kantavartalo. Muun muassa edellä mainitut *pienenee* ja *pienentyy* ovat samakantaisia johdoksia.

Johtimet voivat olla joko yksinkertaisia tai yhdysjohtimia, joissa useampi johdin on yhdistynyt (Vesikansa 1978: 9). Esimerkiksi johdin *U* on yksinkertainen (esim. *tummua*) ja johdin *ntU* on yhdysperäinen johdin. Johdin sijoittuu sanassa yleensä heti kantavartalon perään, ja muut päätteet, esimerkiksi taivutusainekset, tulevat vasta johtimen jälkeen (Karlsson 1983: 236). Erilaisia johtimia on kielessä noin 150–200 (Karlsson, mts. 231). Eri johdinten esiintyvyydessä on eroja. Johtimet voivat olla produktiivisia, jolloin niillä edelleen muodostetaan uusia johdoksia, tai ne voivat olla muuttuneet ajan kuluessa epäproduktiivisiksi, jolloin niitä ei enää käytetä uusia sanoja muodostamaan. Produktiivisuuden asteessakin on eroja. (Vesikansa 1978: 11, 12.) Hakulinen ja Karlsson (1979: 240) selostavat, että produktiivisuus on usein ehdollista. Johtimen käytössä voi siis olla tiettyjä, vaikkapa semanttisia tai morfologisia rajoituksia. Esimerkiksi *ksi*-johtiminen frekventatiivi voidaan muodostaa vain tietyistä sanoista: *kuljeksia* on täysin kieliopillinen, mutta **kylveksiä* tai **meneksiä* eivät ole. (Hakulinen ja Karlsson, mp.)

Johdokset voivat olla Karlssonin mukaan (1983: 231) merkitykseltään läpinäkyviä, mutta usein ne ovat opaakkeja eli läpinäkymättömiä, ja johdos on leksikaalistunut. Merkitystä ei siis voi päätellä suoraan kantasanan ja johtimen merkityksestä. Karlsson mainitsee esimerkkeinä muun muassa johdokset *etsi/vä*, 'salapoliisi' ja *juo/minen*, 'se mitä juodaan' (mp.). Johtamisen ja taivutuksen erottaminen voi myös olla joskus hankalaa. Rajatapauksia ovat esimerkiksi adjektiivien *sti*-pääte ja verbien infinitiivin ja partisiipin päätteet. (Karlsson 1983: 226.) Partisiippi voi olla verbinomainen (*olen nukkunut*) tai adjektiivimainen (*pitkään nukkunut lapsi*) (Karlsson, mts. 227). 4. infinitiivin tunnus taas on sama kuin substantiivijohdin *-minen* (Vesikansa 1978: 10).

Johdosten alalta tämä tutkielma keskittyy verbijohdoksiin. Hakulinen ja Karlsson toteavat, että suomelle on tunnusomaista verbinjohdon monikäyttöisyys ja yleisyys (1979: 239). Verbinjohtimet jaotellaan tavallisesti alaryhmiin. Pääryhmät kirjallisuudessa ovat yleensä kausatiivi/faktiivi, refleksiivi/translatiivi, frekventatiivi/kontinuaatiivi ja momentaani. (Hakulinen ja Karlsson 1979: 240; Karlsson 1983: 237–238.) Tämän työn johdokset sijoittuvat edellä mainitussa luokittelussa refleksiivisiin ja translatiivisiin. Toinen tapa, millä verbinjohtimia on jaoteltu, on jako muuntajiin ja modifioijiin (Hakulinen ja Karlsson, mp.). Muuntajat saavat aikaan suurempia muutoksia kuin modifioijat. Ne voivat muuttaa sanaluokkaa tai verbin valenssia. Modifioijat taas eivät vaikuta sanaluokkaan vaan ovat enemmänkin semanttisia, sillä ne muuttavat verbin merkitystä – yleensä lisäämällä merkitykseen jotain. (Hakulinen ja Karlsson, mts. 240–241.) Yksi tapa luokitella verbijohdoksia on jaottelu semanttisiin pääryhmiin, jota käytetään ISK:ssa. Verbijohdosten ryhmät ovat nimeltään muuttamisjohdokset, muuttumisjohdokset ja muuntelujohdokset. Lisäksi on muutamia johdosryhmiä, jotka jäävät luokittelun ulkopuolelle, esimerkiksi sensiiviset (*hyväksyä, paheksua*) johdokset. (ISK s. 299.) ISK:n jaottelun mukaan tarkastelemani *ne-* ja *ntU-*johdokset kuuluisivat muuttumisjohdoksiin, sillä ne ilmaisevat yleensä muutosta koodaamatta kuitenkin muutoksen aiheuttajaa.

Uusia johdoksia syntyy myös muilla tavoin kuin lisäämällä johdin kantasanan vartaloon (Vesikansa 1978: 12). Korrelaatiojohdossa taustalla on analogia (Karlsson 1983: 268). Uusia sanoja muodostetaan siis toisten sanojen mallin mukaan. Esimerkiksi jos on olemassa johdokset *kevenee* ja *keventyy* ja toisaalta johdos *kovenee*, voidaan mallin mukaan muodostaa myös johdos *koventuu*. Johdokset voivat muodostaa myös pitempiä korrelaatiotarjoja (Karlsson, mp.). Räisänen (1978: 329) esittää seuraavan ketjun: *humajaa : humisee : humistaa : humina : humu*, joka taas assosioituu esimerkiksi vastaaviin *jyräjää-* ja *hymäjää-*lekseemit sisältäviin sarjoihin. Mistä tahansa sarjan johdoksesta voidaan johtaa mikä tahansa toinen johdos. Johtaminen voi siis tapahtua kumpaan tahansa suuntaan sarjassa. Korrelaatiojohdon avulla voidaan selittää joidenkin sellaisten johdosten olemassaolo, joilla ei ole kantasanaa ollenkaan. (Karlsson, mts. 268.) Se selittää myös johdosketjujen auk-

koja. Räisänen (mas. 125) esittää esimerkiksi seuraavat ketjut: *sää* : *säätää* : *säädellä* ja *suu* : \emptyset : *suudella*, joista jälkimmäisestä puuttuu keskimmäinen jäsen, mutta silti on olemassa nomini *suu* ja frekventatiivi *suudella*.

Korrelaatiojohto ja analogia ovat tärkeitä käsitteitä myös oman työni kannalta. Tarpeellista onkin määritellä myös termi **korrelaatti**. ISK:n (s. 183) mukaan korrelaatteja ovat sellaiset lekseemit, jotka sisältävät saman fonologisen sanavartalon, mutta jotka eivät ole johtosuhteessa keskenään. Lekseemeistä mikään ei ole kantasana. Korrelaatteja voivat siis olla samakantaiset johdokset, mutta myös sellaiset sanat, joilla ei ole yhteistä kantasanaa, mutta kuitenkin yhteinen vartaloaines ja merkitysyhteys. (ISK s. 183.) Laakso erottaa vielä primaarikorrelaatin eli motivoivan korrelaatin, joka on sanueen se sana, joka merkityspiirteiltään muistuttaa eniten johdostyyppin morfologisia kantasanoja yleensä (1990: 34). Tässä työssä en kuitenkaan katso tarpeelliseksi erotella primaarikorrelaatteja. Sen sijaan korrelaatin käsitän samaan tapaan kuin ISK:ssa. Yksinkertaisemmin sanottuna korrelaatit sisältävät saman sanavartalon (pois lukien morfofonologiset muutokset, vrt. esim. *yhtenee* ~ *yhdentyy*) ja niillä ei ole selvää johtosuhdetta keskenään. Korrelaattia tarkoitan myös ilmauksilla **rinnakkainen johdos** tai **vastine**.

2.2. *ne*-johtimiset verbit

ne-johtimella muodostetut verbit ilmaisevat yleensä muutosta, muuttumista (Laakso 1990: 12). Kirjallisuudessa *ne*-johtinta on yleensä nimitetty translatiiviseksi johtimeksi (esim. Räisänen 1985, 1988; Laakso 1990), jolloin johdos merkitsee Räisästä (1985: 3) siteeraten "tulemista siksi tai siihen tilaan, mitä kantasana ilmaisee". Laakso toteaa, että translatiiviverbillä kantasanan kuvaama ominaisuus tai tila voi joko syntyä tai sitten lisääntyä entisestään (mts. 23). *ne*-johdokset ilmaisevat siis prosessia (Laakso 1990: 24) tai suoritusta tai saavutusta (Pajunen 2001: 174). Laakso luonnehtii *ne*-verbien kuvaamaa muutosta pitkäkestoiseksi ja jatkuvaksi (1990: 18). Toisaalta Anneli Pajunen (2001: 156) toteaa, että muutos voi olla vähittäinen tai hetkessä tapahtuva ja että ilman kontekstia eroa ei välttämättä saada selville.

ne-verbin ilmaisema muutos voi tapahtua Pajusen mukaan (2001: 173) esineen tai olion materiaalisissa ominaisuuksissa (esim. *lämpenee*, *pehmenee*), ulottuvuudessa (*laajenee*, *pitenee*) tai muutamassa tapauksessa fysiologisessa tai mentaalisisä tilassa (*rohkenee*). Jotkut *ne*-johdokset ilmaisevat muutosliikettä (*etenee*, *loittonee*) tai arviointia (*huononee*) (Pajunen, mp.). Räisänen (1985: 7) ja Laakso (1990: 41) taas kuvaavat muutosta siten, että se tapahtuu joko subjektin laadus-

sa (*pienenee*), määrässä (*enenee*) tai ajallisessa ja paikallisessa ulottuvuudessa (*erkanee*, *lähenee*, *ylenee*). Pajusen jaottelu on siis hieman tarkempi, ja se kattaa myös fysiologisen ja mentaalisen tilan ilmaukset, jotka Laakso (mp.) käsittelee poikkeustapauksina translatiivisesta semantiikasta. Toisaalta esimerkiksi siitä, ilmaiseeko johdos *rohkenee* varsinaisesti muutosta, voi olla eriäviä tulkintoja. Muutostapausten lisäksi on olemassa sellaisiakin *ne*-johdoksia, jotka voivat kontekstista riippuen ilmaista myös tapahtumaa (Pajunen mts. 171). Pajusen mukaan tapahtumaa ilmaistaessa muutos on vähittäinen, kun taas muutosluenta ilmaisee muutoksen lopputulosta. Esimerkiksi ilmauksen *illat pimenevät* tapahtumaluenta olisi 'ilta illalta on pimeämpää' ja muutosluenta 'lopulta illat ovat pimeitä'. (Pajunen, mp.)

ne-johtimiset verbit ovat Räisänen mukaan (1985: 6) selkeä ja yhtenäinen ryhmä. Johdosten kantasanana Räisänen (mas. 5, 6) määrittelee kaksitavuisiksi *e*- tai *eA*-loppuiseksi nominiksi, joka on tavallisesti adjektiivinen. Pajunen kuitenkin toteaa, että *ne*-verbejä ei voi johtaa substantiiveista ja lisäksi muutamalla *ne*-johdoksella on verbikanta (2001: 173). Nomini onkin siksi ongelmallinen ilmaus, että se antaa hieman väärän kuvan johdosten mahdollisista kantasanoista. Tarkemmin ilmaistuna *ne*-johdoksen kanta voi olla joko adjektiivinen, adverbi tai verbi, mutta useimmiten se kuitenkin on adjektiivinen. *ne*-johdin asettuu aina sanan kolmanteen tavuun, joten johdokset ovat rakenteeltaan yhteneviä (Räisänen 1985: 6). Johdin ei ole Räisänen mukaan enää produktiivinen, jos produktiivisuudella tarkoitetaan johdoksen vakiintumista koko kieliyhteisön käyttöön. Satunnaisia tilapäisjohdoksia *ne*-johtimella kyllä muodostetaan, mutta *ne* eivät enää vakiinnu kieleen. (Räisänen, mas. 25–26.) *ne*-johdin on kyllä ollut produktiivinen pitkän aikaa, mutta siitä, milloin uusia johdoksia lakka- si syntymästä kieleen, vaikuttaisi olevan ristiriitaisia näkemyksiä. Räisänen mukaan (1985: 25) on epätodennäköistä, että uusia *ne*-johdoksia olisi enää pitkiin aikoihin vakiintunut kieleen. Laakso taas toteaa, että uusia *ne*-johdoksia on syntynyt suomeen luultavasti nykypäiviin saakka (1990: 37, 128). Laakson mukaan monessa itämerensuomalaisessa kielessä on paljon itsenäisesti kielen erillis- kehityksen aikana syntyneitä *ne*-johdoksia (1990: 128). Näin ollen osa johdoksista olisi voinut syn- tyä melko myöhäänkin.

ne-johdokset voidaan jakaa kantasanojensa suhteen kolmeen ryhmään. Laakso (1990: 36) to- teaa, että suurimmalle osalle *ne*-johdoksista löytyy selvä kantanomini tai -korrelaatti yleiskielestä. Useimpien *ne*-verbien johtosuhteet ovat hyvin selvät tai ainakin suhteellisen selvästi tiettyyn suun- taan viittaavat. Sellaisille johdoksille, joille morfologisesti primaaria kantasanaa³ ei löydy, löytyy yleensä jonkinlaisia muita korrelaatteja yleiskielestä tai sopivia kantasanoja murteista. Vain muu-

³ Primaarilla kantasanaalla tarkoitetaan sellaista kantasanaa, joka on koko vartaloinen johdoksessa mukana (Laakso 1990: 38).

tamille *ne*-johdoksille kantasanaa tai korrelaattia on hyvin vaikea löytää. (Laakso, mts 36.) Tällainen on Laakson mukaan (mp.) esimerkiksi *urkenee*, jolle ei löydy kantaa murteistakaan.

Kantasana *ne*-johtimella on usein kaksitavuinen *A*-loppuinen adjektiivi (esim. *synkkä* → *synkkenee*). Kantasana voi olla myös *e*- tai *O*-vartaloinen (*pieni* → *pienenee*, *huono* → *huononee*). Marginaalisia tapauksia ovat *i*- ja *u*-vartaloihin pohjautuvat johdot. (Räisänen 1985: 5.) Kun *ne*-johdoksen kantasanan loppuvokaali on *A*, se muuttuu usein *e*:ksi *ne*-johtimen edellä, muun muassa johdoksissa *laaja* → *laajenee*, *paha* → *pahenee* ja *vanha* → *vanhenee* (Räisänen 1985: 6). Laakso nimittää teoksessaan tätä *e*:tä satelliittivokaaliksi ja toteaa, että sen esiintyminen on yleinen ilmiö itämerensuomessa (1990: 38–39). Aivan kaikissa *ne*-johdoksissa muutosta *e*:ksi ei kuitenkaan tapahdu, kuten esimerkiksi johdoksessa *mätä* → *mätänee*. (Räisänen 1985: 7).

Suuri osa sellaisista *ne*-verbeistä, joille primaaria kantasanaa ei löydy, korreloituu *eA*-nomineihin (esim. *vaalenee* vrt. *vaalea*, *levenee* vrt. *leveä*) (Laakso 1990: 39). *eA*-nomineista muodostuvat kantavartalot ja edellä mainitut johtamattomat kaksitavaiset adjektiivit ovat *ne*-johdokselle tyypillisiä kantoja myös muissa itämerensuomalaisissa kielissä (Laakso 1990: 13). *ne*-verbijohdoksen korrelaattina voi suomessa olla myös *i*-adverbi (*aukenee* vrt. *auki*) tai verbi, esimerkiksi kausatiivi (*hävvenee* vrt. *hävventää*, *kärvenee* vrt. *kärventää*). Useimmiten *ne*-johdoksilla on korrelaatioita moneen suuntaan. (Laakso 1990: 39–40.) Nominien lisäksi *ne* korreloituvat joihinkin kausatiivisiin johdoksiin ja *U*-johtimen sisältäviin johdoksiin. Tavallisin *ne*-johdoksen rinnakkaisjohdos on kuitenkin *ntU*-johdos. (Räisänen 1985: 8.) Joillakin *ne*-johdoksilla saattaa olla rinnalla supistumaverbi (Räisänen, mas. 9). Laakso toteaa, että *ne*-johdot ja supistumaverbit ovat yleensä jokseenkin synonyymisia (esim. *aukenee* ~ *aukeaa*, *selvenee* ~ *selviää*). Verbien konsonanttivartalot ovat samanasuiset, ja siksi niiden paradigmat usein sekoittuvat. (Laakso 1990: 48.) Esimerkiksi perfektimuoto *on auennut* tai 1. infinitiivi *aueta* kuuluvat sekä supistumaverbin että *ne*-johdoksen paradigmaan.

Verbejä, joille kantasanaa tai korrelaatteja on vaikea löytää, ovat esimerkiksi *hävvenee*, *kykenee*, *pakenee* ja jo edellä mainittu *urkenee* (Räisänen 1985: 5–6; Laakso 1990: 36). *Urkenee*-verbille ei selvää kantaa löydy edes murteista, *hävvenee*-verbille löytyy NS:sta ainoastaan korrelaatti *hävventää* ja *kykenee*- ja *pakenee*-verbeille pelkästään samakantaiset nominijohdot *kyky* ja *pako* (Laakso, mp.).

Räisänen nimittää *ne*-johdoksia translatiiviverbeiksi, mutta silti hän toteaa (1985: 7), että johdosten translatiivisuuden asteessa on verbikohtaisia eroja. Selvimmin translatiivisia ovat hänen mukaansa sellaiset *ne*-johdot, jotka korreloituvat määrää tai laatua ilmaiseviin adjektiiveihin. Suurin osa *ne*-verbeistä on tällaisia hyvin selvästi translatiivisia verbejä. Tilan muutosta ilmaisevia ovat monet sellaisetkin verbit, joiden kantasanaa ei enää yleiskielessä ole (esim. *hävvenee*, *kärvenee*).

(Räisänen 1985: 7–8.) Selvästi ei-translatiivisia *ne*-johdoksia taas ovat Räisänen mukaan (mas. 8) esimerkiksi *kykenee*, *tarkenee* ja *pakenee*, jotka ovat täysin opaakkeja. Laakso taas toteaa, että translatiiviverbin kuvaama muutos voi vaihtua staattiseksi vertailuksi. Tämä muutoskomponentin katoaminen vaikuttaa verbin valenssiin siten, että se lisääntyy ainakin yhdellä. (Laakso 1990: 24.) Laakso ottaa esimerkiksi *liikenee*-verbin: siinä ei ole kysymys lisääntymisestä ajassa, vaan määrän vertaamisesta toiseen määrään tai johonkin yleiseen tasoon (mp.).

ne-johtimisilla verbeillä on sekä vokaalivartalo että konsonanttivartalo, mikä tekee verbin paradigmasta hieman mutkikkaan. *ntU*-johdoksella sen sijaan on pelkästään vokaalivartalo, ja sen taivutusparadigma onkin yhtenäisempi kuin *ne*-johdoksen paradigma. *ne*-johdosten mutkikkuutta lisää se, että niiden konsonanttivartalossa esiintyy *n:n* sijasta *t*, jolloin verbin taivutusmuodot ovat seuraavan kaltaisia: *aleta* : *alenee* : *aletkoon* : *alennut* (Laakso 1990: 43). Tätä sekaparadigmaisuutta esiintyy suomen lisäksi useissa muissakin itämerensuomalaisissa kielissä ja siitä on poikkeuksia hyvin vähän (Laakso, mp.). Yhtä selkeää selitystä *n/t*-sekaparadigman synnylle ei löydy (Laakso, mts. 140). Syyksi on arveltu lähinnä erilaisia analogiakehityksiä (Laakso 1990: 137). Laakso taas hahmottelee teoksessaan useita erilaisia kehityskulkuja *ne*-verbinjohtimen ja sen *t*:llisten muotojen kehitykselle (1990: 142–143). Tämän työn kannalta ei ole niin tärkeää se, miten tyyppi on kehittynyt, mutta sen sijaan sillä, että *ne*-johdostyyppi on sekaparadigmainen, voi olla merkitystä. Sekaparadigmaattisina *ne*-johdoksilla on nimittäin jo itsessään kaksi paradigmaa: *n*:lliset ja *t*:lliset muodot. *ne*-johdoksen muotojen kanssa sekoittuva *ntU*-johdos on siis jo ikään kuin kolmas paradigma. Tämä paradigman moninaisuus saattaa heikentää *ne*-johdoksen asemaa, sillä *ntU*-johdoksen taivutus on siihen nähden paljon yksiselitteisempää.

2.3. *U*-johdokset

Koska *ntU*-verbijohdos on yksi *U*-johtimisten verbien alatyyppejä, on tarpeen selvittää myös *U*-johdosten taustaa hieman laajemmin. Räisänen (1988: 11) toteaa *U*-johdoksia laajalti käsittelevässä teoksessaan, että *U*-aineksen sisältäviä verbijohdoksia löytyy NS:sta noin 3 000. Perusjohdin *U* voi esiintyä johdoksessa yksinään (esim. verbissä *tummaa*) tai sitten se voi olla sisältyneenä yhdysjohtimeen (esim. *parantua*, *sekaantua*). *U*-aineksen sisältäviä yhdysjohtimia ovat *tU* (esim. *juurtua*), *htU* (*kuihtua*), *pU* (*luopua*), *ttU* (*syttyä*), *altU* (*painaltua*), *(i)stU* (*hengästyä*, *alistua*), *UtU* (*kasautua*), *(V)VntU* (*lamaantua*) sekä *ntU*-johdin. (Räisänen, mp.) Räisänen jakaa *U*-johdokset kaksitaivuisiin ja kolmi- ja useampitaivuisiin. Pelkän perusjohtimen *U* sisältävät johdokset ovat kaksitaivui-

sia. Yhdysjohtimella muodostetut johdokset ovat useimmiten kolmi- tai useampitavuisia, mutta jonkin verran kaksitavuisiakin johdoksia esiintyy. (Räisänen 1988: 103.) *U*-perusjohdin periytyy suomen kieleen jo suomalais-ugrilaisesta kantakielestä. Se ei ole enää kielessä produktiivinen, ja monet *U*-johtimen sisältävät johdokset ovat nykyisin täysin läpikuultamattomia siten, että kantasanaa ei niistä enää erota. (Räisänen, mts. 104.) Sen sijaan useat *U*-aineuksen sisältävät yhdysjohtimet ovat nykykielessä produktiivisia (Räisänen, mp.), esimerkiksi juuri tarkasteleman *ntU*-johdin.

U-johdokset ilmaisevat useimmiten muutosta (Kulonen-Korhonen 1985: 306). Varsinkin kolmitavuisista johdoksista suurin osa on muutosverbejä, mutta kaksitavuisilla sen sijaan merkitys voi olla jokin muukin (Pajunen 2001: 172). *U*-verbien ilmaisema muutos on yleensä olotilan tai olopaikan muutos, joten johdokset voivat olla joko muutosverbejä tai liikeverbejä (Pajunen, mts. 175). Kulonen-Korhosen mukaan (1985: 306) kaksi tärkeää merkityspiirrettä deverbaalisilla *U*-johdoksilla ovat muutoksen aiheuttaja ja muutoksen tulos. Hän määrittelee johdokset muutoksen aiheuttajan mukaan automatiivisiksi, passiivisiksi tai refleksiivisiksi (mas. 296–306). Ongelmana hänen artikkelissaan tuntuu olevan se, että nämä kolme luokkaa menevät useimmiten päällekkäin. Esimerkiksi puhtaan refleksiivisiä johdoksia Kulonen-Korhonen löytää aineistostaan vain kolme (mas. 297). Kuitenkin myös Räisänen (1988) omassa tutkimuksessaan seuraa Kulonen-Korhosen ajattelua. Pajunen (2001: 150, 168) puolestaan toteaa, että muutoksen aiheuttajaa ei ilmaista verbissä esimerkiksi tapahtumaverbien tai yksipaikkaisten muutosverbien kohdalla. Kumpaankin ryhmään kuuluu *U*-johdoksia. Muutoksen aiheuttajan käsittäminen merkityspiirteeksi onkin hieman ongelmallista, jos aiheuttajaa ei ilmaista verbillä.

Räisänen mukaan (1988: 23) muutoksen tulos on seikka, joka koskee vain denominaalisia *U*-verbijohdoksia. Räisänen esittää (mp.), että tuloksen kannalta johdokset voivat olla translatiivisia, jolloin ne merkitsevät 'siksi muuttumista, mitä kantasana ilmaisee', tai reseptiivisiä, jolloin merkitys on 'kantasanan ilmaiseman sanan alaiseksi joutuminen, sillä peittyminen tai siihen sekoittuminen'. Myös Pajunen selostaa, että muutosta ilmaisevat *U*-johdokset on yleensä jaettu kantasanan mukaan deverbaalisiin, jotka on ajateltu muutosverbeiksi, ja denominaalisiin, jotka on jaoteltu translatiivisiin ja reseptiivisiin verbeihin (2001: 176). Deverbaalisen johdoksen ajatellaan ilmaisevan muutosprosessia, kun taas denominaalisen johdoksen muutosprosessin lopputulosta. Deverbaalisiin ja denominaalisiin johdoksiin jaottelu ei kuitenkaan ole täysin selvä, sillä monella johdoksella on kummatkin kantasanat. (Pajunen 2001: 176–177.) Laakso (1990: 23) taas näkee translatiiviverbien merkityksen siten, että niiden voidaan ajatella ilmentävän eräänlaista vertailua verbin kuvaamaa tapahtumaa edeltävän ja sitä seuraavan tilan kesken. Vertailussa on kyse siitä, että kantasanan kuvaama ominaisuus tai tila syntyy tai se lisääntyy entisestään (Laakso, mp.). Myös Pajunen toteaa, että ad-

jektiivikantaiset *U*-johdokset modifioivat lähtökohtana olevan sanan merkitystä: 'tulla enemmän kantasanan ilmaiseman ominaisuuden kaltaiseksi' (2001: 180).

U-johdosten kantasanat jakautuvat siten, että vähän alle puolelle johdoksista löytyy yhtä sanaluokkaa edustava kantasana, noin neljännekselle kantasanaa ei löydy ja vajaalle kolmannekselle kantasanaksi voidaan määritellä nomini ja verbi riippuen hieman siitä, miten kantasana ymmärretään (Pajunen 2001: 177). Kun *U*-johdoksen kantana on adjektiivi, kanta ilmaisee usein materiaalista tai fyysistä ominaisuutta (Pajunen, mts. 178). Kun kantana on substantiivi, johtamiselle on selvempiä rajoituksia. Sanaluokasta riippumaton yleisehto *U*-johdosten muodostamiselle on Pajusen mukaan se, että kantana olevan entiteetin on oltava muuttumiskykyinen. Adjektiiveilla ja verbeillä ilmaistavat ominaisuudet ja prosessit ovat usein muuttuvia, kun taas substantiiveilla ilmaistavat oliot ja asiat ovat useimmiten ajassa pysyviä. Tämän vuoksi *U*-verbien johtaminen substantiiveista on rajoitettua. (Pajunen 2001: 179.) Myös Räisänen (1988) käsittelee teoksessaan sitä, millaisiin kantoihin *U*-aineksen sisältävät johtimet liittyvät. Lisäksi hän toteaa (1988: 105), että kantasanojen ohella myös johdosten korrelaatioiden osoittaminen on tärkeää. *U*-johdosten tavallisimpia korrelaatteja ovat kausatiiviverbit ja nominit (Räisänen 1988: 105). Kausatiiviverbien ja *U*-johdosten rinnakkaisuuteen vaikuttaa Räisänen mukaan se, että molemmat ilmaisevat muutosta, mutta kausatiivilla subjekti aiheuttaa muutoksen ja *U*-johdoksella muutos kohdistuu subjektiin. Erityisesti *ntU*-johdoksilla kausatiivikorrelaatteja on paljon. Räisänen mukaan *ntU*-johdoksille löytyy NS:sta kausatiivivastine noin 90 %:ssa tapauksista. (Räisänen, mp.) Nominikorrelaatteja *ntU*-johdoksilla on Räisänen mukaan (mts. 106) lähes yhtä paljon.

Mielenkiintoinen seikka, josta Räisänen (1988: 107) huomauttaa ja joka koskee myös tätä työtä, on se, että suomen kielessä on paljon rinnakkaisjohdoksia muutoksen ilmaisemiseen. *ne-* ja *ntU*-johdosten lisäksi tärkeitä johtimia ovat (*i*)*stU* (esim. *herkistyä*) ja perusjohdin *U* (esim. *kostua*) (Räisänen, mp.). Samakantaisia *ne-* ja *ntU*-johdoksia löytyy NS:sta 110 (Räisänen 1985: 8–9). Omaan aineistooni niitä löytyi HS-korpuksesta 62. Toinen suuri ryhmä ovat samakantaiset *ne-* ja (*i*)*stU*-johdokset, joita Räisänen (1988: 69) toteaa NS:ssa olevan 53. Räisänen terminologiaa käyttäen translatiivinen merkitys onkin (*i*)*stU*-johdoksilla erittäin tavallinen (mp.). Lisäksi muutosta voidaan joskus ilmaista vielä muillakin johtimilla, minkä seurauksena samasta kannasta voi esiintyä jopa viidestä kuuteen erilaista rinnakkaisjohdosta (Räisänen 1988: 107). Räisänen mainitsee esimerkkinä muun muassa rinnakkaiset johdokset *selkenee ~ selkiää ~ selkeytyy ~ selkeentyy ~ selkiyytyy ~ selkiintyy* (mp.). Muutoksen ilmaisuun voidaan käyttää myös analyyttisiä keinoja, kuten *muuttua-*, *tulla-* ja *käydä-*verbiä ja adjektiivia: *liuos muuttui siniseksi* (Laakso 1990: 28). Analyyttisen adjektiivirakenteen merkitys on täysin sama kuin vastaavan muutosverbin, esimerkiksi *mustua ~ muuttua mustaksi* (Pajunen 2001: 180). Verbaalinen keino eli johtaminen on kuitenkin Pajusen mu-

kaan (mts. 105) ollut suomen kielessä ja uralilaiskielissä yleensäkin ominaisuuden muutosta ilmaise-
taessa yleisempää kuin analyyttisen rakenteen käyttö. Tässä työssä käsittelen muutoksen ilmaisu-
keinoista vain *ne-* ja *ntU*-johdoksia. Pääpaino työssäni on sellaisissa johdoksissa, joissa samasta
kannasta löytyy sekä *ne-* että *ntU*-johdos. Osassa aineistoni johdoksista *ne*-johdokselle ei löydy
ntU-vastinetta, jolloin on todennäköistä, että sillä on jokin muu rinnakkainen vastine. Näitä muita
vastineita en kuitenkaan käsittele systemaattisesti vaan tyydyn vain toteamaan niiden olemassaolon
ja mahdollisen vaikutuksen *ne*-johdoksen tilanteeseen silloin, kun se on mahdollista.

2.4. *ntU*-johtimiset verbit

ntU-johtimiset verbit muodostavat korrelaatioiltaan ja merkitykseltään hyvin yhtenäisen ryhmän
niin kuin *ne*-verbitkin. *ntU*-johdosten lähimpiä korrelaatteja ovat adjektiivivi, *ne*-johtiminen verbi ja
ntA-johtiminen kausatiivi. (Räisänen 1988: 58.) *ne-*, *ntA-* ja *ntU*-johdokset muodostavat usein deri-
vaatioketjun, esimerkiksi *kuumenee* → *kuumentaa* → *kuumentuu*. Ketjussa ensimmäisenä on adjek-
tiivikantainen, prosessia ilmaiseva johdos ja toisena kausatiivi, joka ilmaisee, että muutos on aiheu-
tettu ja sillä on siis tekijä tai syy. Ketjun kolmas johdos on yleensä merkitykseltään sama kuin en-
simmäinen, ja se ilmaisee siis myös muutosprosessia. (Pajunen 2001: 156, 183–184.) *ne-*, *ntA-* ja
ntU-johdosten suhde selitetään historiallisesti siten, että ensin muutosjohdin *ne* ja kausatiivijohdin
tA ovat yhdistyneet uudeksi johtimeksi *ntA* (Räisänen 1988: 58). Laakson mukaan (1990: 26) muu-
tosverbin kausatiivistuminen vaikuttaa suhteellisen selkeältä ja helpolta tapahtumalta, ja itämeren-
suomessa monet translatiivijohtimet ottavat peräänsä kausatiivijohtimen. Kun johtimet *ntA* ja *U*
sitten yhdistyvät, saadaan translatiivijohdin *ntU*. *ntU*-johdokset ovat siis morfologisesti ajatellen
kausatiivien edelleenjohdoksia. (Räisänen 1988: 58.) Pajunen (2001: 173) kuitenkin toteaa, että
muutosverbeillä johtamisen suunta vaihtelee ja niillä on paljon rinnakkaisjohdoksia. Johtaminen ei
siis ole käytännössä niin selvää kuin edellä on esitetty, vaan johdosten joukossa voi olla erilaisia
tapauksia, esimerkiksi takaperoisjohdoksia tai edestakaisin johtamista. Lisäksi on muistettava, että
Räisänen (1978: 327) tekemän tutkimuksen mukaan kielitajussa *ne-* ja *ntU*-johdokset ja muutkin
niille synonyymiset johdokset kuitenkin yhdistyvät suoraan kanta-adjektiiviansa, jos sellainen on
kielessä olemassa. Kielenkäyttäjät ei siis esimerkiksi miellä *ntU*-johdosta (esim. *kuumentuu*) johde-
tuksi kausatiivista *ntA* (*kuumentaa*), vaan yhdistää sen suoraan kielessä olemassa olevaan adjektiiv-
viin (*kuuma*).

ntU- ja *ne*-johdokset ovat yleensä synonyymisia ja semanttisesti yhdistyvät samaan kantaan, joten *ntU*-johdoksella ja *ne*-johdoksella on rinnallaan samoja kantasanatyyppejä. Räisänen (1988: 59–60) jaottelee *ntU*-johdokset ryhmiin sen mukaan, millaisia nomini- ja kausatiivivastineita niille löytyy NS:sta. Suurimman ryhmän muodostavat sellaiset *ntU*-johdokset, joilla on vastineena kaksitavuinen *A*-vartaloinen adjektiivi tai adverbii, esimerkiksi *alentuu* vrt. *ala* ja *kypsentyy* vrt. *kypsä*. Lähes kaikilla tämän ryhmän johdoksilla on rinnallaan myös kausatiivivastine (esim. *alenta*, *kypsentää*) ja *ne*-johtiminen verbi (*alenee*, *kypsenee*). *A*-vartaloisiin nomineihin rinnastuvilla *ntU*-johdoksilla sanan lopussa oleva *A* muuttuu johtimen edellä *e*:ksi lähes aina, niin kuin *ne*-johdoksillakin. (Räisänen, mts. 59.) Toiseksi suurimman ryhmän muodostavat sellaiset *ntU*-verbit, joilla on NS:ssa rinnalla *eA*-adjektiivi, esimerkiksi *ehentyy* vrt. *ehä*. Kaikilla tämän ryhmän verbeillä on korrelaatteina myös *ntA*-kausatiivi ja *ne*-johdos. *ntU*-johdoksilla voi olla vastineena myös *O*-vartaloinen adjektiivi, esimerkiksi johdoksella *hienontuu* vrt. *hieno*. Näillekin *ntU*-johdoksille löytyy NS:sta kausatiivikorrelaatti ja yhtä johdosta lukuun ottamatta myös *ne*-johdos. (Räisänen 1988: 59.)

ntU-johtimisissa verbeissä on myös *e*-vartaloisiin adjektiiveihin tai adverbisiin rinnastuvia tapauksia, muun muassa *nuorentuu* vrt. *nuori* ja *suurentuu* vrt. *suuri*. Näille kaikille ei löydy NS:sta *ne*-rinnakkaisjohdosta. (Räisänen 1988: 60.) Lisäksi *e*-vartaloisiin sanoihin pohjautuvat johdokset eivät ole yhtä säännöllisiä johtosuhteiltaan ja merkitykseltään kuin *A*-, *eA*- tai *O*-loppuiseen adjektiiviin tai adverbisiin pohjautuvat. Niissä on myös melko nuoria johdoksia. (Räisänen mts. 61). *ntU*-johdoksissa hyvin harvinaisia ovat *U*- ja *i*-vartaloisiin kantoihin rinnastuvat tapaukset, esimerkiksi *huipentuu* vrt. *huippu*. Lisäksi *ntU*-johdoksissa on myös sellaisia tapauksia, joille ei nykykielestä löydy kantanominia ollenkaan, esimerkiksi *hälventyy* ja *kärventyy*. (Räisänen 1988: 60.) Yhteenvedonä Räisänen (mts. 61) toteaa, että *ntU*-johdoksen korrelaatteihin kuuluvat adjektiivin tai adverbien lisäksi lähes poikkeuksetta *ntA*-kausatiivi ja *ne*-johdos.

2.5. *ne*- ja *ntU*-johdosten rinnakkaiselo kielessä

ne- ja *ntU*-johdokset ovat siis useimmiten merkitykseltään synonyymisia ja esiintyvät kielessä rinnakkain. Niiden paradigmoilla on yleiskielessä taipumus limittyä siten, että *ne*-verbistä käytetään vokaalivartaloisia muotoja mutta sen konsonanttivartaloiset muodot korvataan *ntU*-verbin taivutusmuodoilla: *pienentyä* : *pienenee* : *pieneni* : *pienentynyt* jne. (Räisänen 1985: 1.) *ntU*-johdosten käyttö on ollut ja on edelleen laajentumassa, osittain *ne*-verbien kustannuksella (Räisänen 1985: 15).

Räisänen esittää, että konsonanttivartaloiset muodot korvataan *ntU*-johdoksen vastaavilla muodoilla herkemmin silloin, kun verbin yhteys kanta-adjektiiviansa on selvä. Sellaisilla verbeillä, jotka eivät kuvaa selvästi muutosta (esim. *kykenee*, *pakenee* ja *tarkenee*), konsonanttivartaloisten muotojen käyttöä esiintyy enemmän. (Räisänen, mas. 21–22.) Laakso huomauttaa lisäksi, että konsonanttivartaloisten muotojen käyttöön näillä verbeillä saattaa vaikuttaa sekin, että niillä ei ole rinnalla *ntA*-kausatiivia, joka yhdistyisi *ntU*-johdokseen ja tukisi sen käyttöä (1990: 46).

Kun samakantaiset johdokset elävät kielessä rinnakkain jopa niin, että niiden paradigminkin sekoittuvat, on niillä väistämättä vaikutusta toisiinsa. Tämä vaikutus tuo oman lisänsä *ne*- ja *ntU*-johdosten väliseen vaihtelutilanteeseen ja myös johdosten välisten suhteiden tarkasteluun. Yhtäältä johdosten paradigmat ja niissä esiintyvät sananmuodot vaikuttavat toisiinsa, ja toisaalta myös yksittäisen paradigman sisällä eri sananmuodoilla on vaikutusta toisiinsa. Samankaltaisen idean on esittänyt jo Terho Itkonen (1976: 58) suomen nominintaivutusta käsitellessään. Ajatus paradigmojen välisistä vaikutusyhteyksistä periytyykin erityisesti 1970-luvulla vaikuttaneesta tutkimussuuntauksesta⁴, jota on kutsuttu kenttämorfologiaksi. Kenttämorfologian keskeiset ajatukset ovat taustavaikuttajina tässäkin työssä, joten lienee tarpeen selostaa niitä lyhyesti.

Keskushenkilöitä kenttämorfologiassa olivat Itkosen lisäksi ainakin Heikki Paunonen ja Raimo Anttila (Määttä 1998: 2). Olennainen termi kenttämorfologiassa on juuri edelläkin mainittu "vaikutusyhteys" (Määttä, mp.), tarkemmin "pintarakenteen vaikutusyhteys" (esim. Itkonen 1976: 58). Tärkeä tekijä suuntauksessa on analogia, ja toisaalta taustalla vaikuttaa myös hahmoteoria, jonka Suomessa esitteli Eino Kaila (Määttä 1998: 2, 10). Tiivistettynä kenttämorfologian ajatus on se, että kielen rakenne perustuu eritasoisiin (pinta)muotojen välisiin vaikutusyhteyksiin (Määttä, mts. 2). Sananmuodot ja paradigmat vaikuttavat toisiinsa, ja vaikutus ei ole vain yksisuuntaista vaan kimpoilee eri suuntiin (Itkonen 1976: 58.). Sananmuotojen väliset yhteydet perustuvat samankaltaisuuteen ja sen havaitsemiseen (Määttä 1998: 12). Juuri tässä näkyy hahmoteoria ja sanahahmon kokonaisvaltaisuus sekä toisaalta myös analogia, joka yhdistää samankaltaisia muotoja ja rakenteita. Analogisten samankaltaisuussuhteiden kautta muodostuu suhdeverkkoja, vaikutusyhteysverkkoja (esim. Paunonen 1976; myös Määttä 1998: 12).

Havainnollistan kenttämorfologiaa esimerkillä, joka on Heikki Paunoselta. Paunonen (1976) tarkastelee artikkelissaan suomen nominintaivutusjärjestelmää. Harvat nominiparadigmat ovat täysin yksiselitteisiä, ja tavallista onkin se, että jotkut paradigman muodot voisivat kuulua myös johonkin toiseen taivutustyyppiin (Paunonen 1976: 62). Esimerkiksi *lammas*-paradigman muodot *lampaan* ja *lampaista* voisivat kuulua *harmaa*-tyyppiin mutta muoto *lammasta* taas *kannas*-tyyppiin.

⁴ Ilmaus ei ole paras mahdollinen, sillä esimerkiksi Määttä (1998: 1) toteaa, että kenttämorfologiassa ei ole kyseessä kiinteä koulukunta ja ajatussuunnan rajaaminen tiettyihin kielitieteilijöihin ja tieteellisiin töihin on osin aika vaikeaa.

Se ei kuitenkaan kuulu kumpaankaan vaan on oma tyyppinsä, jolla on yhteisiä piirteitä kummankin edellä mainitun paradigman kanssa. (Paunonen 1976: 65.) Sanahahmon kannalta yhteisten muotojen kautta paradigmot ovat vaikutusyhteydessä toisiinsa. *ne-* ja *ntU*-johdoksilla yhteydet toisiinsa eivät ehkä näy aivan yhtä suoraan, mutta tietynlaista samankaltaisuutta ja sen aiheuttamaa vaikutusta on havaittavissa. Paunonenkin toteaa, että yhteyksiä näyttää syntyvän myös sellaisten taivutussuhteiden välille, joilla ei näennäisesti ole yhteyttä (1976: 70). Esimerkkinä tästä Paunonen (mp.) mainitsee *askel*, *askar* -nimityyppin ja *kappale*, *kankare* -tyyppin, joiden taivutus on yhdenmukaistunut.⁵ Ilmiössä on joitakin samantapaisia piirteitä kuin tarkastelemillani *ne-* ja *ntU*-johdoksilla.

Yhtenä *ne-* ja *ntU*-johdosten rinnakkaiseloon vaikuttavana tekijänä on *ntU*-johdoksen leviämistendenssi, mikä näkyy myös suomen murteissa. Vaikka tässä tutkielmassa tarkastelenkin pelkästään yleiskieltä, selostan lyhyesti johdosten tilanteen murteissa. *ne*-johdoksia käytetään kaikissa suomen murteissa, mutta lounaismurteissa *ntU*-johdokset ovat vallalla ja *ne*-johdoksia esiintyy hyvin vähän (Räisänen 1985: 10). Hämmäläismurteissa esiintyy edellä kuvattu paradigmaattinen vaihtelu: *ne*-johdosten konsonanttivartaloiset muodot korvataan *ntU*-verbien vastaavilla muodoilla. Kaikissa muissa murteissa *ne*-verbejä esiintyy enemmän kuin *ntU*-verbejä. *ntU*-johdoksen leviäminen onkin lähtöisin lounaismurteista. Pohjalaismurteissa *ntU*-johdosten määrä vähenee pohjoiseen päin mentäessä. Itämurteissa *ntU*-johdoksia ei ole esiintynyt kovin paljon. Nykyisin *ntU*-johdokset ovat kuitenkin leviämässä itämurteisiinkin yleiskielen kautta. (Räisänen 1985: 10–11.) *ntU*-johdoksen leviäminen on myös lekseemikohtaista. *ne-* ja *ntU*-verbiparien keskinäisissä määräsuhteissa on paljon eroa. Joistakin verbeistä *ne-* ja *ntU*-johdosta tavataan yhtä paljon, kun taas osalla *ne*-johdos on vielä paljon yleisempi. (Laakso 1990: 45–46.)

Samakantaisen *ne-* ja *ntU*-johdoksen merkitys ei kuitenkaan aina ole aivan sama. On joitakin verbipareja, joita voidaan käyttää osin täysin synonyymisina mutta joilla *ntU*-johdos on lisäksi saanut osin erilaisen, refleksiivisen merkityksen. (Räisänen 1985: 20). *ntU*-johdos on ikään kuin abstraktistunut, ja sen subjekti on usein ihmistarkoitteinen, kun taas vastaavaa *ne*-johdosta käytetään enemmänkin konkreettisissa yhteyksissä (Räisänen, mts. 26). Merkitykseltään eriytyneisiin johdoksiin keskityn tarkemmin luvussa 4, jossa selviää esimerkiksi, että jako konkreettiseen ja abstraktiin merkitykseen ei ole aina aivan niin selvä kuin edellä annetaan ymmärtää.

⁵ *Askel*-nomineja käsittelee tarkemmin Heikki Hurttä väitöskirjassaan *Suomen murteiden askel-tyyppisten nominien morfologiaa ja murremaantiedettä* (2000).

2.6. Konsonanttivartaloiden väistymisen syitä

ne-johdosten konsonanttivartaloisten muotojen korvaaminen *ntU*-johdoksen muodoilla juontaa juurensa siitä, että konsonanttivartaloiset muodot ovat yleensäkin suomen kielessä väistymässä. Räisänen (1985: 26) mainitsee tämän yhtenä syynä *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen välttelyyn. Paunonen (2003: 201, 203) toteaa, että konsonanttivartaloisten muotojen väistyminen kielestä on pitkäaikainen prosessi, ellei jopa sanoittainen tapahtuma, jonka alkuperäinen syy on kaukana kielihistoriassa. Hän tarkastelee artikkelissaan (2003) konsonanttivartaloa kaksitavuisten *e*-vartaloisten sanojen yksikön partitiivi- ja essiivimuodoissa, joissa konsonanttivartaloisuus on johtanut morfologisen säännösten mutkistumiseen. Paunonen toteaa (mas. 205), että konsonanttivartalot ovat säilyneet partitiivissa paremmin kuin essiivissä. Tähän on selityksenä se, että sijamuodoilla on erilainen asema. Partitiivi on suomen kielessä funktioltaan keskeisempi sija, ja myös sen käyttötaajuus on suurempi. Lisäksi konsonanttivartalon säilymiseen partitiivissa vaikuttavat rakenteelliset seikat. Essiivissä on konsonanttivartalon yhteydessä suurempi allomorfinen vaihtelu kuin partitiivissa. Vaihtelua ilmenee sekä vartalossa että päätteaineksessa, kun partitiivissa vaihtelu rajoittuu vain vartaloon. (Paunonen 2003: 205–206.)

Paunosen mukaan (2003: 207–208) kielellinen muutos ei etene kaikissa tapausryhmissä yhtä aikaa vaan muutos tapahtuu aina reuna-alueilla, jotka ovat alttiimpia muutokselle kuin keskusalue. Alttius muutokseen johtuu muun muassa siitä, että reuna-alueen ryhmässä saattaa olla morfofonologista tai allomorfista vaihtelua (Paunonen 2003: 208). Myös ryhmän käyttötiheys ja sen produktiivisuus saattavat vaikuttaa siihen, onko se altis muutoksille. Esimerkiksi suomen nominintaivutustyyppit Paunonen jakaa suuriin/vahvoihin ja pieniin/heikkoihin. Suuriin tyypeihin kuuluu enemmän sanoja, ja ne ovat produktiivisempia. Lisäksi suuret taivutustyyppit ovat yleensä taivutussuhteiltaan yksinkertaisempia kuin pienet, mikä edesauttaa niiden pysyvyyttä kielessä. (Paunonen, mas. 211–212, 216.) Muutosalttiille reuna-alueelle siirtyä koko ajan uutta ainesta keskusalueelta, ja siksi reuna- ja keskusalueen rajat ovat liukuvat. Rajan määrittäminen reuna- ja keskusalueen välillä voikin olla välillä hyvin hankalaa. (Paunonen 2003: 207–208.)

Paunosen esittämät ajatukset taivutustyypeistä ja eri sijamuotojen erilaisista asemista eivät ehkä täysin suoraan sovellu oman tutkimukseni aiheeseen, mutta tarkastelemissani verbijohdoksissa on kuitenkin havaittavissa samantapaisia piirteitä. Jotkut *ne*-johtimiset verbit näyttävät siirtyneen lähemmäksi reuna-alueetta, jolloin niiden konsonanttivartaloisissa muodoissa on alkanut vaihtelu *ntU*-johdoksen muotojen kanssa. *ne*-johdosten ryhmässä on samantapaisia reuna-alueen piirteitä,

joita Paunonen (2003) kuvailee. Ensinnäkin Karlsson (1983: 258–259) on todennut, että konsonantivartaloisten muotojen olemassaolo aiheuttaa *ne*-verbin taivutusparadigmaan monimutkaisen morfofonologisen vaihtelun. Myös Räisänen mainitsee saman asian (1985: 26). Paradigmaa mutkistaa *n/t*-vaihtelu, esimerkiksi *vaale/nee: vaale/ta* (Karlsson, mp.), jossa *n* esiintyy vokaalivartalon yhteydessä ja *t* konsonantivartalon yhteydessä. Sekaparadigman lisäksi osalla *ne*-johdoksista esiintyy vartalossa astevaihtelu, joka vielä mutkistaa tilannetta. *ne*-johdosten paradigmassa esiintyvä vaihtelu pyritäänkin siis kiertämään käyttämällä *ntU*-johdoksen konsonantivartaloa vastaavia muotoja *ne*-verbin konsonantivartaloisten muotojen asemesta. *ntU*-johdoksen käyttöä puoltaa se, että sillä on vain vokaalivartalo, joten sen taivutusparadigma on yhtenäisempi. Kuten edellä selostin, Paunonen (2003: 212) toteaaakin, että suuret, keskusalueelle kuuluvat ryhmät ovat usein taivutukseltaan yksinkertaisempia kuin reuna-alueen ryhmät. *ntU*-johdoksia ei ehkä suoranaisesti voi ajatella stabiiliksi, suureksi ryhmäksi, mutta taivutussuhteiltaan ne ovat kuitenkin lähempänä keskusaluetta kuin *ne*-johdokset, joilla on kaksi erilaista vartaloa. *ne*-johdokset vaikuttaisivat kuuluvan lähemmäs reunaaluetta myös siksi, että ne ovat melko pieni ryhmä ja käytännössä myös täysin epäproduktiivinen.

Räisänen (1985: 26–27) selittää *ntU*-johdosten leviämistä kieleen ylipäättäänkin sillä, että ne korreloituvat kielitajussa vahvasti *ntA*-kausatiiveihin, jolloin kytkös *ne*-verbien ja *ntA*-kausatiivien välillä ei ole enää yhtä vahva. Kuten jo edellä mainitsin, Laakson mukaan (1990: 46) tiettyjen *ne*-verbien taaja konsonantivartalon käyttö voikin johtua siitä, että niillä ei ole rinnallaan kausatiivikorrelaattia, joka assosioituisi *ntU*-johdokseen. Lisäksi Laakso (mp.) arvelee, että tiettyjen verbien konsonantivartaloiden yleistä esiintymistä selittäisi myös se, että nämä verbit ovat yleensäkin hyvin frekventtejä, joten niitä käsitellään kuten leksikaalistumia. Hän toteaa, että poikkeavuudet ja väistymässä olevat vaihtelut säilyvät parhaimmin juuri keskeisimmässä sanastossa (mts. 47). Myös Paunonen (2003: 211) on havainnut, että esiintymäfrekvenssit tukevat mutkikkaiden taivutussuhteiden säilymistä.

Yhtenä selityksenä *ne*-johdoksen konsonantivartaloiden väistymiseen on siis se, että ne aiheuttavat verbin taivutusparadigmaan mutkikkaan vaihtelun, josta pyritään eroon (Karlsson 1983: 258–259; Räisänen 1985: 26). Näin paradigma pyritään saamaan yhtenäisemmäksi ja yksinkertaisemmaksi. Tämänäyttöinen kielellinen muutos ei kuitenkaan etene täysin yksiselitteisesti, kuten Paunonen (2003: 207) huomauttaa. Hän mainitsee esimerkkinä nykypuhekielessä yleistyneet konsonantivartalaiset partitiivi-ilmaukset *viintä* (juoma) ja *vuorta* (vaatteen sisäkangas) (mp.). Myös *ne*- ja *ntU*-johdosten tapauksessa vastakkaisiakin suuntauksia esiintyy. Laakso selostaa (1990: 47), että taivutusparadigman yhtenäisyyspyrkimys vaikuttaa toiseenkin suuntaan ja sillä voidaan perustella joidenkin *ne*-verbien konsonantivartaloiden säilymistä. *ntU*-johdos nimittäin laukaisee tiettyjen johdosten kannoissa astevaihtelun, joka mutkistaa kannan ja johdoksen yhteyttä (esim. *sakenee*

~ ?*saentuu*). *ne*-johdoksen vokaalivartaloisten muotojen yhteydessä kanta on vahva-asteisessa muodossa, jolloin yhteys kantasanan ja johdoksen välillä on selkeämpi, mikä saattaa suosia *ne*-johdoksen valintaa tiettyjen kantojen yhteydessä. (Laakso, mp.)

3. NE- JA NTU-JOHDOSTEN SUHDE AINEISTOSSA

Tässä luvussa tarkastelen aineistoni *ne*- ja *ntU*-johdosten suhdetta sen perusteella, mitä johdoksia kustakin kantavartalosta esiintyy, sekä johdosten sanaesiintymien lukumäärän perusteella. Lukumääriä vertailemalla hahmottelen yleiskuvan johdosten suhteesta toisiinsa nykykielessä. Olen jakanut aineistoni verbijohdokset ensin ryhmiin tarkastellen sitä, onko käytössä molemmat johdosvariantit vai vain toinen. Tällaisella jaottelulla johdoksista muodostuu kolme erilaista ryhmää:

- 1) aineistossa on kantavartalosta vain *ne*-johdos
- 2) aineistossa on kantavartalosta vain *ntU*-johdos
- 3) aineistossa on samasta kantavartalosta molemmat johdokset

Jatkossa nimitän ryhmää 1 *ne*-ryhmäksi, ryhmää 2 *ntU*-ryhmäksi ja ryhmää 3 *ne+ntU*-ryhmäksi.

Suurelle osalle suomen kielen *ne*-johdoksista löytyy samakantainen *ntU*-johdos, mikä näkyy aineistossani siten, että *ne+ntU*-ryhmä on selkeästi aineiston suurin ryhmä. Jotta samakantaisten *ne*- ja *ntU*-johdosten suhdetta voitaisiin selvittää tarkemmin, katson tarpeelliseksi jakaa ryhmän edelleen pienempiin alaryhmiin. Kuten edellä mainitsin, tässä luvussa lähestyn aineiston johdosten suhdetta määrällisen tarkastelun kautta, ja siksi jaottelen *ne+ntU*-ryhmän pienempiin ryhmiin sanaesiintymien lukumäärän perusteella. Kun verrataan *ne*-johdoksen ja *ntU*-johdoksen sanaesiintymien määriä toisiinsa, saadaan aikaan kolme ryhmää seuraavasti:

- 1) *ne*-johdosta määrällisesti enemmän aineistossa
- 2) *ne*- ja *ntU*-johdosta määrällisesti yhtä paljon aineistossa
- 3) *ntU*-johdosta määrällisesti enemmän aineistossa

Taulukossa 1 on esitetty aineiston kunkin pääryhmän kantavartaloitten, lekseemien ja sanaesiintymien määrä. *ne*-ryhmällä ja *ntU*-ryhmällä kantavartaloita ja lekseemejä on sama määrä, mutta *ne+ntU*-ryhmällä kantavartaloitten lukumäärä on vain puolet lekseemien lukumäärästä, sillä jokaisesta kantavartalosta on olemassa sekä *ne*- että *ntU*-johdos. Vastaavat tiedot *ne+ntU*-ryhmän alaryhmistä on esitetty taulukossa 2 luvussa 3.3.

TAULUKKO 1. Aineiston verbijohdosten kantavartaloiden, lekseemien ja sanaesiintymien lukumäärät.

Ryhmä	Kantavartalot	Lekseemit	Sanaesiintymät
<i>ne</i> -ryhmä	27	27	7710
<i>ntU</i> -ryhmä	13	13	673
<i>ne+ntU</i> -ryhmä	62	124	16249
Yhteensä	102	164	24632

Tarkastelen seuraavaksi aineiston pääryhmiä yksi kerrallaan, taulukon 1 mukaisessa järjestyksessä. Sekä *ne*- että *ntU*-ryhmän kohdalla pohdin sitä, mikä tukee kyseisen johdoksen esiintymistä ja mitkä syyt vaikuttavat toisen johdoksen puuttumiseen aineistosta. *ne+ntU*-ryhmässä käsittelen tarkemmin samakantaisten johdosparien välisiä määräsuhteita. Kaikissa ryhmissä selvittelen myös niihin kuuluvia lekseemejä.

3.1. *ne*-johdos ilman *ntU*-vastinetta

Aineistossa on 27 sellaista *ne*-johtimista lekseemiä, joille ei löydy *ntU*-vastinetta. *ntU*-johtimen puuttuminen aineistosta voi johtua siitä, että *ne*-johdoksen asema on niin vakiintunut ja sen taivutusmuodot niin tuttuja, ettei *ntU*-johdoksen olemassaololle ole tarvetta. Toisin sanoen *ne*-johdos on käytössä hyvin yleinen. Toisaalta *ntU*-johdoksen puuttumiseen aineistosta voi vaikuttaa sekin, että *ne*-johdoksella on jokin toinen rinnakkainen translatiivijohdos. Osa tämän ryhmän *ne*-verbeistä on hyvin harvinaisia, ja silloin on mahdollista, että myös vastaava *ntU*-johdos on harvinainen. Näin ollen se voi puuttua aineistosta kokonaan, vaikka se kielessä joskus esiintyisikin.

Aloitin *ne*-ryhmän verbien käsittelyn aineiston hyvin harvinaisista johdoksista. Aineistossa on nimittäin joitakin sellaisia lekseemejä, joilla on vain yksi tai kaksi esiintymää. Yhden esiintymän lekseemejä ovat *hauskenee*, *korkenee*, *löysenee*, *muikenee*, *tuuhenee* ja *vahvenee*. Kaksi esiintymää on lekseemeillä *laihenee*, *suppenee* ja *ulkonee*. Esimerkeissä 1–5 on havainnollistettuna joitakin aineistoni yhden esiintymän lekseemejä. Työni esimerkit ovat peräisin aineistostani ja siis HS-korpuksesta, jollei toisin mainita. Suluissa esitetty numero esimerkin perässä viittaa lihavoidun sa-

naesiintymän sijaintiin HS-korpuksessa. Esimerkit ovat muuten täysin alkuperäisessä asussaan, mutta joitakin selviä lyöntivirheitä olen korjannut.

- (1) *Varmaa ainakin on, että esitys kypsyessään paranee, kevenee ja **hauskenee**.* (puhe teatteriesityksestä, komediasta) (23886431)
- (2) *Loppua kohden kirja **löysenee**, ja lumovoima hieman hiipuu, mutta tarina kantaa loppuun asti.* (18725735)
- (3) *Arvio: Itsevarmuus kasvaa MyPan pelissä samaa vauhtia kuin Saviniemen stadionin nurmi **tuuhenee** kesän edistyessä.* (27818081)
- (4) *Kärppien voimavara on joukkueen yhtenäisyys. Ryhmä **laiheni** tosin keskushyökkääjä Martin Bergeronilla, joka siirtyi Sveitsiin.* (5830445)
- (5) *Luonto ja kulttuuri kohtaavat, turhuus karisee, aika hidastuu, itää ja länttä mittaileva kerronta **korkenee**.* (16222191)

Edellä mainittujen lekseemien harvaan käyttöön ei aivan suoraan löydy syytä. Intuitioni mukaan lähes kaikki johdokset ovat kielessä täysin hyväksyttäviä. Johdoksen "outous" saattaisi selittää lekseemien *korkenee* ja *muikenee* harvinaisuutta, mutta muilla ryhmän johdoksilla se ei käy selitykseksi. *Muikenee*-johdos on sikäli poikkeuksellinen, että se lienee monelle kielenpuhujalle merkitykseltään hämärä. Esimerkissä 6 näkyy *muikenee*-lekseemin esiintymiskonteksti.

- (6) *Entä miten usein taikina on päässyt **muikenemaan** herrojen kiistellessä turhanaikaisista?* (4882073)

Laakso (1990: 150) on löytänyt *muikenee*-lekseemin *Gananderin sanakirjasta* ja *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* aineskokoelmista. Kantasanana tai -korrelaattina Laaksolla (mp.) on adjektiivi *muikkea*, joka NS:n mukaan merkitsee 'hapanta'. *Muikenee*-lekseemin harvinaisuuteen vaikuttaneekin se, että kielessä on samaa merkitsevä *ne*-johdos *happanee* ja myös sen vastine *hapantuu*, jotka ovat yleisempiä ja siten myös kielenkäyttäjille tutumpia.

Lisäksi *korkenee*-, *muikenee*- ja *ulkonee*-johdoksilla kantavartalon *k*-aines ja sen kato astevaihtelussa mutkistaa verbin taivutusta ja mahdollisesti hämärtää yhteyttä kannan ja johdoksen muotojen välillä. Kun johdoksen ja kantavartalon välinen yhteys hämärtyy, voi johdoksen merkitystäkin olla vaikea ymmärtää, vrt. *korkea* → ?*on korjennut*. NS:ssa todetaankin kyseisen lekseemin kohdalla, että siitä esiintyy tavallisesti vain vokaalivartaloisia muotoja, siis *k*:llisiä muotoja. Kaikilla kolmella johdoksella aineistossa esiintyy vain vahva-asteisia muotoja, jotka helpommin yhdistyvät johdosten kantavartaloihin. Joillakin harvinaisilla johdoksilla taas rinnakkaisten, synonyymisten johdosten olemassaolo saattaa vaikuttaa johdoksen esiintyvyyteen. Esimerkiksi *laihenee*- ja *löysenee*-verbeille on olemassa NS:ssa rinnakkaiset *U*-johdokset *laihtua* ja *löystyä*. Samoin verbille *suppenee* löytyy rinnakkaisjohdos *supistua* ja verbille *vahvenee* johdos *vahvistua*.

Korpukselta löytyviä yhden esiintymän tapauksia on toisinaan käytetty mittaamaan produktiivisuutta. Harald Baayenilla on lähtökohtana se havainto, että pienempi produktiivisuuden aste on yhteydessä suurempaan tekstifrekvenssiin (Baayen ja Lieber 1991: 809). Yhden esiintymän tapausten yhteys produktiivisuuteen on se, että jos jokin morfologinen prosessi on hyvin produktiivinen ja sen erilaisten mahdollisten muodosteiden määrä on siis suuri, on hyvin todennäköistä, että kaikki mahdolliset tapaukset eivät esiinny korpuksessa. Samoin on todennäköistä, että jotkin tapaukset esiintyvät korpuksessa vain kerran. (Bauer 2001: 150.) Yhden esiintymän tapausten määrää tarkastelemalla voidaan saada tietoa niiden muodosteiden määrästä, jotka ovat jääneet korpuksen ulkopuolelle ja myös arvioida niiden uusien muodosteiden määrää, jotka on mahdollista tuottaa (Baayen ja Lieber 1991: 811). Bauer havainnollistaa asiaa vastakkaisella esimerkillä, englannin pronomineilla, joiden ei millään muotoa voi ajatella olevan produktiivisia (2001: 150). Eri pronomineja on kielessä hyvin vähän, mutta ne ovat hyvin yleisiä. Näin ollen on todennäköistä, että kaikki pronominit löytyvät korpukselta hakemalla. Sen sijaan sellaisella prosessilla, jolla erilaisten tapausten määrä on suuri, kaikkia eri vaihtoehtoja ei luultavasti korpukselta löydy. (Bauer, mts. 150.)

Baayen laskee produktiivisuuden asteen siten, että korpukselta löytyvien yhden esiintymän tapausten (Baayenin termillä *hapax legomena*) määrä jaetaan kaikkien korpukselta samalla morfologisella prosessilla muodostettujen tapausten tekstifrekvenssin määrällä (Baayen ja Lieber 1991: 809). Tekstifrekvenssi tarkoittaa siis kaikkia korpuksessa esiintyviä sanaesiintymiä (Baayen ja Lieber, mas. 803). Karkeistettuna mitä suurempi saatu lukema on, sitä produktiivisempi kyseinen prosessi on. Yleisellä ja epäproduktiivisella prosessilla tekstifrekvenssi on luultavasti suuri, jolloin produktiivisuuslukemasta tulee alhainen (Bauer 2001: 151). Jonkin verran merkitystä on Baayenin ja Lieberin mukaan (1991: 810–811) myös sillä, millaisia tyyppisiä yhden esiintymän tapauksissa on. Tyypillä tarkoitetaan niitä erilaisia muotoja, joita morfologisella prosessilla on mahdollista muodostaa (Baayen ja Lieber 1991: 803) Produktiivisissa prosesseissa yhden esiintymän tapaukset edustavat tasaisemmin niitä eri tyyppisiä, joita prosessilla on mahdollista muodostaa, kun taas vähemmän produktiivisilla prosesseilla yhden esiintymän tapaukset eivät edusta prosessia yhtä laajasti (Baayen ja Lieber 1991: 810–811). Kuitenkin produktiivisella prosessilla on sellaisiakin tyyppisiä, jotka jäävät korpukselta haetun otoksen ulkopuolelle. Epäproduktiivisella prosessilla taas lähes kaikki tyypit ovat edustettuna otoksessa, sillä eri tyyppien määrä on pieni ja rajattu. (Baayen ja Lieber 1991: 813.) Produktiivisuuden kannalta ei ole kuitenkaan tärkeää se, että erilaisia tyyppisiä on paljon, vaan se, että yhden esiintymän tapauksia on suhteellisesti suuri määrä otoksesta (Baayen ja Lieber, mas. 821).

Baayenin esittämässä mittaustavassa on omat ongelmansa ja sitä kohtaan on esitetty kritiikkiä (ks. Bauer 2001: 150–153). Baayen ja Lieber itsekin toteavat, että menetelmä ei ole kiinteä mitta-

tapa, vaan suhteellinen, ja sitä käyttämällä ei voi suoraan päätellä, onko jokin sääntö produktiivinen vai ei (1991: 816–817). Lisäksi menetelmän avulla ei voi suoraan vertailla eri korpuksia, sillä niille pitää ensin määrittää rajat kullekin erikseen⁶ (Bauer 2001: 149). Bauer kutsuukin menetelmää epäsuoraksi tavaksi mitata produktiivisuutta (2001: 153). Baayen ja Lieber (1991) käyttävät menetelmää esimerkeissään siten, että he vertailevat saman korpuksen kilpailevien prosessien produktiivisuutta. He myös käsittelevät saatuja tuloksia melko maltillisesti, joten on selvää, että yhden esiintymän tapausten määrää ei pidä tulkita liian suoraviivaisesti vaan on syytä käyttää harkintaa.

Kun *ne*-johdoksia tarkastellaan Baayenin produktiivisuuden mittaamisen kannalta, on ensinnäkin huomattava, että vaikka yhden esiintymän tapauksia aineistossani onkin, on niiden määrä suhteellisesti kaikkien esiintymien määrään verrattuna melko pieni, mikä kertoisi vähäisestä produktiivisuudesta. Hieman ongelmallinen on mielestäni *ne*-johdoksia ajatellen lähtökohta, jossa pieni produktiivisuuden aste liittyy suureeseen frekvenssiin (Baayen ja Lieber 1991: 809). *ne*-johdoksista vain harvat ovat hyvin frekventtejä tai edes jokseenkin frekventtejä. Suurin osa johdoksista on aika harvaan esiintyviä, mutta silti se ei tarkoita sitä, että *ne*-johdos olisi produktiivinen. Esimerkiksi Räisänen (1985: 25–26) toteaa, että *ne*-johdokset eivät enää ole juurikaan produktiivisia. Luonnehtisinkin *ne*-johdoksia siten, että niiden morfologinen muodostamisprosessi ei ole erityisen yleinen, mutta se on silti hyvin vakiintunut kieleen. Uusia muodosteita ei johtimella varmaankaan synny, mutta vanhoilla muodosteilla on melko vakiintunut asema. Yhden esiintymän tapaukset eivät mielestäni välttämättä kerrokaan siitä, että prosessi olisi produktiivinen ja uusia mahdollisia muodosteita paljon, vaan yhden esiintymän tapauksia voi olla nähdäkseni silloinkin, kun prosessi tai ainakin jotkut sen tyypit ovat harvinaisia. Baayenin laskukaavaan sisältyy käsittääkseni ajatus, että epäproduktiivinen prosessi on leksikaalistunut ja sen frekvenssi on suuri, mutta eihän näin välttämättä ole. Lisäksi *ne*-johdoksia tarkasteltaessa on vielä otettava huomioon, että niiden esiintymiseen kielessä vaikuttavat myös rinnakkaiset johdokset ja erityisesti kilpaileva *ntU*-johdos.

Ainakin osa yhden esiintymän tapauksista ymmärretään Baayenin ja Lieberin ajattelussa nähdäkseni melko nuoriksi muodosteiksi, minkä vuoksi ne eivät ole levinneet kovin laajalle ja niiden frekvenssi on siis pieni (Baayen ja Lieber 1991: 813–814). Aineistoni käy sikäli yhteen tämän ajatuksen kanssa, että Laakso mainitsee esimerkiksi aineistossani yksiesiintymäiset johdokset *hauskenee* ja *suppenee* melko nuoriksi ja toteaa yleisestikin, että suppealevikkiset johdokset ovat luultavasti nuoria (1990: 126–127). Tosin yksiesiintymäisetkin johdoksetkin lähes kaikki löytyvät sanakirjoista, esimerkiksi NS:sta, joten aivan uusia ne eivät ole. Jos taas ajatellaan erilaisia *ne*-johdoksen tyypejä, on todettava, että erilaisia leksemejä on kyllä jonkin verran mutta kantavartalot ovat

⁶ Rajojen määrittäminen tapahtuu korpuksen yksinkertaisten sanojen (*simplex words*) perusteella, ks. tarkemmin Baayen ja Lieber 1991: 816.

yleensä joko *A*- tai *eA*-tyyppiä. Lekseemejä ajatellen on todennäköistä, että aivan kaikki mahdolliset eivät korpuksessa esiinny. Sen sijaan erilaiset kannat ovat yhden esiintymän melko hyvin tapauksissa edustettuina, sillä kantoja on niin vähän. Kantavartaloiden kannalta johdokset eivät vaikuta siis produktiivisilta, mutta eri lekseemejä on sen verran, että voisi ajatella korpuksen ulkopuolellekin jäävän tapauksia ja siten jonkun uuden muodosteenkin olevan mahdollinen.

Mitä Baayenin produktiivisuuskaava sitten kertoo aineistoni *ne*-johdoksista? Selvää lienee se, että vaikka yhden esiintymän tapauksia aineistossa onkin joitakin, niistä ei voi päätellä, että kieleen voisi enää syntyä uusia *ne*-johdoksia. Sen sijaan yhden esiintymän verbit kertonevat joka tapauksessa siitä, että todennäköisesti aivan kaikkia suomen *ne*-johdoksia ei korpuksessa esiinny, kun kerran joitakin esiintyy vain yksi kappale. Arvelisin kuitenkin, että aineistosta puuttuvien johdosten määrä ei ole kovin suuri, koska yhden esiintymän tapauksiakaan ei ole kovin paljon. Lisäksi yhden esiintymän tapausten voisi ajatella heijastavan mahdollisia, mutta epätodennäköisiä muodosteita. Räisänen (1985: 25) nimittäin toteaa, että uusia tilapäismuodosteita voi *ne*-johdoksista kuulla silloin tällöin. Olennaista onkin Räisänen mukaan erottaa toisistaan idiolektiin kuuluva produktiivisuus ja kieliyhteisön produktiivisuus (mas. 25–26). Vaikka joku yksittäinen puhuja saattaisikin luoda uuden *ne*-johdoksen, se ei enää saa kieliyhteisön hyväksyntää, eikä siis vakiinnu kieleen (Räisänen 1985: 26). Juuri tämä on muistettava Baayenin menetelmää tarkasteltaessa. Baayen ja Lieberkin kyllä mainitsevat erikseen satunnaiset uudet muodosteet ja todelliset neologismit (1991: 812–813, 839), mutta he eivät käsittele niiden eroa kovinkaan syvällisesti.

Bauer kritisoi Baayenin menetelmää myös siitä, että siinä ei oteta huomioon prosessille mahdollisten kantojen määrää (2001: 153). *ne*-johdoksilla kantasanat ovat useimmiten kielen perusadjektiiveja, joiden määrä ei lisäännä, mutta toisaalta vapaita kantoja on kyllä vielä runsaasti jäljellä (Räisänen 1985: 27). Räisänen arvelee, että enää ei ilmeisesti kuitenkaan ole riittävän suuria ilmaisen aukkoja täytettävänä, jotta tarvittaisiin uusia *ne*-johdoksia (1985: 27). Kun pidetään mielessä tämä, ja punnitaan ne seikat, joita *ne*-verbeistä havaitaan Baayenin produktiivisuuden mittaustapaan vertaamalla, vaikuttaa siltä, että *ne*-verbien kohdalla produktiivisuudessa on luultavasti enää kyse tilapäisten uusien johdosten muodostamisesta.

Täysin toinen tapa katsoa *ne*-johdoksen produktiivisuutta taas on ajatella, että jonkin lekseemin paradigmassa tietyt taivutusmuodot ovat produktiivisia, kun taas toiset ovat vähemmän produktiivisia. Tällöin produktiivisuudella tarkoitetaan sitä, onko mahdollista ja kuinka mahdollista on se, että paradigman eri taivutusmuotoja tuotetaan. Yksittäisten taivutusmuotojen esiintymisen, ”taivutuksen produktiivisuuden”, kannalta *ne*-johdoksiin kuuluu tyypiltään erilaisia lekseemejä. Paradigman eri taivutusmuotojen esiintymistä käsitellen tarkemmin luvussa 5 ja myös luvussa 6. *ne*-ryhmään perehdyn tarkemmin kohdassa 6.3.

Käytössä hieman yleisempiä *ne*-johdoksia, joille ei ole aineistossa vastaavaa *ntU*-johdosta, ovat *aukenee*, *erkanee*, *etenee*, *kalpenee*, *kykenee*, *liikenee*, *liukenee*, *lämpenee*, *mustenee*, *pakenee*, *rohkenee*, *sakenee*, *selkenee*, *tarkenee*, *tokenee*, *urkenee*, *vaikenee* ja *valkenee*. Johdosten sanaesiintymien määrä vaihtelee kymmenistä muutamiin satoihin esiintymiin, joten näitäkään verbejä ei käytetä kovin taajaan, jos ajatellaan verbien frekvenssilukuja yleensä. Poikkeuksellisen taajaan käytettyjä aineistossa ovat johdokset *pakenee*, *kykenee* ja *etenee*. *Pakenee*-johdoksella sanaesiintymiä on yhteensä 1 321, *kykenee*-johdoksella 1 591 ja *etenee*-johdoksella 3 067. *Suomen kielen taajuussanastossa* (Saukkonen ym. 1979) johdos *kykenee* on sijalla 1 288, *etenee* sijalla 1 391 ja *pakenee* sijalla 2 262. Muistakin edellä mainituista johdoksista osa löytyy teoksesta, mutta johdokset *mustenee*, *sakenee*, *tarkenee*, *tokenee* ja *urkenee* puuttuvat. Taajuussanasto sisältää yli 12 000 yleisintä sanaa (mts. 7) Tosin on huomattava, että aineisto on kerätty jo 1960-luvulla (mp.), joten joidenkin *ne*-johdosten tilanne on voinut sen jälkeen jo hieman muuttua. Kuitenkin oman aineistoni frekvenssit ovat siten linjassa, että juuri edellä mainitut viisi johdosta ovat harvaan esiintyviä omassakin aineistossani, kun taas muut nyt käsiteltävät *ne*-johdokset ovat ainakin hieman yleisempiä. Poikkeuksena lisäksi johdos *selkenee* on omassa aineistossani yhtä harvinainen kuin edellä mainitut viisi johdosta, mutta se kuitenkin on taajuussanastossa sijalla 7 844.

ne-johdoksen säilymiseen ja rinnakkaisen *ntU*-johdoksen puuttumiseen edellä mainituilla johdoksilla vaikuttaa nähdäkseni monta päällekkäistä ja osin ristiriitaistakin tekijää. Laakso toteaa omassa tutkimuksessaan, että yksi mahdollinen vaikutin *ntU*-johdoksen puuttumiseen olisi johdoksen kannan astevaihtelullisuus, erityisesti *k*:n astevaihtelu. *ntU*-johtimen liittyminen kantaan laukaisisi astevaihtelun, jolloin heikkoasteinen kantavartalo ei enää muistuttaisi niin paljon alkuperäistä kantasanaa tai korrelaattia. Kannan ja johtimen yhteys pyrkii säilymään, mikä suosii *ne*-johtimen käyttöä mainitun kaltaisilla verbeillä. (Laakso 1990: 47.) Edellä luettelemistani *ne*-johdoksista vain *mustenee* on sellainen, jolla vastaava *ntU*-johdos (?*mustentuu*) ei laukaisisi astevaihtelua. Sellaisia johdoksia, joissa astevaihtelussa on jokin muu kuin *k*, ovat *etenee*, *kalpenee* ja *lämpenee*. Kannan astevaihtelu vaikuttaisikin olevan yksi tekijä *ntU*-johdoksen puuttumiseen suurella osalla *ne*-johdoksista, nimittäin niillä, joilla kantavartalossa on *k*. Aineistostani ei löydy yhtään sellaista *ne*-johdosta, jolla kannassa olisi *k* ja josta esiintyisi myös *ntU*-johtimista varianttia.

Sen sijaan niillä johdoksilla, joilla kannassa on jokin muu kuin *k*, astevaihtelu ei näyttäisi niin selvästi vaikuttavan *ntU*-johdoksen puuttumiseen. Aineistoni *ne+ntU*-ryhmästä löytyy esimerkiksi *etenee*-johdoksen kanssa samankaltaiset *mätänee* ja *pitenee*, joilla vahvan asteen *t* muuttuu heikossa asteessa *d*:ksi. Niillä samasta kannasta on kuitenkin olemassa *ntU*-johdokset *mädäntyy* ja *pidentyy*. Samoin *kalpenee*-johdokselle löytyy aineistosta samankaltaiset *halpenee* ja *kapenee*, joista on ole-

massa myös rinnakkaiset *halventuu* ja *kaventuu*. *Kapenee* ~ *kaventuu* -parissa *ntU*-johdosta on aineistossa jopa enemmän kuin *ne*-johdosta. *Lämpenee*-johdoksen *ntU*-johtiminen muoto **lämmentyy* taas olisi lähempänä korrelaattia *lämmän*, joten astevaihtelu ei tässä tapauksessa selitä *ne*-johdoksen säilymistä ja *ntU*-johdoksen puuttumista.

Kannan astevaihtelullisuuden lisäksi *ntU*-johdoksen puuttuminen voi johtua siitä, että *ne*-johdos on vakiintunut hyvin kieleen ja on melko yleinen. Aineistoni verbien keskimääräiseen yleisyyteen nähden hyvin frekventtejä ovat *etenee*, *pakenee* ja *kykenee*. Melko yleisiä ovat myös *vaikeenee* ja *lämpenee*. Ainakin kolmen ensiksi mainitun verbin kohdalla voisi ajatella, ettei *ntU*-johdoksen olemassaoloon ole tarvetta, koska verbien konsonanttivartaloisetkin taivutusmuodot ovat hyvin vakiintuneita kieleen. Laakso (1990: 46–47) esittää jopa, että kyseisiä verbejä käsiteltäisiin kuten leksikaalistumia. Koko verbin paradigman osalta tämä lienee hieman rohkea väite, mutta ehkä voisi ajatella joidenkin yleisimpien muotojen, esimerkiksi perfektin, olevan leksikaalistuneita. Lisäksi Laakso arvelee joidenkin edellä mainittujen *ne*-johdosten *ntU*-vastineen puuttuvan sen takia, että niillä ei ole vastaavaa *ntA*-johtimista kausatiivia (mts. 46).

Osalla käsittelemistäni *ne*-johdoksista ei ole sopivaa kantasanaa kielessä ollenkaan, tai kantasana on ainakin epäselvä. Räisänen on todennut, että kielitajussa johdokset yhdistyvät yleensä suoraan kantasanaansa, mikä osaltaan mahdollistaa *ne*- ja *ntU*-johdosten rinnakkaisuuden ja niiden paradigmojen sekoittumisen (1978: 327). Kun ei ole selvää, mikä verbin alkuperäinen kantasana on, rinnalle tuskin syntyy kovin helposti *ntU*-johtimista vastinetta. Tästä voisi olla kyse ainakin johdosten *erkanee*, *tarkenee*, *tokenee* ja *urkenee* kohdalla. *Erkanee*-johdoksesta on myös huomattava, että sille on olemassa rinnakkainen (*V*)*VntU*-johdos *erkaantua*. Myös *etenee*-, *liukenee*- ja *vaikeenee*-johdosten kohdalla kantasana on epäselvä. *Vaikeenee*-johdokselle Laakso (1990: 153) on murteista löytänyt samankaltaisen adjektiivin *vaik(k)ea* merkityksessä 'hiljainen, lientynyt'. Nykykielessä *vaikeea* kuitenkin ymmärretään merkityksessä 'hankala', joten sana ei yhdisty *vaikeenee*-johdokseen. Periaatteessa vaikuttaisi kuitenkin mahdolliselta, että johdoksen vahva-asteiset muodot voisivat toisinaan esiintyä myös merkityksessä 'vaikeutua', esimerkiksi lauseessa "*Tehtävät vaikenivat loppua kohti*". Aineistoni perusteella tällaista käyttöä ei kuitenkaan esiinny, vaan *vaikeenee*-johdos merkitsee aina hiljenemistä.

Räisänen mukaan taas esimerkiksi verbien *kykenee*, *pakenee* ja *vaikeenee* translatiivisuus olisi hämärtynyt, jollei jopa kokonaan hävinnyt ja johdoksen yhteys kantanominiin olisi heikentynyt. Hänen mukaansa translatiivisuudeltaan kyseenalaisilla *ne*-verbeillä esiintyy enemmän konsonanttivartaloisia muotoja kuin sellaisilla, jotka ovat selvästi translatiivisia. (1985: 21.) Tällöin näiltä verbeiltä voisi puuttua *ntU*-vastine sen takia, että niillä esiintyy paljon konsonanttivartaloisia muotoja, jolloin rinnakkaiselle *ntU*-johdokselle ei ole tarvetta. Translatiivisuuden hämärtyminen näillä joh-

doksilla saattaa osaltaan vaikuttaa niiden epätavalliseen asemaan muiden *ne*-johdosten joukossa. Kuitenkin toisaalla (1978: 327) Räisänen toteaa seuraavasti: "Jos kielessä on yleisessä käytössä oleva adjektiivi (tai joskus myös substantiivi) niin nykysuomalainen johtaa sekä *ne*-translatiivit että niille synonyymiset tai lähimerkityksiset *ntU*, *stU* ja *ttU*-johdokset näistä adjektiiveista." Vaikka *kykenee*- ja *pakenee*-verbeillä ei ole selvää kantasanaa, niiden voisi ajatella yhdistyvän melko helposti samakantaisiin nomineihin *kyky* ja *pako*, joten hämärtynyt translatiivisuus ja siitä johtuva runsas konsonanttivartaloiden käyttö ei ehkä täysin selitä rinnakkaisen *ntU*-johdoksen puuttumista. Enemminkin olisin taipuvainen selittämään *ntU*-johdoksen puuttumista kyseisten *ne*-johdosten vaikiintuneisuudella ja yleisyydellä.

ne-johdoksen esiintyminen ilman rinnakkaista *ntU*-johdosta johtunee joillakin verbeistä myös siitä, että niillä on rinnalla samamerkityksinen supistumaverbi, jonka kanssa *ne*-verbin paradigma osin sekoittuu. Tällaisia ovat *aukenee*, *liukenee*, *lämpenee*, *rohkenee* ja *selkenee*. Supistumaverbi-vastineet ovat siis *aukeaa*, *liukeaa* jne. Johdoksella *selkenee* rinnakkaisia vastineita on useita (ks. luku 2.3.). Näillä verbeillä esiintyy konsonanttivartaloisia muotoja, sillä juuri *ne* lankeavat yhteen supistumaverbien kanssa. Tällöin *ntU*-johdoksen käyttöön konsonanttivartaloisten muotojen korvaajana ei ole tarvetta. Edellä olen todennut *lämpenee*-johdoksen luultavasti yhdistyvän korrelaatiin *lämmiin*, minkä vuoksi *ntU*-johdoksen olemassaolo olisi täysin mahdollista. *Lämpenee*-johdokselle ovat läheisiä myös supistumaverbit *lämpeää* ja *lämpiää*, jotka saattavat tukea *ne*-johdoksen esiintymistä, koska niillä ja *ne*-johdoksella on sama tai lähes kantavartalo.

Joillakin *ne*-johdoksista on edelleen selvä tai melko selvä yhteys kantasanaansa, minkä voisi olettaa lisäävän rinnakkaisen *ntU*-johdoksen olemassaolon mahdollisuutta. Kun kanta on selvästi näkyvissä, on rinnakkaisen johdoksen johtaminen helpompaa ja myös paradigmojen sekoittuminen ja siirtyminen paradigmasta toiseen yksinkertaisempaa. Jo edellä käsittelyssä ollut *lämpenee* on yksi niistä johdoksista, joilla yhteys kannan ja johdoksen välillä on melko läpinäkyvä, joten voisi olettaa, että sille rinnakkaisena esiintyisi myös *ntU*-johtaminen lekseemi. On mahdollista, että kannan astevaihtelu *ntU*-johtimen kanssa sittenkin vaikuttaa *lämpenee*-verbiä vastaavan *ntU*-johdoksen puuttumiseen. Lisäksi on huomattava, että *lämmiin* on *ne*- ja *ntU*-johdoksille poikkeuksellinen korrelaati, millä myös voi olla vaikutusta. Tyypilliset kannat ja korrelaatiathan ovat joko *A*- tai *eA*-päätteisiä. Toisaalta puhekielestä olen tavannut myös *ntU*-johtimisen muodon: " – – täällä on niin lämmenty-ny" (huoneesta, jossa oli monta ihmistä ja siksi ilman lämpötila oli noussut). Omaan korvaani *ntU*-johdos **lämmentyy* kuulostaa melko omituiselta, mutta lienee mahdollista, että sekin on kieleen leviämässä. Mitään täysin selvää estettä **lämmentyy*-johdoksen olemassaololle ei nimittäin löydy.

Muita johdoksia, joilla kannan ja johdoksen yhteys näyttäisi olevan melko läpinäkyvä, ovat *mustenee*, *kalpenee*, *rohkenee*, *selkenee*, *sakenee* ja *valkenee*, kenties myös *aukenee*. Näilläkin voisi

siis olettaa olevan *ntU*-johdokset rinnallaan. Ilmeisesti *k*:n astevaihtelun heikkoasteinen muoto vaikuttaa muilla, paitsi johdoksilla *mustenee* ja *kalpenee* siihen, että *ntU*-johdosta ei ole. Myös *kalpenee*-johdoksella kanta on astevaihtelussa, jolloin vastaava *ntU*-johdos olisi **kalventuu*. Astevaihtelu saattaa siis vaikuttaa tämänkin johdoksen puuttumiseen. Toisaalta on muistettava, että translatiivisuutta voidaan ilmaista myös analyyttisin keinoin (*muuttui kalpeaksi, tuli kalpeaksi, meni kalpeaksi*) (Laakso 1990: 28), mikä saattaa vähentää tarvetta *ntU*-johdoksen käytölle. Ainoa *ne*-johdos, jonka *ntU*-vastineen puuttumiseen ei edellä ole löytynyt selitystä, on *mustenee*. Sen asema selkenee, kun katsotaan rinnakkaisjohdoksia. Samasta kannasta on nimittäin olemassa *U*-johdos *mustua*, joka lie-nee käytössä sen verran yleinen, ettei *ntU*-johdosta esiinny. On myös mahdollista, että aineistoon ei ole vain osunut yhtään *?mustentuu*-johdosta, vaikka sellaista satunnaisesti käytettäisiinkin.

3.2. *ntU*-johdos ilman *ne*-vastinetta

Aineistossani on 13 *ntU*-johtimista lekseemiä, joilla samasta kantavartalosta ei ole *ne*-johdosta. *ntU*-ryhmä on sekä lekseemien että sanaesiintymien määrältään aika pieni aineiston muihin ryhmiin verrattuna (ks. taulukko 1). Ryhmä on mielenkiintoinen, sillä kuten johdannossa selostin, olen hakenut aineiston käyttäen lähtökohtana Laakson (1990) *ne*-verbijohdosten listaa. Tämän ryhmän verbeille oli siis Laaksolla olemassa samakantainen *ne*-johdos, mutta HS-korpuksesta tätä *ne*-johdosta ei löytynyt ollenkaan, vaan löytyi vain samakantainen *ntU*-johdos. NS:sta nämä kaikki *ne*-vastineet vielä löytyvät⁷. On huomattava, että *ntU*-ryhmään eivät sisälly kaikki sellaiset olemassa olevat *ntU*-johdokset, joilla *ne*-rinnakkaisjohdosta ei ole olemassa, vaan ryhmä koostuu ainoastaan niistä *ntU*-johdoksista, joilla on ollut samakantainen *ne*-vastine, mutta jota ei tämän työn lähtöaineistosta ole löytynyt. Mistä *ne*-johdoksen puuttuminen *ntU*-johdoksen rinnalta sitten johtuu? Olisiko mahdollista, että tämä ryhmä on osin *ntU*-johtimen leviämisen aikaansaama? *ntU*-johdoksen asema saattaa nimittäin olla tiettyjen lekseemien kohdalla vahvistunut niin, että se on syrjäyttänyt *ne*-johdoksen rinnaltaan. Kovin suoraviivaisia johtopäätöksiä aineistoni pohjalta ei parane tehdä, sillä *ntU*-ryhmän verbeistä suurin osa on hyvin harvaan käytettyjä, ja joidenkin lekseemien kohdalla voisi ajatella *ne*-vastineenkin vielä kielestä löytyvän, vaikka sitä aineistoon ei ole osunutkaan. Kuitenkin pelkän *ntU*-johdoksen esiintyminen aineistossani on jokseenkin poikkeuksellista, joten ilmiötä lienee syytä tarkastella.

⁷ Tosin NS:ssakin on merkitty johdos *kypsenee* melko harvinaiseksi ja johdokset *muhenee*, *kärvenee* ja *masenee* harvinaisiksi.

Hyvin harvinaisia *ntU*-ryhmän lekseemejä ovat *hienontuu*, *höllentyy*, *kypsentyy*, *kärventyy*, *leudontuu*, *löyhentyy*, *miedontuu*, *muhentuu* ja *varmentuu*. Muilla luettelemillani johdoksilla on aineistossa vain yksi tai kaksi esiintymää, mutta johdoksella *kärventyy* niitä on kuusi ja johdoksella *varmentuu* neljä. Esimerkit 7–10 havainnollistavat yhden tai kahden esiintymän johdosten esiintymistä.

- (7) *Budjettikuri on siis selvästi löystynyt, mutta tänä vuonna se on höllentynyt valtiovarainvaliokuntaa pahemmin hallituksessa.* (13014901)
- (8) *Toinen perinneruoka on pitaleipä, hiilloksella paistettu kakkara, jonka päälle pannaan vielä kuumia kiviä, jotta leipä kypsentyisi tasaisesti.* (24214343)
- (9) *Talvien leudontuessa ja sateiden lisääntyessä etenkin talvitulvien odotetaan yleistyvän.* (11092788)
- (10) *Molemmille tuontimerkeille maailman tunnetuin olutkirjailija, brittiläinen Michael Jackson antaa lähes enimmäisarvosanat. Hän kuitenkin valittaa Jeverin maun miedontuneen omistajanvaihdoksen jälkeen, mutta se on edelleen poikkeuksellisen katkera ja kuiva.* (25219359)

Esimerkki 11 taas havainnollistaa *kärventyy*-lekseemin esiintymistä ja esimerkki 12 *varmentuu*-lekseemiä.

- (11) *Pikku Kakkosen Hannussa ja Kertussa lihotettiin lapsia, jotta he kelpaisivat noidan paistiksi. Lopussa itse noita työnnettiin pätsiin kärventymään.* (4260914)
- (12) *Christian Cannabich varmentuu hänkin Mozartin esikuvaksi.* (970717)

Hieman taajakäyttöisempiä *ntU*-ryhmän johdoksia ovat *huipentuu*, *huojentuu*, *masentuu* ja *tarkentuu*. Niillä esiintymiä aineistossa on kymmenistä muutamiin satoihin. Näistä neljästä johdoksesta ainoastaan lekseemi *masentuu* löytyy *Suomen kielen taajuussanastosta* (Saukkonen ym. 1979), jossa se on sijalla 7 844. Suurella osalla *ntU*-ryhmän verbeistä on aika selvä adjektiivikanta. Ainoastaan johdoksille *kärventyy* ja *huipentuu* ei löydy kielestä kannaksi sopivaa adjektiivia, mutta Laakso on löytänyt niille korrelaatit *kärventää* ja *huippu* (1990: 148, 150). Nykykielenpuhujalle outo saattaa olla *masentuu*-johdoksen kanta *masea*, ja samoin *muhentuu*-johdos ei ehkä enää yhdisty niin helposti kantaansa *muhea*.

Esiintymistaajuudet eivät ole verbeillä niin suuria, että pelkän *ntU*-johdoksen käytön voisi tulkita johtuvan siitä. Johdos *masentuu* lienee jokseenkin leksikaalistunut ilmaisemaan tiettyä merkitystä, ja myös johdoksen *huipentuu* voisi ehkä ajatella olevan joissain yhteyksissä hieman vakiintunut, mutta muiden ryhmän johdosten kohdalla selitys ei käy päinsä. Vastausta *ntU*-johdoksen esiintymiseen voisi sen sijaan etsiä johdosten korrelaateista. Räisänen (1985: 26–27) on arvellut samakantaisen *ntA*-kausatiivin tukevan *ntU*-johdoksen yleistymistä ja samaan viittaa myös Laakso (1990: 46). *ntU*-ryhmän johdoksista jokaisella on samakantainen kausatiivijohdos NS:ssa, esimer-

kiksi *masentaa*, *tarkentaa*, *hienontaa*, *kypsentää* ja *varmentaa*. Näyttäisi siltä, että *ntA*-kausatiivin olemassaolo voisi vaikuttaa *ntU*-johdoksen esiintymiseen. Selitys saa vahvistusta, kun verrataan *ntU*-ryhmää *ne*-ryhmän verbeihin. *ne*-ryhmässä ei ole nimittäin juurikaan sellaisia lekseemejä, joilla olisi samakantaista *ntA*-kausatiivia, eikä niillä myöskään ole *ntU*-vastineita.

Tarkentuu-johdoksen *ne*-vastineen puuttumiseen ja toisaalta *tarkenee*-johdoksen *ntU*-vastineen puuttumiseen saattaa vaikuttaa vartaloiden samankaltaisuus. *Tarkentuu*-johdoksen *ne*-pari olisi *tarkkenee* ja *tarkenee*-johdoksen *ntU*-pari ilmeisesti **tarjentuu*. Samankaltaisuuden vuoksi näissä voisi ajatella tapahtuvan sekaantumisia, jos kaikki vaihtoehdot olisivat käytössä, ja siksi johdokset olisivat eriytyneet niin, että *tarkentuu*-johdokselle ei ole *ne*-vastinetta eikä *tarkenee*-johdokselle *ntU*-vastinetta. Havainnollistan johdosten merkitysten eroa ja niiden käyttöä esimerkeillä. Kohdissa 13–15 on esimerkkejä *tarkenee*-johdoksesta.

- (13) *Rakennusmies Olavi Rutanen **tarkeni** hyvin paikkailla laastilla betonipilaria Helsingin Vuosaarella keskiviikkona. Rakennustyöt etenevät muutenkin vihasti lokakuun auringossa.* (9028686)
- (14) *Kameli **tarkenee** mainiosti kamelinkarvaturkissaan talvisessa Korkeasaarella.* (14781526)
- (15) *Strasbourgissa paistoi aurinko, ruusut ja sireenit kukkivat. Kanavat höyrysisivät yli 30 asteen lämmössä. Rantakahviloissa **tarkeni** hihattomassa topissa.* (27337617)

Esimerkeissä 16–18 taas esitetään *tarkentuu*-johdoksen käyttöä kontekstissaan.

- (16) *Tutkija Janne Heikkilän menetelmillä robotin videonäkö **tarkentuu** kaiken aikaa.* (26420418)
- (17) *Irtisanottavien määrä **tarkentuu** ensi viikolla alkavissa yt-neuvotteluissa.* (5091901)
- (18) *Auringon rooli ilmastonmuutoksessa **tarkentuu** koko ajan.* (8243067)

Kuten esimerkeistä 16–18 havaitaan, *tarkentuu*-johdoksen merkitys on tavanomainen 'tulla tarkemmaksi', esimerkiksi, kun puhutaan näöstä, niin kuin esimerkissä 16 tai määrästä, niin kuin esimerkissä 17. Sen sijaan *tarkenee* on leksikaalistunut. Sen merkitys NS:ssa on 'tulla toimeen palelematta'.

Rinnakkaisia muutosta ilmaisevia johdoksia *ntU*-ryhmän lekseemeille ei löydy niin paljon kuin *ne*-ryhmän yhteydessä. *Kypsentyy*-johdokselle löytyy rinnakkainen *kypsyä*, *varmentuu*-johdokselle rinnakkainen *varmistua*, mutta muiden johdosten rinnakkaiset translatiivit ovat paljon harvinaisempia. NS:ssa mainitaan *huipentuu*-johdokselle rinnakkainen *huipistua*, *höllentyy*-johdokselle rinnakkainen *höltyä* ja *löyhentyy*-johdokselle rinnakkaiset *löyhtyä* ja *löystyä*. Johdokselle *leudontuu* löytyy jotakuinkin samaa tarkoittava, mutta eri kannasta johdettu *lauhtua*. Rinnakkai-

sia johdoksia esiintyy niin vähän, että *ne*-johdoksen puuttuminen tuskin johtuu siitä, että kielessä olisi jokin muu yleinen samaa tarkoittava johdos. Merkittävin tekijä, joka vaikuttaa *ne*-johdosten puuttumiseen, näyttäisikin olevan kausatiivikorrelaatin olemassaolo. Lisäksi havaitaan, että *ntU*-johdoksen esiintymistä estäviä tekijöitä ei ole. *ntU*-ryhmän johdoksilla ei ole rinnakkaisia synonyymisia supistumaverbejä, eikä niillä ole kantavartalossa yksittäis-*k*:ta, joka *ntU*-johtimen kanssa aiheuttaisi heikkoasteisen muodon. Sen sijaan *t : d* -astevaihtelua ja geminaattaklusiilin ja yksittäis-klusiilin vaihtelua kyllä on. *k*:n astevaihtelu näyttäisi tällä perusteella olevan ainoa tekijä, joka selvästi vaikuttaa *ntU*-johtimen poissaoloon (vrt. luku 3.1.), koska tässäkin ryhmässä muuta astevaihtelua esiintyy.

ntU-ryhmän tarkastelun jälkeen päällimmäiseksi *ntU*-johdosta tukevaksi ja *ne*-johdoksen asemaa heikentäväksi tekijäksi nousee *ntA*-kausatiivin olemassaolo. On kuitenkin vaikea uskoa sen olevan ainoa tekijä, joka vaikuttaa *ntU*-johdosten esiintymiseen ja *ne*-johdosten puuttumiseen. Näyttäisi siltä, että *ntU*-johdoksen yleisellä leviämistendenssillä olisi oma vaikutuksensa. Tosin kausatiivin esiintyminen kielessä saattaa vahvistaa *ntU*-johdoksen leviämistä, joten nämä ilmiöt siis liittyvät toisiinsa. Enemmän eväitä *ntU*-johdoksen leviämisen tarkasteluun saadaan jatkossa, kun käsitellään sellaisia *ne*- ja *ntU*-johdoksia, joissa samasta kantavartalosta esiintyy molemmat johdokset.

3.3. Molemmat johdokset käytössä

Suurelle osalle aineistoni verbijohdoksista löytyy sekä *ne*- että *ntU*-johtiminen variantti. Tällaisia lekseemejä on yhteensä 124, kun lasketaan mukaan sekä *ne*- että *ntU*-johtimiset johdokset. Taulukossa 2 on esitetty *ne+ntU*-ryhmän kantavartaloiden, lekseemien ja sanaesiintymien määrät. Ryhmän lekseemit on taulukossa jaettu niihin alaryhmiin, jotka luvun 3 alussa esittelin: Ensimmäisessä ryhmässä samakantaisella johdosparilla on enemmän *ne*-johdoksen esiintymiä kuin *ntU*-johdoksen esiintymiä. Toisessa ryhmässä *ne*- ja *ntU*-johdosten esiintymiä on suunnilleen yhtä paljon. Kolmannessa ryhmässä taas *ntU*-johdosta on enemmän kuin *ne*-johdosta.

TAULUKKO 2. *ne+ntU*-ryhmän kantavartaloiden, lekseemien ja sanaesiintymien määrät aineistossa.

Ryhmä	Kantavartalot	Lekseemit	Sanaesiintymät
<i>ne</i> -johdosta enemmän	45	90	14947
johdoksia yhtä paljon	10	20	440
<i>ntU</i> -johdosta enemmän	7	14	862
Yhteensä	62	124	16249

Taulukossa 2 kunkin ryhmän *ne*- ja *ntU*-lekseemit on laskettu yhteen, kuten myös lekseemien sanaesiintymät. Jatkossa tarkastelen jokaista ryhmää erikseen omassa alaluvussa ja esitän tarkempia tietoja johdosten suhteista aineistossa. Kuitenkin jo tässä vaiheessa voidaan taulukosta 2 havaita, että ensimmäinen ryhmä, jossa *ne*-johdosta on enemmän kuin *ntU*-johdosta, on huomattavasti suurempi kuin kaksi muuta ryhmää. *ne*-johdoksen asema vaikuttaisikin lekseemien ja sanaesiintymien lukumäärien perusteella yllättävän vahvalta, vaikka *ntU*-johdoksen on arveltu olevan leviämässä. Varmempia arvioita johdosten tämänhetkisestä suhteesta voidaan kuitenkin esittää vasta, kun on tarkasteltu eri alaryhmiä yksityiskohtaisemmin.

3.3.1. *ne*-johdosta enemmän kuin *ntU*-johdosta

Niistä johdoksista, joille aineistossa löytyi molemmat variantit, suurimmassa osassa *ne*-johdosta on määrällisesti enemmän kuin *ntU*-johdosta. Ryhmään kuuluu yhteensä 90 lekseemiä, kun lasketaan mukaan sekä *ne*- että *ntU*-johtimiset lekseemit. Taulukossa 3 on eroteltu *ne*-lekseemit ja *ntU*-lekseemit ja vastaavat sanaesiintymät erilleen, jotta ryhmän johdosten suhteet havainnollistuisivat paremmin. Johdosten sanaesiintymien määrät on esitetty myös prosenttiosuuksina. Kantavartalot olen jättänyt tästä taulukosta pois, koska ne esiintyivät jo taulukossa 2.

TAULUKKO 3. *ne-* ja *ntU-*johdosten lekseemien ja sanaesiintymien määrät ryhmässä, jossa *ne-*johdosta on enemmän kuin *ntU-*johdosta.

	Lekseemit	Sanaesiintymät	
	f	f	%
<i>ne-</i> johdos	45	10106	67,6
<i>ntU-</i> johdos	45	4841	32,4
Yhteensä	90	14947	100,0

*ne-*johdoksella ja *ntU-*johdoksella on lekseemejä yhtä monta, koska jokaisesta kantavartalosta on olemassa sekä *ne-* että *ntU-*johdos. Sanaesiintymiä *ne-*johdoksella on kuitenkin paljon enemmän, kuten taulukosta 3 havaitaan. Käsittelemässäni ryhmässä *ne-*johdos onkin hyvin hallitsevana. Ryhmään kuuluvat seuraavat johdokset: *alenee* ~ *alentuu*, *enenee* ~ *enentyy*, *haalenee* ~ *haalentuu*, *halpenee* ~ *halventuu*, *harvenee* ~ *harventuu*, *heikkenee* ~ *heikentyy*, *hiljenee* ~ *hiljentyy*, *himmenee* ~ *himmentyy*, *hupenee* ~ *huventuu*, *hävvenee* ~ *hävventyy*, *ilmenee* ~ *ilmentyy*, *kevenee* ~ *keventyy*, *kovenee* ~ *koventuu*, *kuumenee* ~ *kuumentuu*, *kylmenee* ~ *kylmentyy*, *laajenee* ~ *laajentuu*, *laimenee* ~ *laimentuu*, *levenee* ~ *leventyy*, *loittonee* ~ *loitontuu*, *loivenee* ~ *loiventuu*, *lyhenee* ~ *lyhentyy*, *lähenee* ~ *lähentyy*, *murenee* ~ *murentuu*, *mätänee* ~ *mädäntyy*, *ohenee* ~ *ohentuu*, *oikenee* ~ *ojentuu*, *pahenee* ~ *pahentuu*, *paksunee* ~ *paksuntuu*, *paranee* ~ *parantuu*, *pehmenee* ~ *pehmentyy*, *pienenee* ~ *pienentyy*, *pimenee* ~ *pimentyy*, *pitenee* ~ *pidentyy*, *sumenee* ~ *sumentuu*, *suurenee* ~ *suurentuu*, *synkkenee* ~ *synkentyy*, *syvenee* ~ *syventyy*, *tummenee* ~ *tummentuu*, *tyhjenee* ~ *tyhjentyy*, *vaalenee* ~ *vaalentuu*, *vaimenee* ~ *vaimentuu*, *vanhenee* ~ *vanhentuu*, *viilenee* ~ *viilentyy*, *vähenee* ~ *vähentyy* ja *ylenee* ~ *ylentyy*. Joillain näistä verbipareista on *ne-* ja *ntU-*johdoksen välillä merkitysero, ja niitä käsitellen erikseen luvussa 4.

*ne+ntU-*ryhmässä erilaisia kantavartaloita on siis yhteensä 62, joista molemmista esiintyy sekä *ne-* että *ntU-*johdos. Näistä suuri osa, yhteensä 45, on sellaisia, joissa samakantaisesta *ne-* ja *ntU-*johdosparista *ne-*johdosta esiintyy aineistossa enemmän kuin *ntU-*johdosta. Edellä luettelemiani johdoksia voisikin kutsua aineistoni prototyypisimmiksi tapauksiksi: on tyypillistä, että samasta kannasta on olemassa sekä *ne-* että *ntU-*johdos, ja tällaiselle samakantaiselle johdosparille on tyypillistä johdosten suhteiden jakautuminen niin, että *ne-*johtimista johdosta esiintyy enemmän kuin *ntU-*johtimista johdosta, kun kaikki johdoksen esiintymät eri taivutusmuodoissaan otetaan huomioon.

Edellä mainittujen verbien joukossa on kuitenkin muutama poikkeuksellisempi tapaus. Tietystä kantavartaloista esiintyy aineistossa huomattavan paljon *ne*-johdosta verrattuna *ntU*-johdoksen määrään. Esimerkiksi *hupenee*-johdoksen esiintymiä on aineistossa 268 ja *huventuu*-johdoksen esiintymiä vain yksi. Samoin *hälvenee*-johdos löytyy aineistosta 55 kertaa ja *hälventyy*-johdos vain kolme kertaa. Muita johdospareja, joilla *ne*- ja *ntU*-johdosten jakauma on vastaavanlainen, ovat *enenee* ~ *enentyy*, *ilmenee* ~ *ilmentyy*, *kylmenee* ~ *kylmentyy* *levenee* ~ *leventyy* ja *ylenee* ~ *ylentyy*. Lähestulkoon samat johdokset erottuvat joukosta, kun verrataan omaa aineistoani Räsäsän artikkelissaan esittämiin lukuihin (1985: 18–20). Räsäsellä aineistona oli asiaproosaa, taideproosaa ja murretekstejä⁸, joten hänen aineistonsa ei ole aivan samankaltainen kuin tämän työn aineisto. Ainakin murretekstien osuus saattaa vaikuttaa siten, että Räsäsellä on mukana joitakin sellaisia johdoksia, mitä tässä työssä ei ole. Lisäksi oma aineistoni on joidenkin verbijohdosten osalta paljon laajempi. Kuitenkin Räsäsän ja oman aineistoni *ne*- ja *ntU*-johdosten esiintymien jakauman vertailussa havaitaan, että Räsäsän aineisto pääosin korreloi tämän työn aineiston kanssa. Yllä mainitsemani seitsemän johdosparia sen sijaan poikkeavat siten, että niistä kuudessa on Räsäsellä vain *ne*-johdos eikä samakantaista *ntU*-johdosta ollenkaan. Johdokset *enenee*, *hupenee*, *hälvenee*, *kylmenee*, *levenee* ja *ylenee* esiintyvät ilman vastaavaa *ntU*-johdosta. Ainoastaan *ilmenee* ~ *ilmentyy* -parin molemmat osapuolet löytyvät myös Räsäseltä. Näilläkin johdoksilla jakauma on hyvin epätasainen, sillä *ilmenee*-johdoksen esiintymiä on Räsäsän taulukossa yhteensä 222 ja *ilmentyy*-johdoksen esiintymiä kuusi. Omassa aineistossani vastaavat luvut ovat 1 233 ja 15. Lisäksi *ilmentyy*-johdoksella suuri osa esiintymistä on infinitiivejä ja partisiippeja, ja varsinaisia finiittisiä esiintymiä on vain neljä. *Ilmenee* ~ *ilmentyy* -parillakin *ne*-johdoksen asema on siis huomattavan vahva sekä Räsäsän että tämän työn aineistossa.

Seitsemän samakantaista johdosparia siis erottuvat aineistossani jakaumansa suhteen siten, että *ne*-johdoksen esiintymiä on huomattavasti enemmän kuin *ntU*-johdoksen esiintymiä. Kuusi näistä pareista on sellaisia, joista Räsäsän tutkimuksessa ei esiinny kuin *ne*-johdos. Näiden kuuden lisäksi Räsäsän esittämää taulukkoa lähemmin tarkastelemalla löytyy vielä kaksi sellaista johdosta, *haalenee* ja *vaalenee*, joista taulukossa on vain *ne*-johdos, mutta tämän työn aineistossa esiintyy myös vastaava *ntU*-johdos. Omassa aineistossani sekä *haalenee* ~ *haalentuu* -parin että *vaalenee* ~ *vaalentuu* -parin molempien johdosten esiintymiä on niin vähän, etten ole katsonut *ne*- ja *ntU*-johdosten jakauman olevan erityisen poikkeava. Joka tapauksessa tämän työn ja Räsäsän aineiston vertailun perusteella *ntU*-johdos näyttää yleistyneen tiettyjen *ne*-johdosten rinnalle vasta viime vuosikymmenien aikana. Toki *ntU*-johdoksen esiintyminen on hyvin vähäistä, kuten antamani esimerkkiluvut

⁸ Räsäsän esittämät tulokset pohjaavat Annele Alasoinin pro gradu -tutkielmaan (1977). Aineistosta tarkemmin ks. Räsänen 1985: 1–2 ja 29–30.

osoittavat. Kuitenkin *ntU*-johdoksen harvatkin esiintymät osoittavat, että muutamien *ne*-johdosten käytössä on kenties tapahtumassa muutos: *ntU*-johdos on nousemassa *ne*-johdoksen rinnalle kielenkäyttöön. *ntU*-johdoksen vähäisyys aineistossa antaa viitteitä siitä, että *ntU*-johdoksen mahdollinen leviäminen on hyvin hidas prosessi ja toisaalta siitä, että näiden tiettyjen *ne*-johdosten asema kielessä on ollut ja on edelleenkin hyvin vahva, koska aiemmin niillä ei ole ollut *ntU*-johdosta rinnallaan ja nytkin sitä on vain hyvin vähän. Näiden johdosten ryhmä näyttää mielenkiintoiselta jo pelkästään määrällisen tarkastelun perusteella. Jatkossa huomataan, että osa johdoksista poikkeaa tyypillisestä myös konsonanttivartaloiden esiintymisen suhteen.

3.3.2. *ne*-johdosta ja *ntU*-johdosta yhtä paljon

Samakantaisten *ne*- ja *ntU*-johdosten lukumäärällinen jakauma on hyvin tasainen 20 lekseemillä. Lähes kaikki tähän ryhmään kuuluvat johdokset ovat hyvin harvaan käytettyjä, mikä näkyy ryhmän sanaesiintymien hyvin pienenä määränä. Olen katsonut samakantaisen *ne*- ja *ntU*-johdoksen jakauman hyvin tasaiseksi silloin, kun sanaesiintymiä on kummallakin johdoksella ollut saman verran, tai eroa on ollut korkeintaan kahden esiintymän verran. Esimerkiksi lekseemin *jyrkkenee* esiintymiä on aineistossa kymmenen ja vastaavan *jyrkentyy*-lekseemin esiintymiä kaksitoista. Lisäksi olen lukenut ryhmään mukaan johdokset *huononee* ja *huonontuu*, joilla kummallakin sanaesiintymiä on aineistossa yli sata. Niillä *ne*- ja *ntU*-johdoksen suhde jakautuu siten, että esiintymien yhteenlasketusta määrästä *ne*-johdoksen osuus on 52,2 % ja *ntU*-johdoksen osuus 47,8 %, joten jakauma on siis hyvin tasainen. Taulukossa 4 olen esittänyt tämän ryhmän lekseemien ja sanaesiintymien määrän.

TAULUKKO 4. *ne*- ja *ntU*-johdosten lekseemien ja sanaesiintymien määrät ryhmässä, jossa *ne*-johdosta ja *ntU*-johdosta on yhtä paljon.

	Lekseemit		Sanaesiintymät	
	f		f	%
<i>ne</i> -johdos	10		223	50,7
<i>ntU</i> -johdos	10		217	49,3
Yhteensä	20		440	100,0

Kuten taulukosta 4 havaitaan, koko ryhmälläkin *ne-* ja *ntU*-johdosten suhde on hyvin tasaväkinen. Ryhmään kuuluvat johdokset *happanee ~ hapantuu*, *huononee ~ huonontuu*, *jrkkenee ~ jyrkentyy*, *lievenee ~ lieventyy*, *niukkenee ~ niukentuu*, *rumenee ~ rumentuu*, *sankkenee ~ sankentuu*, *selvenee ~ selventyy*, *tihenee ~ tihentyy* ja *väljenee ~ väljentyy*. Kaikilla näillä johdoksilla samakantaisia *ne-* ja *ntU*-johdoksia käytetään samassa merkityksessä. Toisin sanoen *ntU*-lekseemi ei ole missään parissa eriytynyt merkitykseltään. Aineistoa tässä ryhmässä on tosin vähän, mikä hankaloittaa johdosten käytön selvittämistä. Aineiston verbien esiintymiskonteksteista ei kuitenkaan ole havaittavissa eroja *ne-* ja *ntU*-johdosten käytön välillä.

On hankala löytää selitystä sille, miksi juuri näiden johdosten suhteet ovat niin tasaväkkiset. Ryhmän johdokset eivät erityisesti eroa muista *ne+ntU*-ryhmän johdoksista. Yhteinen piirre johdoksille on kuitenkin se, että lukuun ottamatta *huononee ~ huonontuu* -paria, johdospareilla on hyvin vähän esiintymiä, kymmenkunta tai vähemmän. Koska aineistoa johdoksista on niin vähän, tarkempaa arviota johdosten suhteista on vaikea ainakaan tässä vaiheessa esittää. Ryhmä ei myöskään ole erityisen mielenkiintoinen, joten se voidaan tässä kohtaa sivuuttaa vain toteamalla siihen kuuluvat johdokset ja niiden väliset määräsuhteet. Johdosten erottaminen omaksi ryhmäkseen on tarpeellista lähinnä sen takia, että ne eivät sujuvasti mahdu niiden johdosten ryhmään, joilla *ne*-johdoksen esiintymiä on enemmän kuin *ntU*-johdoksen, eivätkä myöskään seuraavaksi käsittelemääni ryhmään, jossa *ntU*-johdokset ovat enemmistössä.

3.3.3. *ntU*-johdosta enemmän kuin *ne*-johdosta

Aineistossani on 14 sellaista lekseemiä, joilla samasta kannasta löytyy sekä *ne-* että *ntU*-johdos ja joilla *ntU*-johdosta on samakantaisesta parista suhteellisesti enemmän. Lekseemien määrältään tämä ryhmä on pienin, mutta sanaesiintymiä on kuitenkin enemmän kuin edellisen luvun johdosryhmässä, jossa *ne-* ja *ntU*-johdosten jakauma on tasainen. Ryhmän johdokset ovatkin käytössä keskimäärin hieman yleisempiä kuin edellä käsitellyn ryhmän verbit. Taulukossa 5 on esitetty *ne-* ja *ntU*-johdosten lekseemien ja sanaesiintymien jakaumat niillä samakantaisilla johdospareilla, joilla *ntU*-johdosta on enemmän kuin *ne*-johdosta.

TAULUKKO 5. *ne-* ja *ntU-*johdosten lekseemien ja sanaesiintymien määrät ryhmässä, jossa *ntU-*johdosta on enemmän kuin *ne-*johdosta.

	Lekseemit	Sanaesiintymät	
	f	f	%
<i>ne-johdos</i>	7	267	31,0
<i>ntU-johdos</i>	7	595	69,0
Yhteensä	14	862	100,0

Taulukon 5 mukaan *ntU-*johdoksen esiintymiä on selvästi enemmän kuin *ne-*johdoksen esiintymiä, mikä on poikkeuksellista. Yleisin tapaus työni aineistossa on kuitenkin sellainen, jossa *ne-*johdoksen osuus on suurempi. Tämä johdosryhmä vaikuttaisikin olevan yksi merkki *ntU-*johdoksen vähittäisestä leviämisestä. Ryhmään kuuluvia johdoksia ovat *kapenee ~ kaventuu*, *kohenee ~ kohentuu*, *lavenee ~ laventuu*, *nuorenee ~ nuorentuu*, *samenee ~ samentuu*, *tiukkenee ~ tiukentuu* ja *yhtenee ~ yhdentyy*. Näistä hyvin harvinaisia ovat vain parit *lavenee ~ laventuu* ja *samenee ~ samentuu*. Muiden johdosten esiintymiä on aineistossa jonkin verran enemmän. Ryhmän johdosparit ovat muuten samamerkityksisiä, mutta *yhtenee ~ yhdentyy* -parilla johdosten käytössä ilmenee eroja.

Selkeää syytä *ne-*johdoksen vähäisyyteen ja *ntU-*johdokseen suurempaan määrään ei pelkän määrällisen tarkastelun perusteella näy. Johdosten vartaloissa ei esimerkiksi näy mitään sellaista, mikä suosisi toista johdosta. Muutamassa tapauksessa, esimerkiksi *kaventuu-johdoksella*, *ntU-*johdin laukaisee astevaihtelun. Tällöinkin johdonmukaisempaa olisi *ne-*johdoksen yleisempi esiintyminen, sillä yhteyden johdosten alkuperäiseen kantaan voisi ajatella säilyvän paremmin *ne-*johdoksen yhteydessä, koska sillä on osassa taivutusmuotoja vahva aste. Astevaihtelu ei siis tunnu käyvän selitykseksi *ntU-*johdoksen poikkeuksellisen suureen määrään tässä ryhmässä. Lisäksi on huomattava, että aiemmissa luvuissa merkittäväksi tekijäksi on ilmennyt yksittäis-*k:n* astevaihtelu, eikä niinkään muut astevaihtelutapaukset, joista tässä ryhmässä on kyse. Ryhmän johdoksilla myös kannat ovat melko selviä. Sellaisia johdoksia, joilla yhteys kantaan on epäselvä, ei ole ratkaisevan paljon enempää muihin ryhmiin verrattuna. Selitystä lieneekin toistaiseksi etsittävä siitä Laakson toteamuksesta, että *ntU-*johdos leviää ilmeisesti paitsi paradigmojen kautta, myös lekseemeittain (1990: 45). *ntU-*johdos on jostain syystä levinnyt herkästi edellä lueteltuihin johdoksiin, ja toisaalta *ne-*johdoksen voima vastustaa leviämistä ei ole ollut niin suuri kuin joillain muilla *ne-*lekseemeillä. Tarkempaa tietoa siitä, mitkä ovat johdosten suhteet ja miksi *ntU-*johdos on enemmistössä saadaan

luvuissa 5 ja 6, joissa tarkastelen johdosten taivutusmuotojen jakaumia ja konsonanttivartaloiden esiintymistä lähemmin.

3.4. Yhteenveto

Luvussa 3 jaottelin aineiston kolmeen ryhmään sen perusteella, esiintyykö aineistossa tietystä kannasta vain *ne*-johdos (*ne*-ryhmä), vain *ntU*-johdos (*ntU*-ryhmä) vai molemmat johdokset (*ne+ntU*-ryhmä). Kunkin ryhmän käsittelyn yhteydessä kerroin, mitä lekseemejä kyseiseen ryhmään kuuluu. *ntU*-rinnakkaisjohdoksen puuttuminen *ne*-ryhmän verbeillä johtuu nähdäkseni monesta eri tekijästä. Ryhmässä esiintyy kolme hyvin yleistä johdosta, *etenee*, *kykenee* ja *pakenee*, joilla arvelin samakantaisen *ntU*-johdoksen puuttuvan osin sen takia, että kyseiset *ne*-johdokset ovat melko yleisiä käytössä, jolloin *ntU*-johdos ei pääse leviämään kovin helposti. Toinen syy rinnakkaisen *ntU*-johdoksen puuttumiseen on se, että liittyessään joihinkin kantoihin johdin laukaisisi hankalan astevaihtelun. Erityisesti kannassa esiintyvä yksittäis-*k* näyttäisi vaikuttavan *ntU*-johdoksen puuttumiseen. Joillakin johdoksilla selvän kantasanan puuttuminen on yhteydessä siihen, että *ne*-johdoksesta ei ole muodostettu rinnakkaista *ntU*-johdosta. Osalla johdoksista taas on rinnallaan muita muutosta ilmaisevia verbejä, mikä saattaa rajoittaa *ntU*-johdoksen leviämistä. Erityisesti supistumaverbivastine on joillakin *ne*-johdoksilla tavallinen.

Aineistoni *ntU*-ryhmän totesin olevan hyvin pieni. Ryhmässä ei ole edustettuna kaikki sellaiset *ntU*-johdokset, joilla rinnakkaista *ne*-johdosta ei ole, vaan vain sellaiset johdokset, joilla oli *ne*-vastine Laakson tutkimuksessa, jota käytin oman aineistohakuni pohjana. *ntU*-ryhmällä selkein syy, mikä vahvistaa *ntU*-johdoksen asemaa ja toisaalta heikentää *ne*-johdoksen asemaa, vaikuttaisi olevan *ntU*-johdosta vastaavan *ntA*-kausatiivin olemassaolo kielessä. Myös *ntU*-johdoksen yleinen leviämistendenssi lienee vaikuttajana tässä ryhmässä.

ne+ntU-ryhmän, joka oli aineistoni suurin ryhmä, jaoin vielä kolmeen alaryhmään johdosten määräsuhteiden perusteella. Ensimmäisessä ryhmässä *ne*-johdosta esiintyy samakantaisilla johdospareilla enemmän kuin rinnakkaista *ntU*-johdosta. Aineistoni tyypillisin tapaus on juuri sellainen *ne*- ja *ntU*-verbipari, jossa *ne*-johdos on määrällisesti vahvempi. Osassa tämän ryhmän tapauksista *ntU*-johdos näyttää ilmaantuneen *ne*-johdoksen rinnalle vasta viime vuosikymmeninä. Näillä johdospareilla *ntU*-johdoksen osuus on vielä hyvin pieni. Ilmeisesti se onkin näillä lekseemeillä vasta leviämässä *ne*-johdoksen rinnalle. *ntU*-johdoksen pienetkin esiintymät osoittavat kuitenkin, että

muutos *ne*- ja *ntU*-johdoksen suhteissa on käynnissä. *ntU*-johdos on leviämässä ainakin joidenkin *ne*-johtimisten lekseemien rinnalle.

ne+ntU-ryhmän toisessa alaryhmässä johdosten määräsuhteet ovat hyvin tasaiset. Nämä lekseemit ovat käytössä hyvin harvinaisia, ja niiden sanaesiintymiä on aineistossani hyvin vähän. Viimeisessä alaryhmässä johdosten suhde on poikkeuksellinen, sillä *ntU*-johdosta on enemmän kuin vastaavaa *ne*-johdosta. Tämän ryhmän lekseemit näyttäisivät olevan herkimpiä taipumaan muutokseen: *ntU*-johdoksen leviämiseen ja *ne*-johdoksen väistymiseen taka-alalle.

Pelkkiä lukumääriä tarkasteltaessa *ntU*-johdos ei kuitenkaan näytä vielä levinneen kovin laajalle. Kun otetaan huomioon sekä *ne* johdokset, joilla rinnakkaista vastinetta ei ole, että *ne* johdokset, joilla kumpaakin johdosta samasta kannasta esiintyy, näyttää *ne*-johdoksen asema vielä ylivertaiselta. *ne*-ryhmän lekseemien määrä on melko suuri, ja koska ryhmässä on joitakin suhteellisen yleisiä johdoksia, on sanaesiintymiäkin runsaasti. Samoin *ne+ntU*-ryhmän alaryhmistä on selvästi suurin se ryhmä, jossa *ne*-johdos on vallalla. Koko aineistoa tarkasteltaessa sekä lekseemien että sanaesiintymien määrässä näkyy *ne*-johdoksen voimakas asema. Kuitenkin jo määrällinenkin tarkastelu osoittaa, että merkkejä *ntU*-johdoksen leviämisestä on näkyvissä. Leviäminen ei tapahdu tasaisesti kaikkien lekseemien kesken, vaan toiset ovat taipuvaisempia ottamaan rinnalleen *ntU*-johdoksen. Joidenkin lekseemien kohdalla taas *ne*-johdoksen asema vaikuttaa niin vahvalta, etten usko *ntU*-johdoksen leviävän rinnalle tai ainakaan sijalle kovinkaan helposti, jos ollenkaan.

4. MERKITYSERO *ne-* JA *ntU*-JOHDOKSEN VÄLILLÄ

Tässä luvussa ovat tarkastelun kohteena *ne-* ja *ntU*-johdokset, joilla samakantaisen johdosparin välille on kehittynyt merkitysero. Merkityseron sisältävät johdosparit olen erotellut aineistosta tarkastelemalla johdosten esiintymiskonteksteja. Merkityseron selvydessä on johdosparien välillä vaihtelua. Toisinaan merkitykset ovat hyvinkin selvästi eriytyneet ja toisinaan taas ero on melko hienoinen. Näin ollen välillä on ollut hankala määritellä, onko merkitysero todellinen, varsinkin, kun joistain johdospareista on aineistoa ollut melko vähän. Tähän lukuun olen ottanut mukaan vain sellaiset lekseemiparit, joilla *ne-* ja *ntU*-johdoksen käyttö ainakin joiltain osin eroaa suhteellisen selkeästi toisistaan. Useimmiten kyseessä on selvä merkitysero johdosten välillä, mutta ryhmässä on muutama tapaus, jossa ei välttämättä ole kyseessä selvästi eri merkitys, vaan *ntU*-johdosta käytetään vain hieman rajatummissa yhteyksissä.

ne- ja *ntU*-johdosten merkityserosta löytyy kyllä yleisiä mainintoja kirjallisuudesta, mutta yksityiskohtaisemmin eroa ei ole juuri käsitelty. Semanttisen eriytymisen joidenkin *ne-* ja *ntU*-johdosten välillä mainitsee esimerkiksi Räisänen (1985: 9). Hän toteaa, että *ntU*-johdos on subjektin rooliltaan refleksiivinen ja *ne*-johdos passiivinen (mp.). Myöhemmin samassa artikkelissa Räisänen tarkastelee *alenee ~ alentuu* -johdosparia ja toteaa, että *ne* ovat osin synonyymisia ja osin taas *alentuu* on eriytynyt merkitykseen 'saattaa itsensä siveellisesti epäilyttävään asemaan' (1985: 20–21). Subjektin rooliltaan refleksiiviseksi Räisänen (mp.) mainitsee myös johdokset *lähentyy*, *ojentuu* ja *syventyy*. Vielä kootessaan yhteen artikkelinsa tuloksia Räisänen (1985: 26) selostaa, että yksi *ne-* ja *ntU*-johdoksiin liittyvä tendenssi on se, että jotkin *ntU*-johdokset abstraktistuvat, koska niiden subjekti on usein ihmistarkoitteinen. Myös Laakso (1990: 46) mainitsee johdosten semanttisen erilaisumisen, tosin lähinnä Räisäsen edellä mainittua artikkelia referoiden.

Tämänkään työn johdosparien merkitysten käsittelyn ei ole tarkoitus olla kaikenkattava, vaan pyrin melko lyhyesti ja tiiviisti kuvailemaan keskeisimpiä johdosten merkityksiin ja käyttöyhteyksiin liittyviä asioita, jotta selviäisi, millaisia eroja *ne-* ja *ntU*-johdosten välillä pääpiirteissään on. Pääasiassa tarkastelun kohteena ovat aineistoni lekseemien tyypillisimmät esiintymiskontekstit, mutta toisinaan mainitsen myös joitakin poikkeuksia. Jokaisen lekseemin kohdalla kuvailen sen merkitystä. Merkityksen määrittelyssä olen käyttänyt toisinaan apuna NS:n määritelmiä, jolloin olen sen määritelmän yhteydessä maininnut. Milloin muuta mainintaa ei ole, olen päätellyt merkityksen aineistossani esiintyvien tapausten perusteella. Merkityksen lisäksi tarkastelen lekseemin paikkalkua eli sitä, montako (pakollista) jäsentä verbin yhteydessä esiintyy. Pakollisista argumenteista käy-

tän nimityksiä x-argumentti ja y-argumentti Pajusen (2001) mukaan. Tällöin x-argumentti on verbin ensimmäinen sidonnainen määrite ja y-argumentti toinen. Jokaisen lekseemiparin käsittelyn yhteydessä otan myös esimerkkejä aineistostani ja pyrin kuvailemaan lekseemeille tyypillisiä aineistossa esiintyviä x- ja y-argumentteja. Muutamassa tapauksessa otan esimerkkejä myös NS:stä oman aineistoni täydentämiseksi.

4.1. *Alenee ~ alentuu*

Alenee ~ alentuu -parilla esiintyy toisaalta täysin synonyymista käyttöä ja toisaalta merkityksen eriytymistä. Johdosten peruseritys on 'laskea, madaltua' (NS). Esimerkeissä 19–22 on esitetty aineiston esiintymiä, joissa merkitys *ne-* ja *ntU-*johdoksilla on synonyyminen.

- (19) *Yritykset tuovat 1500 uutta työpaikkaa, joiden ansiosta kaupungin työttömyys **alenee** viisi prosenttiyksikköä.* (13923143)
- (20) *Raakaöljyn hinta **aleni** torstaina kolme prosenttia alle 30 dollariin barrelilta, kun Yhdysvaltain hallitus ilmoitti vapauttavansa korkealaatuista öljyä hätävarastoistaan.* (7918869)
- (21) *Työttömyys **alentuu** KI:n ennusteen mukaan tänä vuonna 3,9 prosenttiin ja ensi vuonna 3,6 prosenttiin.* (22868975)
- (22) *Yhtiön mukaan viime vuonna kannattavuutta heikentänyt raaka-aineiden hintojen nousu on nyt tasaantunut. Kierrätyspaperin hinta **on** jopa **alentunut**.* (26503090)

Esimerkkien 19–22 kaltaiset tapaukset ovat aineistossani hyvin tyypillisiä. Peruserityksessään *alenee* ja *alentuu* ovat yksipaikkaisia, jolloin x-argumentti viittaa siihen, mikä laskee. Tavallisia *alenee-* ja *alentuu-*johdosten x-argumenttien tarkoituksia ovat juuri hinnat, työttömyys ja erilaiset maksut, verot ja arvot, esimerkiksi *auton arvo*, *rahan arvo* tai *osakkeiden arvo*. Usein saatetaan myös ilmoittaa, kuinka paljon x-argumentin ilmaisema tarkoite alenee, kuten on tehty esimerkissä 19 (*viisi prosenttiyksikköä*) ja samoin esimerkeissä 20 ja 21. Välttämätöntä se ei kuitenkaan ole, kuten havaitaan esimerkistä 22. Huomionarvoista johdosten käytössä se, että *ntU-*johdosta esiintyy myös sellaisissa taivutusmuodoissa, joissa *ne-*johdoksen muoto olisi vokaalivartaloinen, kuten esimerkissä 21. Sen sijaan esimerkki 22 voisi olla tapaus, jossa *ntU-*johdosta on käytetty korvaamaan *ne-*johdoksen konsonanttivartaloista muotoa (*on alennut*). Muotojen jakaumaan keskityn kuitenkin tarkemmin vasta luvussa 5.

Alentuu-lekseemiä käytetään kuitenkin toisessakin merkityksessä, 'saattaa itsensä alempaan asemaan' (NS). Johdos muuttuu tässä merkityksessä kaksipaikkaiseksi: x-argumentti kertoo, kuka

tai mikä on kyseessä, ja y-argumentti ilmaisee, mihin toimintaan tai millaiseen asemaan henkilö itsensä saattaa. Johdoksen merkitys on siis refleksiivinen, ja x-argumentti viittaa ihmiseen tai ihmisten muodostamaan joukkoon. *Alenee*-johdoksen x-argumentti sen sijaan ei yleensä viittaa elolliseen tarkoitteeseen. Esimerkit 23–25 havainnollistavat *alentuu*-lekseemin toista merkitystä.

- (23) *Hartwall Areenan kotikaukalo muutettiin uuteen uskoon, mutta Jokerien tyyli säilyy: joukkue **alentuu** varsin usein pelaamaan vastustajansa tasolla.* (12644430)
- (24) *Yhdysvaltain republikaanit olivat päättäneet pysyä hillityllä linjalla: Philadelphian puoluekokous ei **alentuisi** sättimään presidentti Bill Clintonia.* (2546190)
- (25) *Yhdysvalloissa vierailuun suhtauduttiin aivan kuin paavi **olisi alentunut** tapaamaan jotakin pienen seurakunnan sielunpaimenta.* (30238176)

Esimerkissä 25 x-argumentti viittaa yhteen henkilöön (*paavi*), kun taas esimerkeissä 23 ja 24 kyseessä on tiettyjen henkilöiden muodostama joukko, kohdassa 23 jääkiekkjoukkue *Jokerit* ja kohdassa 24 *Philadelphian puoluekokous*. Kaikkiin kolmeen esimerkkiin sisältyy ajatus, että henkilö tai ryhmä tekee jotain arvolleen tai asemalleen sopimatonta. Tietoisuus teosta voi kuitenkin vaihdella. On mahdollista, että henkilö tai henkilökunta tiedostaa tekevänsä jotain sellaista, mikä ei heidän arvolleen sovi. Toisaalta henkilö itse ei välttämättä huomaa tekevänsä mitään arvolleen sopimatonta. Tällöin toiminnan arvioijana ovat ulkopuoliset henkilöt. Asema voi siis tulla alemmaksi joko henkilön omissa tai muiden silmissä tai molemmissa. Mielenkiintoista onkin se, että *alentuu*-verbin kuvaama toiminta on kyllä x-argumentin tarkoitteen aiheuttamaa, mutta se ei välttämättä ole tarkoituksellista, jolloin x-argumentti ei ole selvästi tekijän roolissa.

Alentuu-lekseemin merkitysero näyttää todelliselta, sillä erikoistunutta merkitystä käytetään myös *ne*-johdoksen vokaalivartaloisissa muodoissa, kuten esimerkeissä 23 ja 24. Vastaavat *ne*-johdoksen muodot olisivat *alenee* ja *ei alenisi*. Silti *alentuu*-johdos esiintyy kuitenkin toisinaan myös perusmerkityksessä *ne*-johdoksen vokaalivartaloisisten muotojen paikalla (esimerkki 21). Tämä on mielenkiintoista, sillä Räisänen (1985: 21) nimittäin esittää, että eriytynyt merkitys selittäisi suurelta osin sen, miksi *alentuu*-johdosta käytetään myös *alenee*-johdoksen vokaalivartaloisissa muodoissa. Oman aineistoni perusteella tilanne ei kuitenkaan näytä aivan niin selvältä, sillä *alentuu*-johdos voi esiintyä synonyymisessakin merkityksessä *ne*-johdoksen vokaalivartaloisissa muodoissa, joskin *alenee*-johdosta on kyllä vokaalivartaloisissa muodoissa enemmän. Johdosten käyttö voi olla kuitenkin hieman muuttunut Räisänen artikkelin (1985) jälkeen niin, että *alentuu*-johdoksen käyttö perusmerkityksessä *ne*-johdoksen vokaalivartaloisissa muodoissa on laajentunut. Toisaalta kyse voi olla vain aineistojen eroista.

Kokonaisuudessaan *alenee*- ja *alentuu*-johdosten käyttö on aineistossani seuraavanlaista: merkityksessä 'laskea, madaltua' esiintyvät kummatkin johdokset, useimmiten siten, että *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen sijaan esiintyy *ntU*-johtiminen verbi. Kuitenkin on jonkin verran tapauksia, joissa *ntU*-johdos esiintyy myös *ne*-johdoksen vokaalivartaloisissa taivutusmuodoissa. Tämän lisäksi *alentuu*-johdoksella on erikoistunut merkitys 'saattaa itsensä alempaan asemaan', jossa siitä esiintyy sekä vokaali- että konsonanttivartaloisia muotoja. Tässä merkityksessä johdos järjestyy inhimillisen toimijan tai toimijajoukon kanssa, ja lisäksi tarvitaan y-argumentti täsmentämään, millaisesta toiminnasta tai asemasta on kyse. Molempia johdoksia voidaan siis käyttää samassa merkityksessä, mutta *alentuu*-johdoksella on myös eriytynyt merkityksensä, jossa *alenee*-verbi ei esiinny.

4.2. *Hiljenee* ~ *hiljentyy*

Johdoksilla *hiljenee* ja *hiljentyy* työnjako vaikuttaa samankaltaiselta kuin *alenee* ~ *alentuu* -parilla. Tarkastelen ensin johdosten synonyymista merkitystä. *Hiljenee*- ja *hiljentyy*-lekseemejä voidaan käyttää samassa merkityksessä, 'tulla hiljaise(mma)ksi', myös 'heiketä, vaimeta' (NS), jolloin johdokset ovat yksipaikkaisia. Esimerkeissä 26 ja 27 on esitetty *hiljenee*-lekseemin tyypillisiä esiintymiä aineistossa.

- (26) *Paluuliikenne alkaa sunnuntaina puolilta päivin ja jatkuu vilkkaana puolille öin. Vähiten teillä liikkuu autoja sunnuntai-iltapäivällä formula-ajojen aikaan: liikenne **hiljenee** lähes 30 prosenttia.* (3087812)
- (27) *Yhden jälkeen yöllä saapuivat Brysselin, Kööpenhaminan ja Tallinnan lennot. Ihmisvirta **hiljenee** kahdeksi ja puoleksi tunniksi.* (11121909)

Esimerkit 28 ja 29 taas havainnollistavat *hiljentyy*-lekseemin käyttöä samassa merkityksessä.

- (28) *Illan pimetessä liikenne **hiljentyi** tasaiseen tahtiin.* (9726077)
- (29) *Vaikka metsäpalstojen kauppa Lapissa **onkin hiljentynyt**, on kuitenkin yksi kohderyhmä, jota Lapin metsät voi kiinnostaa edelleen mahdollisista kiinteistöveroista huolimatta.* (4536384)

Esimerkeissä 26 ja 28 on molemmissa x-argumenttina *liikenne*, joka esiintyy aineistossa hyvin tavallisesti *hiljenee*- ja *hiljentyy*-johdosten kanssa. Samoin tyypillisiä ovat *kauppa* ('myynti'), *kasvu* tai *vauhti*. *Hiljenee*-johdoksen kohdalla x-argumentti voi kuitenkin viitata myös inhimilliseen olentoon tai niiden joukkoon. Aineistossani esiintyy *hiljenee*-verbin x-argumenttina esimerkiksi *yleisö*.

Esimerkeistä 28 ja 29 havaitaan, että kuten *alentuu*-johdos, myös *hiljentyy* voi esiintyä *ne*-johdoksen vokaalivartaloisissa muodoissa, kuten esimerkissä 28, tai konsonanttivartaloisissa muodoissa, kuten esimerkissä 29. Vokaalivartaloisissa muodoissa on kuitenkin *hiljenee* ~ *hiljentyy* -parillakin *ne*-johdos enemmistössä, vaikka *ntU*-johdostakin näyttää esiintyvän.

Hiljentyy-lekseemi on lisäksi erikoistunut tarkoittamaan 'ihmisen henkistä rauhoittumista', mistä kertovat esimerkit 30 ja 31.

- (30) *Enemmän kuin joka toinen aikoo käydä aattona hautausmaalla ja seurata joulurauhan julistusta radiosta ja televisiosta. Joka viides **hiljentyy** kotona jouluevankeliumin ääreen sekä arvelee käyvänsä kirkossa aattona.* (14430731)
- (31) *Norjan historian pahimman junaonnettomuuden syiden selvittely alkoi keski-**viikkona samaan aikaan kuin Norja hiljentyi** suremaan turman uhrien omaisten kanssa.* (15833021)

Esimerkissä 30 rauhoittuminen liittyy uskonnolliseen juhlaan, jouluun, ja esimerkissä 31 suruun. Rauhoittumisen ei ilmeisesti aina kuitenkaan tarvitse olla erityisen syvällistä, hengellisiin yhteyksiin liittyvää, vaan *hiljentyy*-johdosta voidaan käyttää hieman maallisemmissakin yhteyksissä, kuten esimerkissä 32.

- (32) *Yleisö **hiljentyi** puhuttelevan taiteen edessä ja juhli taiteilijaa antaumuksella.* (814622)

Yllä olevassa esimerkissä syvennyttään taiteeseen. Esimerkin 32 *ntU*-johdos on tosin mahdollista tulkita myös perusmerkitykseksi 'tulla hiljaiseksi, vaimeta', mutta se voi tarkoittaa myös syvempää keskittymistä ja rauhoittumista taiteen äärellä. Tarkkaa eroa näiden kahden merkityksen välillä on joskus vaikea määritellä, varsinkin kun *hiljenee*-johdoskin voi järjestyä inhimilliseen tarkoitteeseen viittaavan *x*-argumentin kanssa. Pääsääntöisesti *hiljentyy*-lekseemin erikoismerkitys vaatii myös *y*-argumentin, jonka muoto vaihtelee jonkin verran. Se voi ilmaista esimerkiksi mihin, mitä tekemään hiljennytään (esim. *suremaan*, *rukoilemaan*, *joulun viettoon*), minkä vuoksi (*puhuttelevan taiteen edessä*), missä (*pyhällä paikalla*) tai millaiseksi (*haikeaksi*). Toisinaan *hiljentyy* voi esiintyä myös ilman *y*-argumenttia, kuten esimerkissä 33.

- (33) *Osaako nykyihminen enää **hiljentyä**?* (24102029)

Esimerkki 33 on aineistossani kuitenkin epätyypillinen, ja tavallisesti johdoksen yhteydessä esiintyy jonkinlainen täsmennys.

Kaiken kaikkiaan *hiljenee* ~ *hiljentyy* -lekseemiparin suhteet ovat sellaiset, että johdoksilla on synonyyminen merkitys 'tulla hiljaiseksi tai hiljaisemmaksi', jossa voidaan käyttää kumpaakin joh-

dosta sekä *ne*-johdoksen vokaali- että konsonanttivartaloisissa muodoissa. Useimmiten kuitenkin *ne*-johdosta esiintyy enemmän vokaalivartaloisissa verbinmuodoissa, ja sen konsonanttivartaloiset muodot korvataan *ntU*-johdoksen muodoilla. *Hiljenty*-johdos on lisäksi erikoistunut tarkoittamaan ihmisen toimintaa, joka yhdistyy ainakin henkiseen, jos nyt ei hengelliseen rauhoittumiseen. Tällöin *hiljenty* on tavallisesti kaksipaikkainen. Toisinaan voi olla kuitenkin hieman vaikea määrittellä, esiintyykö johdos *ne*-johdoksen kanssa synonyymisessä merkityksessä vai omassa erikoistuneessa merkityksessään.

4.3. *Lähenee* ~ *lähenty*

Myös *lähenee*- ja *lähenty*-johdoksilla esiintyy hieman erilaista käyttöä, mutta ei kuitenkaan aivan samanlaista kuin edellä käsiteltyjen johdosten yhteydessä. Perusmerkitys johdoksilla on 'tulla tai joutua lähemmäksi, lähestyä' (NS). Siitäkin esiintyy kuitenkin hieman erilaisia tapauksia. Ensinnäkin on mahdollista, että johdos esiintyy yksipaikkaisena, jolloin sillä on vain x-argumentti. Esimerkit 34 ja 35 olen poiminut NS:sta ja esimerkit 36 ja 37 ovat omasta aineistostani.

- (34) *Laiva lähenee.*
- (35) *Ääni lähenee.*
- (36) *Ahtisaaren tilipäivä lähenee* (otsikko) (3828869)
- (37) *Loppu lähenee.* (22115911)

Esimerkeissä 34 ja 35 lähemmäksi tuleminen on hyvin konkreettista, kun taas esimerkeissä 36 ja 37 *Ahtisaaren tilipäivä* tai *loppu* eivät varsinaisesti liiku lähemmäksi vaan aika kuluu ja siten tietty ajankohta tai tapahtuma, tietty rajakohta tulee lähemmäksi.

Toisaalta *lähenee* esiintyy myös kaksipaikkaisena. Tällöin on myös kyseessä jonkin tietyn rajakohdan tuleminen lähemmäksi, mutta toisin kuin esimerkeissä 36 ja 37 rajakohta ei ilmene x-argumentista, vaan x-argumentti ilmoittaa ainoastaan, mikä siirtyy lähemmäksi, ja y-argumentti, mitä tullaan lähemmäksi. Esimerkki 38 havainnollistaa tätä tapausta.

- (38) *Kello lähenee iltakuutta.* (19403999)

Esimerkissä 38 on jälleen kyseessä ajan kulumisen. Rajakohta, joka ilmaistaan y-argumentilla, on *iltakuutta*. Ajan kulumisen lisäksi voidaan *lähenee*-johdoksella ilmaista esimerkiksi sitä, että jokin ongelma tulee lähemmäs ratkaisua, tai jokin luku tai osuus tulee lähemmäksi tiettyä rajaa, esimerkiksi "– alijäämä *lähenee* kolmea prosenttia bruttokansantuotteesta –" (31196534). Tavallisia

x-argumentteja aineistossani ovat esimerkiksi (*tukiais*)*kiista*, *tilanne* ja *osuus*. Tyypillisiä y-argumentteja taas ovat esimerkiksi *ratkaisu* ja *sovinto*.

Lähenee-lekseemillä voidaan ilmaista lisäksi eräänlaista vertailua, jolloin se myös esiintyy kaksipaikkaisena. Tässä yhteydessä lekseemi ei välttämättä kuvaa muutosta, vaan sen merkitys voi olla staattinen 'olla sama/samankaltainen/yhtäläinen, muistuttaa'. Tätä merkitystä on havainnollistettu seuraavissa esimerkeissä 39 ja 40, jotka olen poiminut NS:sta.

- (39) *Gibbonit lähenevät ihmisenmuotoisia apinoita.*
- (40) *Rakenteeltaan diabaasi melkoisesti lähenee basaltteja.*

Esimerkissä 39 *gibbonit* ovat lähellä, siis muistuttavat *ihmisenmuotoisia apinoita* ja samoin esimerkissä 40 *diabaasi* muistuttaa *basaltteja*. Ei ole siis kyse siitä, että diabaasi olisi jollain tavoin muuttumassa enemmän basalttien kaltaiseksi. Tässä merkityksessä *lähenee*-johdoksen x-argumentti ilmaisee sen, mitä vertaillaan tai mikä muistuttaa, ja y-argumentti sen, mitä x-argumentti muistuttaa. Toisinaan ero staattisen luennan ja muutosluennan välillä on selvä, mutta on myös tapauksia, joissa on vaikea arvioida, kummasta on kyse, kuten esimerkeissä 41 ja 42.

- (41) *Ei-esittävä taide oli "kertovalle" Janssonille vaikea laji. 1960-luvun maalauksissaan hän lähenee abstrahoivaa informalismia, mutta ne ovat vähäverisempiä kuin hänen esittävät työnsä. (30046913)*
- (42) *Luomuleipien hinnat lähenevät jo vastaavien tavallisten leipien hintoja. (9527552)*

Esimerkki 41 voidaan tulkita siten, että taiteilijan teokset olivat lähellä *abstrahoivaa informalismia*, mutta toisaalta myös siten, että taiteilijan tuotannossa tapahtui muutos ja hänen teoksensa alkoivat muistuttaa enemmän tiettyä taidesuuntausta. Esimerkki 42 taas ilmaisee joko, että *luomuleipien hinnat* ovat lähellä *vastaavien tavallisten leipien hintoja* tai että hinnat ovat muuttuneet lähemmäksi tavallisten leipien hintoja. Merkityksiä on senkin takia vaikea erotella, että kyse voi olla samanlaisesti molemmista asioista, sekä x:n tulemisesta lähemmäksi y:tä että x:n olemisesta lähellä y:tä.

Myös *lähentyy*-johdos voi esiintyä samassa merkityksessä kuin *lähenee*, mistä on esitetty esimerkkejä kohdissa 43 ja 44.

- (43) *Conventum tosin splittasi eli jakoi osakkeensa pienempiin osiin keväällä. Sen jälkeen kurssi on lähentynyt Mandatumin kurssia. (4385465)*
- (44) *Helena Hietanen on huomannut kohdallaan, miten kuvanveistäjän työ lähentyy suunnittelijan työtä; kuvanveistäjä alkaa olla samanvertainen arkkitehdin tai muotoilijan kanssa. (14353159)*

Tavallisesti *lähentyy* esiintyy *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen korvaajana, kuten esimerkissä 43. Se voi kuitenkin esiintyä myös sellaisissa muodoissa, joissa *ne*-johdos olisi vokaal-

livartaloinen, kuten kohdassa 44. Esimerkissä 43 on kyseessä selvästi muutos. Sen sijaan esimerkissä 44 voisi olla mahdollinen joko staattinen tai muutosluenta, jos ei otettaisi huomioon puolipisteen jälkeistä kontekstia *kuvanveistäjä alkaa olla samanvertainen*, joka viestii siitä, että tilanteessa on tapahtumassa muutos.

Esimerkit 43 ja 44 osoittavat, että *lähentyy* voi esiintyä samassa merkityksessä *lähenee*-johdoksen kanssa. Tavallisempaa on kuitenkin *lähentyy*-lekseemin liittyminen rajatumpiin yhteyksiin. Lekseemin tyypillisiä esiintymiskonteksteja on havainnollistettu esimerkeissä 45–48.

- (45) *Jalkapalloilun kattojärjestöt ja EU:n komissio ovat lähentyneet asiassa toisiaan viime viikkojen aikana.* (7065955)
- (46) *Israelin ja palestiinalaisten neuvottelijat eivät lähentyneet toisiaan alustavissa rauhanneuvotteluissa Washingtonissa niin paljon, että osapuolten johtajat olisi päätetty kutsua huipputapaamiseen.* (14611915)
- (47) *Ruotsi on alkanut lähentyä muita eurooppalaisia valtioita siten, että tuloerot ovat hieman kasvaneet ja julkisten palvelujen menoja on pienennetty.* (2096093)
- (48) *Ministeri Siimes on ajanut aktiivisesti pankkien ja vakuutusyhtiöiden valvonnan yhdistämistä. Siimeksen mukaan näkökannat asiassa ovat lähentyneet.* (16570347)

Lähentyy-johdosta käytettäessä merkitys näyttäisi usein olevan 'mielipiteiden, näkökulmien tai arvojen muuttuminen samankaltais(emm)iksi'. Monesti kyseessä ovat valtioiden tai muiden suurten instanssien väliset suhteet, ja muutoksen taustalla on ihmisten toiminta tai tavoitteet. Mahdollista on myös se, että instansseja edustavat ihmiset, kuten esimerkiksi 46 *Israelin ja palestiinalaisten neuvottelijat*. En tulkitsisi tätä merkitystä kuitenkaan eri merkitykseksi kuin aiemmin esitetty *lähenee*-johdoksen merkitys, vaan *lähentyy*-johdos näyttää enemmänkin vain leksikaalistuneen tiettyihin käyttöyhteyksiin. Ero ei siis ole yhtä suuri kuin edellä pareilla *alenee* ~ *alentuu* ja *hiljenee* ~ *hiljentyy*, vaan pohjimmiltaan merkitys on sama. Tässä kohtaa on huomattava vielä se, että kaikki neljä edellä esitettyä esimerkkiä ovat sellaisia taivutusmuotoja, jotka *ne*-johdoksella ovat konsonanttivartalaisia. Merkityksen eriytyminen olisi selvempää, jos *lähentyy*-johdos esiintyisi omassa merkityksessään myös sellaisissa taivutusmuodoissa, jotka *ne*-johdoksella ovat vokaalivartalaisia. *Lähentyy*-johdoksen aineisto on valitettavasti sen verran pieni, ettei hyviä esimerkkejä lekseemin eriytyneestä käytöstä *ne*-johdoksen vokaalivartalosisissa muodoissa löydy. Lisäksi aineistossa on jokin sellainenkin esiintymä, jossa *lähenee* esiintyy *ntU*-johdokselle tyypillisessä yhteydessä, kuten esimerkiksi 49.

- (49) *Ministeriöiden kannat kuitenkin lähenivät selvästi toisiaan neuvotteluissa.* (1878379)

Esimerkissä 49 on kyseessä nimenomaan näkökantojen muuttuminen samankaltaisemmiksi, mutta silti siinä esiintyy lekseemi *lähenee* eikä *lähentyy*. Tavallisempaa aineistossa on kuitenkin, että tässä yhteydessä esiintyy *ntU*-johdos. Esimerkki 49 osoittaa kuitenkin selvästi, että *lähenee*- ja *lähentyy*-johdosten ero ei ole samanlainen kuin esimerkiksi *alenee*- ja *alentuu*-johdoksilla. Niillä nimittäin on selvää, että *ne*-johdos ei esiinny *ntU*-johdoksen erikoistuneessa merkityksessä. *Lähenee*- ja *lähentyy*-johdosten merkityksen ero on siis vähemmän selvä.

Eriytyneessä käytössäänkin *lähentyä* on usein kaksipaikkainen, mutta yksipaikkaisuuttakin esiintyy, kuten esimerkiksi 48. Sama tapahtuma voidaan ilmaista eri tavoin: *a lähentyy b:tä* tai *a ja b lähentyvät*. Ensiksi mainittu tapa vaikuttaisi olevan aineistossani yleisempi. Lisäksi jälkimmäisessä tapauksessakin aineistossa usein esiintyy *y*-argumentti: *a ja b lähentyvät toisiaan*. Sama kah-talaisuus koskee myös *lähenee*-johdoksen käyttöä. Kun *lähentyy* esiintyy kaksipaikkaisena, sen *x*-argumentti viittaa tyypillisesti valtioihin, järjestöihin tai muihin ryhmittymiin ja toisaalta sellaisiin lekseemeihin, kuten *osapuolet*. Toisinaan *x*-argumentti ilmaisee selvemmin, että kyseessä ovat ihmistoimijat (esim. kohdassa 46 *neuvottelijat*). Toisinaan taas *x*-argumentti viittaa esimerkiksi jonkin valtion, mutta silloinkin taustalla on ihmisen toiminta. Tyypillisiä *y*-argumentteja aineistossani taas ovat esimerkiksi *Euroopan unioni* tai *EU-maat*.

Johdosten *lähenee* ja *lähentyy* esiintyminen näyttäisi pääpiirteissään olevan jakautunut siten, että perusmerkitys 'tulla tai joutua lähemmäksi, lähestyä, olla tai tulla suuressa määrin jonkin kaltaiseksi' esiintyisi enemmän *ne*-johdoksen yhteydessä. *ntU*-johdoskin voi tässä merkityksessä esiintyä, varsinkin jos kyseessä on *ne*-johdoksen vokaalivartaloinen taivutusmuoto. *Lähentyy*-johdoksen taas näyttäisi erikoistuneen ilmaisemaan 'mielipiteiden, näkökulmien tai arvojen muuttumista samankaltais(emm)iksi'. Kuitenkin myös *lähenee*-lekseemi saattaa joskus esiintyä tässä erikoistuneessa merkityksessä. Sekava tilanne viittaa siihen, että merkitysten ero ei ole yhtä selvä kuin joillain muilla johdospareilla, vaan erikoistuneempi merkityskin on suhteellisen lähellä perusmerkitystä. Myöskään paikkaluvuissa ei ole aivan samanlaista eroa kuin joillain muilla pareilla. Vaikka tiettyä eriytymistä johdosparin merkityksissä on siis havaittavissa, menevät johdosten merkitykset siten päällekkäin, että kumpikin saattaa esiintyä kummassa tahansa merkityksessä.

Tässä yhteydessä käsitellen lyhyesti myös johdoksia *loittonee* ja *loitontuu*, jotka ovat merkitykseltään vastakkaiset kuin *lähenee* ja *lähentyy*. Kyseessä on siis merkitys 'tulla kaukaise(mm)ksi'. NS:n mukaan *loitota*-lekseemin merkitys on 'siirtyä tai joutua etäämmälle, kauemmaksi, etäännyä'. Kummastakin johdoksesta on aineistoa melko vähän, joten merkityksen arviointi on vaikeaa. Antonyymisen merkityksensä vuoksi mahdollista johdosparilla olisi samankaltainen käyttäytyminen kuin

lähenee ~ *lähentyy* -parilla. Näyttää kuitenkin, että edes sellaista taipumusta tietyn johdoksen käyttöön ei ole, jollainen *lähenee* ~ *lähentyy* -parilla on havaittavissa.

Tarkastelen ensin parin *ne*-johdosta. Esimerkeissä 50–52 nähdään lekseimin *loittonee* esiintymistä aineistossa.

- (50) *Minimivaatimus hänelle on Coulthardin ja Michael Schumacherin pitäminen lopputuloksissa takanaan. Jos kärkipari kasvattaa piste-eroa suomalaiseseen, Häkkisen mestaruusunelma loittonee.* (25398814)
- (51) *Ensimmäisen kerran Chevènement erosi 1983, kun presidentti Francois Mitterrand loittoni hänen mielestään liian kauas sosialismista.* (4642398)
- (52) *Ukraina loittonee Euroopasta* (otsikko) (25345870)

Loittonee-johdos voi esiintyä sekä yksipaikkaisena, kuten esimerkissä 50, että kaksipaikkaisena kuten esimerkeissä 51 ja 52. Esimerkin 50 johdoksen käyttö on vastakkainen *lähenee*-johdoksen yksipaikkaisille esiintymille. Esimerkissä 51 taas on kyseessä katsantokannan muuttuminen kaukaisemmaksi. Merkitys näyttäisi siis olevan vastakkainen *lähentyä*-johdoksen erikoistuneelle merkitykselle 'mielipiteiden, näkökulmien tai arvojen muuttuminen samankaltaisemmiksi'. Myös esimerkissä 52 on kyseessä näkökantojen etääntyminen. *Loittonee* ~ *loitontuu* -parilla näyttääkin täysin mahdolliselta, että myös *ne*-johdosta voidaan käyttää erikoistuneemmassa merkityksessä. *Loittonee* poikkeaa *lähenee*-johdoksesta lisäksi siten, että staattinen merkitys ei ole mahdollinen, vaan kyseessä on aina muutos.

Seuraavaksi selvittelen parin *ntU*-johdoksen merkitystä. Kohdissa 53–55 on esimerkkejä lekseemistä *loitontuu*.

- (53) *Kiinan kommunistipuolue muuttaa muotoaan talouden ehtoja seuraten tai loitontuu yhä enemmän yhteiskunnasta, arvioi Charles Wolf Jr.* (20177625)
- (54) *Poikkeava käytäntö vieraannuttaa kansanedustajan tavallisen suomalaisen elämästä ja elämisen ehdoista. Oman edun tavoittelun huumassa valitsemamme edustajat ovat nopeasti loitontumassa kansasta ja ajautumassa omaan elitistiseen maailmaansa!* (163890)
- (55) *Lahdenväylällä poliisiauton nopeus oli 160 kilometriä tunnissa, mutta pakoauto loitontui silti koko ajan.* (8895201)

Esimerkeissä 53 ja 54 on samankaltainen näkökulmiin ja arvoihin liittyvä muutos kuin edellä esimerkeissä 51 ja 52. Sen sijaan esimerkissä 55 on kyse mitattavan yksikön, matkan, muuttumisesta ja siis konkreettisesta liikkeestä. Taivutusmuoto olisi *ne*-johdoksella vokaalivartaloinen (*loittoni*), joten johdoksen valinta ei johdu konsonanttivartaloisuuden kiertämisestä. Aineistoni mukaan näyttääkin siltä, että *loittonee* ~ *loitontuu* -johdoksilla ei ole erityisen selvää työnjakoa. Kummatkin voivat esiintyä laajemmassa merkityksessä 'tulla kaukaisemmaksi' tai rajatummassa merkityksessä

'mielipiteiden, näkökantojen tai arvojen etäännyminen'. Johtopäätöksiin on tosin suhtauduttava varauksella, sillä aineistoa johdoksista ei ole kovin paljon.

Lisäksi mainitsen tässä yhteydessä vielä johdot *viilenee* ja *viilentyy*. En käsittele niitäkään erikseen omalla tapauksenaan, koska kovinkaan selvästi havaittavaa merkityksen eriytymistä niiden välillä ei ole. Kumpaakin johdosta käytetään tyypillisesti ilmaisemaan joko sään, ilman tai ilmaston viilenemistä ja toisaalta ihmisten, valtioiden ym. suhteiden tai välien viilenemistä. Jälkimmäisessä tapauksessa on kyse hieman samanlaisesta käyttöyhteydestä kuin edellä *lähentyy*- ja *loitontuu*-verbien yhteydessä. Esimerkiksi kaksi valtiota voivat *lähentyä* toisiaan tai *loitontua* toisistaan. Samoin niiden välit voivat *viilentyä*. Aineistoni perusteella *viilentyy*-johdosta käytetään hieman enemmän tässä yhteydessä, kun taas *viilenee*-johdosta hieman enemmän esimerkiksi säästä puhuttaessa. Ero on vain hienoinen, joten en halua sen perusteella esittää mitään yleistystä johdosten merkityserosta. Voi kuitenkin olla mahdollista, että johdosten käyttö hieman eroaa toisistaan.

4.5. *Oikenee* ~ *ojentuu*

Oikenee ~ *ojentuu* -johdosparin jäsenten käyttöyhteydet ovat erilaiset. Ero on selvästi havaittavissa, vaikka aineistoa kummastakin johdoksesta onkin vähän. Esimerkeissä 56–59 on esitetty *oikenee*-johdoksen käyttöä aineistossa.

- (56) *Soneran kierre ei oiennut* (otsikko) (22561700)
- (57) *Usein pelti oikenee helpommin kuin tärähtänyt selkäranka tai säikähtänyt mieli.* (21050507)
- (58) *Myös moni väärinkäsitys oikeni.* (21277791)
- (59) *Täytyy tehdä tai teettää ompeluhommia, jotta rypyt oikenevat.* (19939839)

Oikenee-verbin merkitys on 'tulla suor(emm)aksi, suoreta, suoristua' (NS). Tavallisesti johdos on yksipaikkainen. Esimerkissä 57 auton pelti suoristuu ja esimerkissä 59 taas vaateen rypyt. Näissä esimerkeissä johdos esiintyy hyvin konkreettisisä yhteydessä. Esimerkit 56 ja 58 taas edustavat johdoksen abstraktimpaa käyttöä. Yrityksen (tappio)kierre voi ikään kuin "suoristua", ja siis tilanne parantua, tai sitten olla parantumatta, kuten esimerkissä 56. Samoin väärinkäsitykset voivat korjaantua, kuten esimerkissä 58.

ntU-vastineella *ojentuu* on toisenlainen merkitys. *Ojentuu*-lekseemin esiintymistä on havainnollistettu kohdissa 60–62.

- (60) *Vapaa pitelevä käsi **ojentuu** miltei suoraksi, kyynärpää nostetaan hartioiden tasolle tai jopa hieman hartialinjan yläpuolelle. (29010670)*
- (61) *Nilkan pahus **ei ojennu** tarpeeksi, ja asento on liian pysty, ei sentään takakeno. (24693878)*
- (62) *Tietokone puolestaan ohjasi robottikättä. Kun apina ojensi kätensä esimerkiksi tarttuakseen banaaniin, myös robottikäsi **ojentui**. (12251274)*

Esimerkeissä 60 ja 62 on kyseessä käden suoristuminen ja esimerkissä 61 nilkan. Kaikki esimerkit viittaavat siis ihmisen raajojen suoristumiseen. *Ojentuu*-lekseemin erityispiirre näyttääkin olevan se, että se viittaa aina ihmisen tai eläimen jonkin ruumiinosan suoristumiseen, kun taas *oikenee*-verbiä käytetään yleisesti muissa yhteyksissä. Muutenhan merkitys on sama kuin lekseemillä *oikenee*: 'tulla suor(emm)aksi, suoristua'. Myös paikkaluku on sama, yksi, sillä pakollista on vain ilmoittaa, mikä suoristuu. Esimerkissä 62 ei kyseessä ole kuitenkaan ihmisen käsi, vaan robottikäsi, joka suoristuu. Robottikäden toiminta on ilmeisesti niin samanlaista kuin ihmiskäden toiminta, että sitä kuvaamaan voidaan käyttää samaa johdosta *ojentuu*. Jo ilmaus *käsi* antaa ymmärtää, että robotin raajan toiminta on ilmeisesti vastaavaa kuin ihmisen kyseisen raajan toiminta. *Ojentuu*-verbiä voidaankin siis käyttää myös silloin, kun kyseessä ei ole inhimillisen olennon ruumiinosa, vaan sellainen, joka jäljittelee inhimillistä toimintaa. Mahdollista lienee myös koko inhimillisen olennon suoristuminen, vaikka sellaista esiintymää ei aineistossani olekaan.

Ojentuu-lekseemin erikoistuneen käytön voisi ajatella motivoituvan vastaavan kausatiivijohdoksen kautta (*ojentaa*). Kun puhutaan ihmisen tai eläimen ruumiinosan tai raajan *ojentumisesta*, kyseinen olento aiheuttaa itse suoristumisen, vaikka se ei välttämättä täysin tietoista aina olekaan. Kausatiivin yhteydessä taas selvästi ilmaistaan myös toiminnan aiheuttaja, joka tavallisesti on ihminen tai eläin. Voi olla, että myös *ojentuu* on tämän takia rajautunut ilmaisemaan pääasiassa ihmisen tai eläimen ruumiinosien suoraksi tulemistä. *ntU*-johdoksella häivytetään tällöin toiminnan aiheuttaja. Esimerkiksi kohdassa 61 *nilkan pahus ei ojennu tarpeeksi*, ihan kuin se johtuisi nilkasta itsestään, vaikka taustalla onkin se, ettei ihminen saa *ojennettua* nilkkaansa tarpeeksi. *ntU*-johdosta voidaan käyttää myös passiivisesti, niin kuin esimerkissä 60, jossa annetaan ohjeita liikesuorituksesta.

Aineistosta löytyy yksi poikkeuksellinen tapaus, jossa suoristuminen ei ole konkreettista.

- (63) *Turun tapauksessa kysyvä sormi **ojentuu** aiheesta Parkinson-liiton suuntaan. (1051939)*

Esimerkissä 63 sormen suoristuminen on kuvaannollista. Kuitenkin siinäkin on kyseessä ihmisen ruumiinosa, joka on vain siirtynyt abstraktiksi metaforaksi. Esimerkki 63 eroaa konkreettisesta käytöstä siten, että se vaatii myös *y*-argumentin: mihin, mitä kohti sormi *ojentuu*. Esimerkki ei varsinaisesti muuta edellä esitettyä *ojentuu*-lekseemin käyttöyhteyttä, vaan se ainoastaan laajentaa sitä

hieman. 'Ihmisen, eläimen tai niitä jäljittelevän olennon koko suoristuminen tai jonkin ruumiinosan suoristuminen' ei siis välttämättä ole konkreettista, vaan johdosta voidaan käyttää myös metaforisesti, jos x-argumentti kuitenkin viittaa ruumiinosaan. Toistaiseksi työnjako *oikenee-* ja *ojentuu-* johdosten välillä vaikuttaa siis hyvin selvältä. Aineistosta löytyy kuitenkin yksi edellä esitetystä poikkeava tapaus, esimerkki 64.

- (64) *Tie ojentuu yhä ylemmäs upouuden lumen kauttaaltaan kattamalle Petsikkotunturin ylängölle ja sukeltaa samalla tiheään sumuun, pilveen.* (11791637)

Esimerkissä 64 on kyseessä *tie*, mutta silti siinä on käytetty *ojentuu-*johdosta. Tämä voi olla pelkääjän satunnainen lipsahdus, koska muutoin johdosten käyttö eri merkityksissä on johdonmukaista. Sekaantumisen selityksenä voi olla se, että johdosten merkitys on kuitenkin pohjimmiltaan sama 'tulla suor(emm)aksi', vaikka *ojentuu* onkin eriytynyt omaan suuntaansa. Esimerkin 64 asettaa mielenkiintoiseen valoon aineiston haussa löytynyt poikkeustapaus, joka on esitetty esimerkissä 65.

- (65) *Vaikka Suomen käsipalloilu on melko vaatimattomalla tasolla, lajiin on yhä enemmän ilmaantunut huippukykyjä. Heidän tiensä ulkomaille on oientunut, ja se jos mikä palvelee maajoukkuetta.* (28400967)

Esimerkin 65 johdos on ikään kuin yhdistelmä *oikenee-* ja *ojentuu-*johdoksista. Vartalo on *oikenee-*johdokselta, mutta johdin on *ntU*. Samoin kuin esimerkissä 64, tässäkin on puhe tiestä, joskin metaforisesti. On vaikea arvioida, mikä on saanut kirjoittajan käyttämään sekamuotoa ja kuinka paljon tällaisia muotoja kielessä esiintyy. Esimerkkien 64 ja 65 esiintyminen antaa kuitenkin viitteitä siitä, että *ojentuu-*johdoksen käyttö ei olisikaan aivan niin rajattua kuin mitä muista esiintymistä voidaan päätellä. Koska aineistoa johdoksista ei ole kovin paljon, kokeilin johtopäätösteni varmentamiseksi hakea lekseemin esiintymiä vielä internetin Google-hakupalvelusta⁹. Lähes kaikki hakutulokset olivat samankaltaisia, ruumiinosan suoristumista ilmaisevia esiintymiä. *Oikenee-* ja *ojentuu-*johdosten käytöstä voidaankin todeta, että hyvin usein lekseemiä *ojentuu* käytetään rajatummassa yhteydessä kuin lekseemiä *oikenee*. Tarkemmin ilmaistuna lekseemin *ojentuu* käyttö viittaa yleensä inhimilliseen tai sitä imitoivaan olentoon, ja useimmiten olennon jonkun ruumiinosan suoristumiseen. Merkitysero näyttää selvältä myös sen vuoksi, että *oikenee-*lekseemistä esiintyy konsonantti-vartalaisia muotoja, ja toisaalta *ojentuu-*lekseemistä niitä muotoja, joissa *ne-*johdoksella olisi vokaa-livartalo. Paria poikkeusta lukuun ottamatta lekseemien käyttö näyttääkin hyvin erilliseltä toisistaan.

⁹ www.google.fi hakusanalla *ojentuu*, 20.9.2007

4.6. *Syvenee ~ syventyy*

Johdoksissa *syvenee* ja *syventyy* on myös havaittavissa merkitysero. Johdosten perusmerkitys on 'tulla syvemmäksi' (NS) tai myös 'tulla syväksi'. Esimerkkejä *syvenee*-johdoksen esiintymisestä on poimittu kohtiin 66–70.

- (66) *Altaan kymmensenttiseen reunaan voi kompastua ja kaatua veteen, joka **syvenee** jyrkästi.* (7717727)
- (67) *Mäkiselle oli hyötyä siitä, että hän pääsi torstaisen yleisöerikoiskokeen voittajana reitille ensimmäisenä. Urat liejussa **syvenivät** jokaisen auton jälkeen.* (21530653)
- (68) *Ukrainan poliittinen kriisi **syveni** torstaina, kun parlamentti antoi epäluottamuslauseen pääministeri Viktor Jushtshenkolle.* (25299267)
- (69) *Bayat luonnehtii globalisaation vaikutuksia kahtalaisiksi: syrjäytyneisyys lisääntyy, mutta myös integraatio **syvenee**.* (27764416)
- (70) *Englannin jalkapallomaajoukkueen vaikeudet **syvenevät**.* (8159960)

Lekseemi *syvenee* voi esiintyä joko täysin konkreettisessa merkityksessä, kuten esimerkeissä 66 ja 67 tai abstraktimmassa merkityksessä, kuten esimerkeissä 68, 69 ja 70. Aineistosta löytyy myös jonkin verran esimerkkejä *syventyy*-johdoksen käytöstä samassa merkityksessä. Niitä havainnollistavat kohdat 71 ja 72.

- (71) *Etenkin 1980-luvulta lähtien Meksikon ongelmat **ovat syventyneet**: talouden jähmettyminen, raju väestönkasvu, köyhien jatkuva köyhtyminen, korruptio maan tapana.* (19607873)
- (72) *Reippaan kasvun lopahtamisesta huolimatta yhtiön jo entuudestaan kova tappiokierre **on vain syventynyt**, ilmenee yhtiön torstaina antamasta tulosvaroituksesta.* (21968789)

Esimerkeissä 71 ja 72 *ntU*-johdoksen valinta johtunee siitä, että *ne*-johdoksen perfektimuodot olisivat konsonanttivartaloisia (*on syvennyt, ovat syvenneet*). Aineistoni valossa näyttääkin melko selvältä, että johdos *syventyy* voi esiintyä samamerkityksisenä kuin *syvenee*. Näin tapahtuu varsinkin silloin, kun *ne*-johdoksen taivutusmuoto olisi konsonanttivartaloisen. *ntU*-johdosta käytetään siis silloin, kun halutaan kiertää konsonanttivartaloisen *ne*-johtaminen muoto. Esimerkit 71 ja 72 edustavat johdoksen käyttöä abstraktissa yhteydessä, mutta sen esiintyminen konkreettisemmässäkin yhteydessä on mahdollista, kun sillä korvataan korvataan konsonanttivartaloita. Johdoksilla *syvenee* ja *syventyy* on siis osin sama merkitys. Johdokset ovat tässä merkityksessä käytettynä yksipaikkaisia, jolloin *x*-argumentti kertoo, mikä tulee syvemmäksi. Johdosten tyypillisiä *x*-argumentteja ai-

neistossa ovat esimerkiksi *kriisi*, *tappiot*, (*tappio*)*kierre* tai *inflaatio*. Toisaalta x-argumentteina voivat esiintyä myös esimerkiksi *maku*, *väri*, *ääni*, *ystävyyys* tai *yhteistyö*.

Lisäksi lekseemillä *syventyy* on toinen, erilaistunut merkitys. Sitä on kuvattu esimerkeissä 73–76.

- (73) *Kari Eloranta hoitaa joukkueen pelaamisen ja minä syvennyyn talouspuoleen.* (15951487)
- (74) *Espoon valtuusto syventyi maanantaina miettimään strategiaseminaarissaan, mitä valtion päättämät verotulojen tasaukset ja arvonlisäverotuksen uudistus merkitsevät kaupungin taloudessa ensi vuonna.* (27351154)
- (75) *Esitys löysi itsensä oopperan jälkipuoliskolla. Palaset lokahtivat paikoilleen, kun päähenkilöt syventyivät ajattelemaan tekstiä ja laulamaan sen sisältämien emootioiden mukaisesti.* (12194867)
- (76) *Dokumentin tekijät olivat todella syventyneet aiheeseensa.* (2407685)

Johdoksen merkityksen edellä mainituissa esimerkeissä voisi määritellä olevan 'perehtyä, ottaa selvää tarkemmin jostain asiasta', mahdollisesti myös 'miettiä, pohtia perusteellisesti jotakin asiaa'. NS:ssa merkitys määritellään seuraavasti: 'antautua intensiivisesti johonkin, kohdistaa voimansa ja huomionsa, keskittyä, uppoutua, paneutua johonkin'. Kun *syventyy* esiintyy erikoistuneessa merkityksessään x-argumentti viittaa ihmiseen tai ihmisiin. Se voi viitata myös määrättyyn ihmisistä koostuvaan ryhmään, kuten esimerkissä 74 (*Espoon valtuusto*). Tavallisia x-argumentteja ovat juuri erilaiset ihmiseen viittaavat ilmaukset, esimerkiksi henkilönnimet, ammatit tai tittelit (*akateemikko*, *kirjailija*) tai persoonapronominit (*minä*, *hän*). Erikoistuneessa merkityksessä käytettynä *syventyy* on kaksipaikkainen, joten sen kanssa esiintyy myös y-argumentti, joka ilmaisee, mihin toimintaan tai mitä tekemään x-argumentin ilmaisema henkilö tai ryhmä *syventyy*. Aineistossa esiintyviä y-argumentteja ovat esimerkiksi *tutkimaan*, *kuuntelemaan* tai *ajattelemaan* jotakin. Toisaalta y-argumenttina voi olla myös *kaupunkikuva*, *kirja*, *salaisuus*, *tangon varhaiset vaiheet* tai *dub-rytmit*.

Syvenee- ja *syventyy-*johdoksia voidaan siis käyttää samassa merkityksessä 'tulla syv(emm)äksi'. Jos *syventyy-*johdos esiintyy tässä merkityksessä, se on usein sellaisessa taivutusmuodossa, jossa *ne-*johdoksesta tulisi konsonanttivartaloinen muoto. Lisäksi johdos *syventyy* voi esiintyä erikoistuneessa merkityksessä 'perehtyä, paneutua, pohtia syvällisesti jne.', jolloin x-argumentti viittaa ihmiseen tai ihmisryhmään ja johdoksen paikkaluku yhtä suurempi kuin perusmerkityksessä. Johdosparin tilanne on siis samankaltainen kuin johdoksilla *alenee* ~ *alentuu* ja *hiljenee* ~ *hiljentyy*.

4.7. *Yhtenee* ~ *yhdentyy*

Yhtenee ~ *yhdentyy* -johdospari eroaa muista merkityserojohdoksista jo jakaumansa puolesta. Luvussa 3 *yhtenee*- ja *yhdentyy*-johdokset sijoittuivat ryhmään, jossa *ntU*-johdosta esiintyy määrällisesti enemmän kuin *ne*-johdosta. Muut merkityserojohdokset taas kuuluvat ryhmään, jossa *ne*-johdoksen esiintymiä on enemmän kuin *ntU*-johdoksen. *Yhtenee* ~ *yhdentyy* -parin kumpikin osapuoli on hieman poikkeuksellinen. *Yhtenee*-johdoksen esiintymiä on aineistossa yhdeksäntoista, joista vain kolme on finiittimuotoisia. Loput ovat partisiipin *yhtenevä* eri taivutusmuotoja. Esimerkeissä 77–79 on esitetty aineiston finiittimuotoiset esiintymät.

- (77) *Alalla asiaa pidetään merkittävänä ainakin siksi, että kilpailevat suurpankit ovat löytäneet alueen, jossa niiden edut yhtenevät.* (13584568)
- (78) *Ruotsin television tuottamat P.S -omakuva -dokumentit antavat nuorten kuvata elämäänsä videokameralla. Aihe, tekijä ja kohderyhmä yhtenevät.* (29822298)
- (79) *Hyvä ja paha yhtenivät Martti Kainulaisen roolitöissä samaksi, ristiriitoinenkin ihmisen oloiseksi eläväksi olennoksi.* (7247735)

Johdoksen *yhtenee* merkitys näyttää olevan 'olla sama/samankaltainen tai tulla samaksi/samankaltaiseksi, tulla yhtäläiseksi, yhdistyä'. Johdoksella on myös samankaltainen staattinen merkitys kuin *lähenee*-johdoksella. Esimerkiksi kohdassa 78 kyseessä ei liene selvästi muutos, vaan staattinen tilanne, jossa kolme tekijää ovat joiltain ominaisuuksiltaan samanlaisia. Erityisesti johdoksen partisiippi esiintymät kuvaavat yleensä staattista tilannetta (*a ja b ovat yhtenevät*). Selvempi muutos taas on kyseessä esimerkissä 79: *hyvä ja paha* yhdistyivät, tulivat samaksi näyttelijän työssä. Esimerkki 77 taas on hankalampi tulkita. Siinä tilanne voidaan ajatella pysyväksi, tai sitten voidaan tulkita kyseessä olevan muutos, jolloin edut yhdistyvät tai tulevat samoiksi, yhtäläiseksi.

Yhtenee on useimmiten yksipaikkainen. Sen *x*-argumentti kertoo, mikä tai mitkä tulevat samankaltaisiksi. Kohdassa 79 on kuitenkin ilmaistu myös yhtenemisen tulos, joten kaksipaikkaisuuskin on mahdollista. Mielenkiintoista on se, että kaikki aineiston kolme esiintymää ovat monikkomuotoisia. Vaikuttaa siltä, että verbi on luonteeltaan sen kaltainen, että se esiintyy helposti monikkomuotoisena: *a ja b yhtenevät*. Toisaalta saman asian voisi ilmaista myös seuraavasti: *a yhtenee b:n kanssa*, jolloin verbi ei olisi monikossa. Vaihtoehdot ovat siis samat kuin johdosten *lähenee* ja *lähentyy* yhteydessä, joilla tosin jälkimmäistä rakennetta esiintyy aineistossa enemmän.

Yhdentyy-lekseemi ei juurikaan esiinny samassa merkityksessä kuin *yhtenee*. Aineistosta löytyy vain yksi partisiippimuoto, jossa merkitys on vastaava *ne*-johdoksen merkityksen kanssa.

- (80) *Kaikki puhuvat psykologisesta ja kosmeettisesta androgyniasta – samassa ihmisessä **yhdentyvistä** sekä miehen että naisen ominaisuuksista.* (4320903)

Esimerkissä 80 ei ole kyse konsonanttivartalon korvaamisesta, sillä *ne*-johdos olisi vokaalivartaloinen (*yhtenevistä*). Poikkeuksellinen *ntU*-johdoksen käyttö saattaa johtua johdosten samankaltaisesta vartaloaineuksesta ja siitä, että *ne*- ja *ntU*-johdosten merkitys on kuitenkin melko samankaltainen. Yleensä *yhdenty* ei kuitenkaan ilmeisesti esiinny täysin samassa merkityksessä kuin *yhtenee*, ei edes korvaamassa konsonanttivartaloisia muotoja. Huomionarvoista on se, että *yhtenee*-johdoksesta on aineistossa silti käytössä vain vokaalivartaloiset muodot. Johdos lienee niin harvinainen ja sen käyttö hyvin rajallista, ettei konsonanttivartaloisten muotojen luultavasti lähes täydellisestä puuttumisesta ole suurta haittaa.

Yhdenty-johdoksen merkitys eroaa *yhtenee*-johdoksen vastaavasta, ja lisäksi aineiston *yhdenty*-esiintymien sisällä esiintyy hieman toisistaan eroavia tapauksia. Leimallista aineiston *yhdenty*-johdoksen esiintymissä on se, että se esiintyy hyvin usein infiniittisissä verbinmuodoissa. Finiittiset esiintymät ovat aineistossani paljon harvinaisempia. Esimerkkejä johdoksen esiintymistä on annettu kohdissa 81–84.

- (81) *Matkapuhelinmarkkinat **yhdentyvät** Euroopassa, ja moni asiantuntija uskoo operaattoreiden pystyvän vähentämään kustannuksiaan merkittävästi toimimalla mahdollisimman laajalla alueella.* (3609779)
- (82) *Muutamat sanomalehdet julkaisevat viikoittain ilmestyvää liitettä, joka käsittelee Bulgarian **yhdentymistä** unioniin.* (7719117)
- (83) *Slaavienemmistön mielestä etnisesti **yhdentynyt** Makedonia alkaa näyttää mahdottomalta.* (28705459)
- (84) *Wessberg korostaa, että eri ohjelmasiirtoteiden **yhdentyessä** digitaalitekniikan vuoksi liikutaan tuntemattomalla alueella.* (2924692)

Yhdenty-lekseemin merkitys voi olla 'yhdistyä, tulla yhtenäise(mmä)ksi', kuten kohdassa 82, jossa Bulgaria yhdistyy (Euroopan) unioniin. Toisaalta merkitys voi olla 'tulla sisäisesti yhtenäise(mmä)ksi, kuten kohdassa 83. Mahdollista on myös, että merkitys on 'tulla näkökannoiltaan, ajatuksiltaan tai arvoiltaan samankaltais(emm)iksi'. Tämä ajatus voi sisältyä kahteen edellä mainittuun merkitykseen. Esimerkissä 82 Bulgaria toisaalta yhdistyy osaksi Euroopan unionia, mutta samalla se varmaankin tulee myös näkökannoiltaan ja arvoiltaan samankaltaisemmaksi Euroopan unionin kanssa. Yleisesti ottaen *yhdenty*-johdoksen käyttö näyttää rajoittuvan erityisesti poliittisen tai taloudellisen yhtenemisen kuvaamiseen tai valtioiden ynnä muiden maantieteellisten alueiden yhtenemisen kuvaamiseen. Johdos voi esiintyä joko yksi- tai kaksipaikkaisena. Verbin x-argumentti ilmaisee, mikä tai mitkä yhdentyvät. Tavallisesti x-argumentti viittaa aineistossa juuri eri valtioihin, mutta toisaalta esiintyy myös eri aloja kuvaavia ilmauksia, kuten *matkapuhelinmarkkinat*, *viestin-*

nän kenttä, pankkiala tai asetehtaat. Silloin, kun jokin osa yhdistyy suurempaan kokonaisuuteen, tarvitaan myös y-argumentti. Tällöin x-argumentti kertoo sen, mikä yhdistyy, ja y-argumentti, mi- hin tai osaksi mitä x-argumentin ilmaisema entiteetti yhdistyy. Esimerkissä 82 yksi valtio, Bulgaria, yhdistyy osaksi isompaa kokonaisuutta, Euroopan unionia, jolloin esiintyy siis sekä x- että y- argumentti.

Muun käytön lisäksi aineistossa esiintyy huomattavan paljon fraasin *Euroopan yhdentyminen* eri muotoja. Esimerkit 85–88 havainnollistavat asiaa.

- (85) *Euroopan **yhdentyminen** ja Yhdysvaltain suurvalta-aseman vahvistuminen ovat lisänneet anglosaksisen tutkintojärjestelmän suosiota.* (1970457)
- (86) *Lähimaissa asuvat suuret unkarilaisvähemmistöt ovat Mádlin mielestä mah- tava voimavara. Osaksi heidän ansiostaan hän suhtautuu valoisasti myös un- karin kielen tulevaisuuteen **yhdentyvässä** Euroopassa.* (13632596)
- (87) *Savon Sanomat muistuttaa, että ranskalaisille Euroopan **yhdentyminen** on aina merkinnyt jossakin määrin, että muu Eurooppa **on yhdentynyt** Ranskaan.* (28026830)
- (88) *Eurooppa **yhdentyy**, Aasia on blokki, samoin Amerikka.* (20814871)

Tavallisin esiintymä on 4. infinitiivi tai partisiippi, kuten esimerkeissä 85 ja 86. Myös finiittimuoto- jakin esiintyy, kuten esimerkeissä 87 (jälkimmäinen esiintymä) ja 88. Aineistoni valossa näyttää, että *Euroopan yhdentyminen* eri muodoissaan on sanomalehtiaineistossa hyvin usein esiintyvä il- maus, jollei toisinaan jopa jonkinlainen muotitermi, jota toistellaan runsaasti. Toki asia on ollut myös hyvin ajankohtainen viime vuosina ja sen takia ilmausta esiintyy aineistossa paljon.

Yhteenvetona voidaan todeta, että johdoksilla *yhtenee* ja *yhdentyy* merkitykset ja käyttö eroa- vat toisistaan. *Yhtenee* esiintyy merkityksessä 'olla sama/samankaltainen tai tulla samak- si/samankaltaiseksi, tulla yhtäläiseksi, yhdistyä'. Se on hyvin harvinainen, ja siitä ei aineistossa esiinny konsonanttivartaloisia muotoja. Kuitenkaan *yhdentyy*-lekseemi ei esiinny samassa merki- tyksessä, paitsi yhdessä aineiston esiintymässä. *Yhdentyy*-lekseemin merkitys on 'yhdistyä, tulla yhtenäise(mmä)ksi'. Se voi myös merkitä sisäistä yhtenäisemmäksi tulemistä. Lisäksi merkitys voi olla 'tulla näkökannoiltaan, ajatuksiltaan tai arvoiltaan samankaltais(emm)iksi'. Usein tämä sisältyy yhdistymiseen tai sisäisesti yhtenäiseksi tulemiseen.

4.8. *Ylenee ~ ylentyy*

Viimeisenä tapauksena käsittelen johdokset *ylenee* ja *ylentyy*, jotka molemmat esiintyvät aineistos- sani melko harvaan. *Ylenee*-johdokselle tyypillisiä käyttöyhteyksiä on esitetty esimerkeissä 89–92.

- (89) *Arvid Dyrnes työskenteli yli 25 vuotta suomalaisen ja sittemmin kansainvälisen liimateollisuuden palveluksessa. Hän yleni yhtiön tekniseksi johtajaksi ja tuotantojohtajaksi 1975. (30537766)*
- (90) *Tagu on nuoresta iästään huolimatta ollut poliisi jo seitsemän vuotta. Hän aloitti tavallisena partiopoliisina, mutta siirtyi rikospoliisiin vuonna 1995 ja yleni vanhemmaksi konstaapeliksi kolme vuotta myöhemmin. (2092002)*
- (91) *Myöhemmin hän pääsi tuurilla ja suhteilla ilmatorjuntatykistöön ja yleni kapteeniksi. (20393290)*
- (92) *Sodan jälkeen Kalatozov yleni peräti elokuvahallinnon apulaisministeriksi. (31002879)*

Kuten esimerkeistä 89–92 havaitaan, ylenemisessä on usein kyse korkeammalle pääsemisestä ammatillisella uralla. Tyypillistä yleneminen on armeijan (esimerkki 91) tai poliisivoimien maailmassa (esimerkki 90). Yletä voi kuitenkin myös siviiliuralla, kuten esimerkissä 89 yhtiön johtajaksi tai esimerkissä 92 apulaisministeriksi. *Ylenee*-johdoksen merkitys esimerkeissä on 'päästä korkeampaan tai parempaan (arvo)asemaan, kohota' (NS). Johdos on usein kaksipaikkainen. Sen x-argumentti viittaa aina ihmiseen, jota ilmaistaan tyypillisesti joko henkilönnimellä (esimerkki 92) tai persoonapronominilla (esimerkki 89). *Ylenee*-johdoksen y-argumentti taas ilmaisee, mihin arvoon tai tehtävään, mihin joukkoon tai mitä tekemään henkilö ylenee. Tavallinen on juuri rakenne "yletä + translatiivi", jota kaikki esimerkitkin edustavat. Lähes kaikki aineistoni esiintymät ovat samankaltaisia kuin edellä esitetyt esimerkit, joten johdoksen *ylenee* merkitys näyttää melko rajatulta.

Ylentyy-johdosta taas käytetään hieman erilaisissa yhteyksissä kuin johdosta *ylenee*. *ntU*-johdoksen esiintymiä on aineistossa vain kaksi, joten tarkkaa arviota merkityksestä ja käyttöyhteyksistä on vaikea antaa. Esimerkeissä 93 ja 94 on esitettyä *ylentyy*-lekseemin esiintymät.

- (93) *Sellaisella maalauksellisella näyttämöllä vaeltaessa mielellä on tilaa ylentyä, enemmän kuin teoreettisemmissä käsikirjamaalauksissa. (8633931)*
- (94) *Messua edeltää keskiaikaiseen tapaan kulkue, jossa papit vaeltavat kirkkoon munkkikuoron saattelemina. "Se symboloi ylentymistä, siirtymistä arjesta pyhään. Kulkueeseen kuuluu rukouksia ja avunhuutotekstejä," Taitto kuvaa. (2954278)*

Esimerkkien 93 ja 94 mukaan lekseemi *ylentyy* kuvaa ihmiselle tyypillistä toimintaa. Siinä ei kuitenkaan ole kyse arvoasteikossa ylenemisestä, kuten *ylenee*-johdoksen kohdalla, vaan pikemminkin merkityksestä 'nousta henkisesti korkeammalle'. Johdos on ilmeisesti yksipaikkainen, jolloin x-argumentti ilmaisee, mikä tai kuka nousee korkeammalle. Tässä kohtaa etsin jälleen lisätietoa inter-

netistä hakemalla. Google-haun¹⁰ perusteella *ylentyy* esiintyy usein uskonnollisissa yhteyksissä. Sen x-argumentteina hakutuloksissa esiintyivät muun muassa *henki*, *sielu*, *sydän* ja toisaalta henkilöön viittaava *hän*.

Aineistoni mukaan vaikuttaa siltä, että *ylenee*- ja *ylentyy*-johdoksia käytetään täysin eri merkityksessä, eivätkä ne juuri sekoitu keskenään. Kuitenkin edellä mainitsemani Google-haku tuotti paljon sellaisia esiintymiä, joissa *ylentyy* esiintyi *ylenee*-johdoksen merkityksessä. Tuloksissa oli paljon esiintymiä esimerkiksi keskustelupalstoilta, joissa ilmaisu on usein melko puhekielistä, kun taas oma aineistoni edustaa yleiskielisempää varianttia. Ilmeisesti *ylentyy* ja *ylenee* siis sekoittuvat arkikielessä, ja tyypillisesti *ntU*-johdoksella korvataan *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisia muotoja. Oman aineistoni perusteella varsinkin *ylentyy* on hyvin harvinainen. Lisäksi *ylenee*-johdoksesta esiintyi aineistossa konsonanttivartaloisenkin muoto, joten se vaikuttaa omassa aineistossani täysin erilliseltä *ylentyy*-johdokseen nähden. Google-palvelusta tehdyn haun perusteella näyttää kuitenkin siltä, että johdosten paradigmat ovat sekoittumassa. Tähän vaikuttaa varmaankin se, että *ylentyy*-johdoksen erillinen merkitys on käytössä hyvin marginaalinen.

4.9. Yhteenveto

ne- ja *ntU*-johdosten merkityserotapauksissa on hieman eri tavalla käyttäytyviä johdospareja. Samankaltaisia vaikuttavat olevan ensinnäkin johdosparit *alenee* ~ *alentuu*, *hiljenee* ~ *hiljentyy* ja *syvenee* ~ *syventyy*. Niillä kummatkin johdot voivat esiintyä synonyymisessä merkityksessä. Useimmiten esiintymät jakautuvat silloin siten, että *ntU*-johdos korvaa *ne*-johdoksen vokaalivartaloisia taivutusmuotoja, mutta lähes aina esiintyy myös poikkeuksia tästä tendenssistä. *ntU*-johdos voi siis esiintyä myös sellaisissa muodoissa, jotka *ne*-johdoksella olisivat vokaalivartaloisia. Se on kuitenkin harvinaisempaa kuin konsonanttivartaloisten muotojen paikalla esiintyminen. Lisäksi edellä mainituilla kolmella parilla *ntU*-johdoksella on toinen, eriytynyt merkitys. Tässä merkityksessä esiintyessään *ntU*-johdos on kaksipaikkainen, kun johdot muuten ovat tavallisemmin yksipaikkaisia. *ntU*-johdoksen eriytyneessä merkityksessä x-argumenttina esiintyy jokin henkilöön tai ihmisryhmään viittaava ilmaus.

Toiseksi samanlaisia piirteitä on *lähenee* ~ *lähentyy* ja *yhtenee* ~ *yhdentyy* -johdoksilla. Näillä pareilla jo pelkästään *ne*-johdos esiintyy monenlaisissa yhteyksissä. Se voi kuvata joko muutosta tai sitten staattista tilannetta. *ne*-johdos voi myös esiintyä joko yksi- tai kaksipaikkaisena. Johdosten

¹⁰ hakusanoilla *ylentyy* ja *ylentyi*, 20.9.2007

ntU-vastineet taas eivät ole selvästi eriytyneet omaan merkitykseensä, vaan kyseessä on melko lailla sama merkitys, mutta rajatummissa yhteyksissä. *Lähenty* esiintyy, kun kyseessä on mielipiteiden, näkökulmien tai arvojen muuttuminen samankaltais(emm)iksi. Usein puhe on valtioiden, erilaisten järjestöjen, puolueiden ja muiden ryhmittymien välisistä suhteista. Muutoksen taustalla on myös usein ihmisten toiminta tai tavoitteet. *Yhtenee* taas esiintyy joko merkitsemässä yhdistymistä tai samankaltaise(mma)ksi tulemistä, joka voi olla myös sisäistä. Myös *yhdenty*-johdoksen merkitykseen sisältyy usein näkökulmiin tai arvoihin liittyvä muutos. Lisäksi *yhdenty* esiintyy usein leksi-kaalistuneena ilmauksen *Euroopan yhdentyminen* eri muodoissa. Merkitysten osittainen yhtenäisyys ja ei niin selvä ero niiden välillä voisi johtua siitä, että näillä johdospareilla merkitykset ovat vasta erilaistumassa. Varsinkin *yhdenty*-johdos on ilmeisesti kielessä aika nuori, ja esimerkiksi NS ei mainitse sitä ollenkaan. Lieneekin mahdollista, että merkitykset ja käyttö näillä johdospareilla selkenevät tulevaisuudessa.

Oikenee ~ *ojentuu* -johdosparin merkitykset taas ovat eriytyneet siten, että *ojentuu*-johdos esiintyy inhimillisen olennon koko tai jonkun ruumiinosan suoristumisesta puhuttaessa ja *oikenee*-johdos muissa yhteyksissä, kun on tarve ilmaista suor(emm)aksi tulemistä. *Ylenee* ~ *ylenty* -parista taas *ne*-johdosta käytetään ilmaisemaan aseman kohoamista paremmaksi ja *ntU*-johdosta lähinnä uskonnollisissa tai muissa henkisissä yhteyksissä. Kummankin parin *ne*- ja *ntU*-johdokset vaikuttavat melko erillisiltä toisistaan, sillä *ntU*-johdos ei aineistossa esiinny *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen korvaajana, vaan *ne*-johdoksesta itsestään esiintyy myös konsonanttivartaloisia muotoja. Lisäksi taas *ntU*-johdos esiintyy myös sellaisissa muodoissa, joissa *ne*-johdos olisi vokaalivartaloisen. Paradigmat eivät siis näytä omassa aineistossani kovinkaan paljon sekoittuvan. Toisaalta internetistä saatujen hakutulosten mukaan *ylenty*-johdosta käytetään arkikielessä myös samassa merkityksessä kuin sen paria *ylenee*, joten ilmeisesti tämänkin parin paradigmat ovat sekoittumassa.

5. JOHDOSTEN JAKAUMA TAIVUTUSMUODOISSA

Tutkimukseni yksi tavoite on selvittää, millaisessa suhteessa *ne*- ja *ntU*-johdokset ovat eri taivutusmuodoissa. Johdokset muodostavat usein sekaparadigman, jossa osassa taivutusmuodoista käytetään *ne*-johdosta ja osassa *ntU*-johdosta. Usein verbin konsonanttivartaloissa taivutusmuodoissa, esimerkiksi perfektissä ja pluskvamperfektissä, esiintyy *ntU*-johdos, kun taas vokaalivartaloissa muodoissa suositaan *ne*-johdosta. Toisaalta on myös sellaisia johdoksia, jotka eivät niin selvästi noudata sekaparadigmaa. Käyn tässä luvussa läpi taivutusparadigman muodostumista ensin yleisesti aineistoni taivutusmuotojen lukumäärän perusteella ja sitten verbikohtaisesti yksittäisten verbijohdosten taivutusparadigmaa tarkastellen. Tässä luvussa tarkasteluun on otettu mukaan vain sellaiset verbijohdokset, joilla aineistossa esiintyy molempia johdosvariantteja (vain *ne+ntU*-ryhmä).

5.1. Taivutusmuotojen jakauma

Taivutusmuotojakauman selvittämiseksi olen ensin laskenut yhteen *ne*-johdosten ja *ntU*-johdosten kunkin taivutusmuodon kaikki aineistosta löytyvät osumat, siis esimerkiksi kaikkien *ne*-johdoksen preesensmuotoisten esiintymien summa, sitten imperfektimuotoisten esiintymien summa ja niin edelleen jokainen taivutusmuoto vuorotellen. Samat laskutoimitukset on tehty *ntU*-johdoksille. Sen jälkeen olen verrannut *ne*-johdosten ja *ntU*-johdosten lukemia toisiinsa. Esimerkiksi aktiivin indikaatiivin preesensin myönteisen muodon esiintymiä oli *ne*-johdoksilla yhteensä 3 989, kun taas *ntU*-johdoksilla vastaava luku oli 286. Tästä havaitaan, että sellaisilla johdoksilla, joilla molemmat johdosvariantit on käytössä, valitaan preesensmuodossa useammin *ne*-johdos kuin *ntU*-johdos. Olen käynyt tällä tavalla läpi kaikki verbin taivutusmuodot. Tuloksista hahmottuu, suositaanko eri taivutusmuodoissa jompaakumpaa johdosta ja miltä *ne*- ja *ntU*-johdosten sekaparadigma näyttää.

Johdosten esiintymien lukumäärät eri taivutusmuodoissa on esitetty taulukossa 6. Siihen on myös laskettu *ne*- ja *ntU*-johdoksen prosentuaaliset osuudet kaikista taivutusmuodon esiintymistä. Prosenttiosuudet on laskettu kaikissa taivutusmuodoissa. Esiintymien lukumäärästä voi kuitenkin huomata, että jotkut muodot ovat käytössä hyvin harvinaisia, joten niiden kohdalla prosenttilukua ei voi pitää kovin luotettavana. Käyn jäljempänä läpi sitä, kuinka tarkasti aineistoni johdokset noudattavat taulukon taivutusmuotojakaumaa ja millaisia poikkeuksia siitä on. Taulukossa on esitetty vain

sellaiset taivutusmuodot, joista on esiintymiä aineistossa. Osa muodoista on niin harvinaisia, että niistä ei ole aineistossa yhtään osumaa. Myönteiset ja kielteiset muodot on taulukossa laskettu samaan silloin, kun myönteistä tai kielteistä muotoa ei ole erikseen mainittu.

Taulukon 6 perässä on taulukko 7, jossa on esitetty malli *ne-* ja *ntU-*verbin taipumisesta. Taulukon 7 on tarkoitus olla apuna tekstin ja taulukon 6 lukemisessa. Taulukossa 7 en ole esittänyt koko verbin taivutusparadigmaa, vaan ainoastaan *ne* muodot, jotka esiintyvät taulukossa 6. Lisäksi kolme muotoa on merkitty sulkeisiin, sillä niitä ei ole esiintynyt yhtään *ne+ntU-*ryhmässä, jota taulukko 6 havainnollistaa. Näitä kolmea muotoa esiintyy kuitenkin *ne-*ryhmässä, joten *ne* ovat mahdollisia muodostaa joistakin *ne-*johdoksista, ja siksi olen ottanut *ne* mukaan taulukkoon. Lisäksi taulukossa 7 on passiivin 2. partisiipin kohdalle merkitty partitiivin päätte sulkeisiin, sillä kaikki aineiston esiintymät ovat partitiivimuotoisia. Taivutusmuototaulukossa verbit on esitetty aktiivin yksikön 3. persoonan muodossa, sillä se on aineistossani yleisin persoonamuoto. Taulukossa verbeistä on esitetty useimmiten vain myönteinen muoto. Kielteinen muoto on esitetty silloin, kun lukumäärätaulukossakin (taulukko 6) on eroteltu kielteinen muoto. Infinitiiveistä ja partisiipeista on esitetty vain yksi esimerkkimuoto kustakin.

TAULUKKO 6. Aineiston *ne-* ja *ntU-*johdosten jakauma verbin taivutusmuodoissa.

Taivutusmuoto	<i>ne</i> -johdos		<i>ntU</i> -johdos	
	f	%	f	%
akt.ind.prees. myönt.	3989	93,3	286	6,7
akt.ind.prees. kielt.	358	96,2	14	3,8
pass.ind.prees.	1	5,9	16	94,1
akt.ind.imperf. myönt.	2523	90,8	255	9,2
akt.ind.imperf. kielt.	48	42,5	65	57,5
pass.ind.imperf.			5	100,0
akt.ind.perf.	234	8,7	2444	91,3
pass.ind.perf.			2	100,0
akt.ind.pl.perf.	27	17,6	126	82,4
akt.kond.prees.	402	86,6	62	13,4
akt.kond.perf.	7	11,5	54	88,5
akt.pot.prees.	2	16,7	10	83,3
akt.pot.perf.	1	25,0	3	75,0
akt.imperat.prees. sg2	4	80,0	1	20,0
akt.1.inf.	288	37,4	482	62,6
akt.2.inf	198	62,7	118	37,3
akt.3.inf.	311	72,0	121	28,0
akt.4.inf	1272	59,3	874	40,7
akt.1.partis.	819	78,1	230	21,9
pass.1.partis.			8	100,0
akt.2.partis.	94	18,0	428	82,0
pass.2.partis.	18	26,9	49	73,1
Yhteensä	10596	65,2	5653	34,8

TAULUKKO 7. Esimerkki *ne-* ja *ntU-*verbien taipumisesta.

Taivutusmuoto	<i>ne-</i>johdos	<i>ntU-</i>johdos
akt.ind.prees. myönt.	<i>vanhenee</i>	<i>vanhentuu</i>
akt.ind.prees. kielt.	<i>ei vanhene</i>	<i>ei vanhennu</i>
pass.ind.prees.	<i>vanhetaan</i>	<i>vanhennutaan</i>
akt.ind.imperf. myönt.	<i>vanheni</i>	<i>vanhentui</i>
akt.ind.imperf. kielt.	<i>ei vanhennut</i>	<i>ei vanhentunut</i>
pass.ind.imperf.	<i>(vanhettiin)</i>	<i>vanhennuttiin</i>
akt.ind.perf.	<i>on vanhennut</i>	<i>on vanhentunut</i>
pass.ind.perf.	<i>(on vanhettu)</i>	<i>on vanhennuttu</i>
akt.ind.pl.perf.	<i>oli vanhennut</i>	<i>oli vanhentunut</i>
akt.kond.prees.	<i>vanhenisi</i>	<i>vanhentuisi</i>
akt.kond.perf.	<i>olisi vanhennut</i>	<i>olisi vanhentunut</i>
akt.pot.prees.	<i>vanhennee</i>	<i>vanhentunee</i>
akt.pot.perf.	<i>lienee vanhennut</i>	<i>lienee vanhentunut</i>
akt.imperat.prees. sg2	<i>vanhene</i>	<i>vanhennu</i>
akt.1.inf.	<i>vanheta</i>	<i>vanhentua</i>
akt.2.inf	<i>vanhetessa</i>	<i>vanhentuesssa</i>
akt.3.inf.	<i>vanhenemassa</i>	<i>vanhentumassa</i>
akt.4.inf	<i>vanheneminen</i>	<i>vanhentuminen</i>
akt.1.partis.	<i>vanheneva</i>	<i>vanhentuva</i>
pass.1.partis.	<i>(vanhettava)</i>	<i>vanhennuttava</i>
akt.2.partis.	<i>vanhennut</i>	<i>vanhentunut</i>
pass.2.partis.	<i>vanhettu(a)</i>	<i>vanhennuttu(a)</i>

Tarkastelen taulukon 6 jakaumaa alaluvuissa. Ensin käsittelen johdosten jakaumaa finiittimuodoissa ja sen jälkeen infinitiiveissä ja partisiipeissa. Erikseen omassa alaluvussa tarkastelen passiivimuotoja.

5.1.1. Finiittimuodot

Eri taivutusmuodoissa on vaihtelua *ne-* ja *ntU-*johdoksen suhteissa. Osassa muodoista on hyvin selvää, kumpaa johdosta käytetään. *ne-*johdosta esiintyy ylivoimaisesti enemmän preesensmuodoissa, imperfektin myönteisessä muodossa ja konditionaalin preesensin muodoissa. Näissä taivutusmuodoissa yli 85 % esiintymistä on *ne-*johtimisia. Kaikki edellä mainitut muodot ovat *ne-*johdoksella

vokaalivartaloisia. Lisäksi preesensin ja imperfektin myönteiset muodot ovat aineistossa hyvin yleisiä. Suuri frekvenssi todennäköisesti tukee *ne*-johdoksen säilymistä näissä muodoissa. Konditionaalinen preesens ja indikatiivin preesensin kielteinen taas eivät ole yhtä yleisiä. On mahdollista, että preesensin ja imperfektin myönteisten muotojen yleisyys vaikuttaa siihen, että konditionaalinen preesensissä ja indikatiivin preesensin kielteisessä muodossa esiintyy paljon *ne*-johdosta. Muotojen ilmiäisyydessä on nimittäin yhtäläistä ainesta, joka saattaa yhdistää ne toisiinsa. Preesensin myönteinen muoto muistuttaa paljon kielteistä: kielteisessä muodossa pääverbistä jätetään vain toinen *e* pois (*vanhenee* : *ei vanhene*). Samoin imperfektin ja konditionaalisen pääteaineksissa on yhteistä *i* (*vanheni* : *vanhenisi*).

Tietyt taivutusmuodot ovat aineistossa paljon yleisempiä kuin toiset, mutta lisäksi aineistossa on joitakin yksittäisiä lekseemejä, jotka ovat hyvin frekventtejä. Esimerkiksi johdosten *ilmenee* ja *vähenee* esiintymiä on paljon edellä mainituissa muodoissa. Yksittäiset frekventit lekseemit eivät kuitenkaan kovin paljon vaikuta taivutusmuotojen jakaumaan, sillä frekventillä lekseemillä on yleensä paljon esiintymiä kaikissa taivutusmuodoissa, eikä vain yhdessä yksittäisessä. Lisäksi yleisen *ne*-johdoksen *ntU*-vastinekin on usein yleinen. Esimerkiksi johdosten *vähenee* ja *paranee* vastineita *vähentyy* ja *parantuu* on aineistossani suhteellisen suuri määrä. Näin ollen tietyn lekseemin yleisyys ei myöskään näytä vaikuttavan *ne*- ja *ntU*-johdosten suhteiden vertailuun.

Lisäksi aineisto vaikuttaa luotettavalta myös taivutusmuotojen osuuksia tarkasteltaessa. Liittomuotojen (perfekti, pluskvamperfekti ja kieltomuodot) osuus kielessä on noin 22 % kaikista muodoista ja yksisanaisten verbien (preesens, imperfekti) osuus 66 % (Hakulinen ym. 1980: 135). Omassa aineistossani liittomuotojen osuudeksi kaikista finiittisistä muodoista tulee 30,9 % ja preesensin ja imperfektin osuudeksi 69,1 %. Vertailulukujen ja oman aineistoni eroon vaikuttaa se, että Hakulisen ym. tutkimuksessa (1980) on eroteltu omiksi ryhmikseen verbiketjut ja ns. phrasal verb-ryhmä. Lukemat ovat kuitenkin samansuuntaiset, joten aineistoni yksisanaisten verbien ja liittomuotojen määrää voi pitää mielestäni tavallisena.

ntU-johdosta on selvästi enemmän (yli 80 % esiintymistä) perfektin ja pluskvamperfektin muodoissa sekä konditionaalinen perfektissä. Perfekti on frekvenssiltään samaa luokkaa preesensin ja imperfektin kanssa, kun taas pluskvamperfektiä ja konditionaalinen perfektiiä esiintyy aineistossa jo paljon vähemmän. Kaikissa näissä muodoissa *ntU*-johdoksen valinta *ne*-johdoksen sijasta näyttää aika selvältä. Harvinaisemmista taivutusmuodoista *ntU*-johdosta esiintyy enemmän potentiaalissa. Potentiaalinen esiintymiä on kuitenkin aineistossani niin vähän, että niiden perusteella on vaikea arvioida *ne*- ja *ntU*-johdoksen suhdetta. Esimerkeissä 95–97 on esitetty aineiston potentiaalimuotoisia esiintymiä.

- (95) *Jos Haagin kokous epäonnistuu, niiden into **vähennee** entisestään.*
(12042406)
- (96) *Harrastuslentäjien määrä **vähentynee** entisestään, kun lentobensiinin hinta nousee EU-maissa kuuden vuoden päästä.* (24984801)
- (97) *Tosin piraattivirta Tallinnasta **lienee** jonkin verran **hiljentynyt** sen jälkeen kun Viron viranomaiset ilmoittivat tarkastavansa matkustajaliikennettä.*
(126519)

Potentiaalin preesensissä *ntU*-johdoksen käyttöä puoltaa se, että potentiaalin tunnus erottuu *ntU*-johdoksesta selkeämmin kuin *ne*-johdoksesta (vrt. esimerkit 95 ja 96). Kun muoto vielä on kielessä harvoin esiintyvä ja *ne*-johdoksen yhteydessä konsonanttivartaloinen, on *ntU*-johdoksen käyttö ehkä selvempää. Potentiaalin perfektissä (esimerkki 97) taas liittomuodon pääverbin ilmiäisy on sama kuin indikatiivin perfektissä (*on hiljentynyt*), ja siinä *ntU*-johdoksen käyttö on huomattavasti yleisempää. Voidaan olettaa, että *ntU*-johdoksen yleisyys indikatiivin perfektissä ja sen sama ilmiäisy suosivat *ntU*-johdosta myös potentiaalin perfektissä.

Jakaumaltaan poikkeuksellinen taivutusmuoto on aktiivin indikatiivin kielteinen imperfekti. Siinä johdosten suhteet jakautuvat siten, että *ne*-johdoksen osuus on 42,5 % ja *ntU*-johdoksen osuus 57,5 %. *ntU*-johdosta esiintyy siis hieman enemmän, mutta ero ei ole kovinkaan suuri. Muissa finiittisissä muodoissa ero johdosten suhteissa on suurempi. Kielteistä imperfektiä ei ole aineistossa kovinkaan paljon, mikä jo yksinään voi selittää johdosten poikkeukselliset suhteet. Tavallisesti yleiskielessä kieltolauseiden määrä on noin 10 % kaikista lauseista (Hakulinen ym. 1980: 120–121). Omasa aineistossani preesensin kohdalla päästään lähelle tätä, sillä kiellon osuus on 8,7 % kaikista preesensin esiintymistä. Imperfektissä kieltolaus on kaikkiaan 4,1 % esiintymistä, mikä on keskiarvoa vähemmän. *ne*- ja *ntU*-verbien kielteisen imperfektin poikkeuksellisen jakauman takana lienee kuitenkin muutakin kuin vain muodon alhainen frekvenssi. Vastaus löytyy tarkastelemalla aineiston *ne*-leksemejä yksittäin. 48:sta *ne*-johdoksen kielteisen imperfektin esiintymästä peräti 42 on *ilmenee*-leksemin esiintymiä. *ntU*-johdoksen kielteisen imperfektin esiintymät sen sijaan jakautuvat tasaisemmin eri lekseemien kesken. *Ilmenee*-johdos on aineistossa muutenkin hyvin frekventti, mutta kielteisessä imperfektissä sitä on silti poikkeuksellisen paljon suhteessa muihin taivutusmuotoihin. Esimerkit 98–100 havainnollistavat *ilmenee*-johdoksen kielteisen imperfektin esiintymistä aineistossa.

- (98) *Esitutkinnassa **ei ilmennyt**, että palkkiorahat olisivat päätyneet muualle kuin Jokiselle ja hänen yhtiölleen.* (26836815)
- (99) *Istuinten pehmustus on kovanpuoleinen, mutta puutumista **ei ilmennyt** pitemmälläkään ajorupeamalla.* (3436104)

(100) *Westerbergin mukaan kokouksessa ei ilmennyt varsinaisesti mitään uutta.*
(9025492)

Ilmenee-johdoksen suurta määrää selittää ensinnäkin se, että vastaava *ntU*-johdos *ilmentyy* on melko harvinainen. Kielteisen imperfektin esiintymiä sillä ei ole yhtään, mutta yksi perfektimuoto löytyy (esimerkki 101).

(101) *Erään virkamiehen mukaan Espanjalla saattaa olla yhä varaumia asiassa. Muutenkin Nizzan päätösten yksityiskohdissa on ilmentynyt epätarkkuuksia.*
(13822331)

ntU-johdosta esiintyy siis vielä hyvin vähän. Esimerkin 101 muoto kuulostaa jokseenkin oudolta, ja koska sitä on vain yksi esiintymä, voi se olla vain kirjoittajalle sattunut virhe. *ne*- ja *ntU*-johdosten poikkeukselliset suhteet kielteisessä imperfektissä näyttävätkin johtuvan *ilmenee*- ja *ilmentyy*-lekseemien tilanteesta. *Ilmenee* on huomattavasti yleisempi kuin *ilmentyy*. Lisäksi ilmaus *ei ilmentynyt* vaikuttaa sanomalehtikielessä jonkin verran kiteytyneeltä.

Taulukossa 6 jokainen verbin taivutusmuoto on esitetty erikseen. Joissakin taivutusmuodoissa *ne*- tai *ntU*-verbi voi kuitenkin olla ilmiasultaan samanlainen. Perfektin muoto (*vanhennut*, *vanhentunut*) ilmenee varsinaisen perfektin (*on vanhennut*, *on vanhentunut*) lisäksi pluskvamperfektissä (*oli vanhennut*, *oli vanhentunut*), kielteisessä imperfektissä (*ei vanhennut*, *ei vanhentunut*), konditionaalin perfektissä (*olisi vanhennut*, *olisi vanhentunut*) ja potentiaalisen perfektissä (*lienee vanhennut*, *lienee vanhentunut*). Lisäksi aktiivin 2. partiipin nominatiivi on myös samanasuinen (*vanhennut maito*, *vanhentunut maito*). Olen laskenut yhteen aineistoni kaikki perfektin muotoa edustavat tapaukset selvittääkseni, näyttääkö *ne*- ja *ntU*-muotojen suhde siten tarkastelemalla erilaiselta.¹¹ Kun kaikki edellä mainitut muodot lasketaan yhteen, *ne*-verbien esiintymien lukumääräksi tulee 340 ja *ntU*-verbien esiintymien määräksi 2791. *ne*-johdosten osuus prosentuaalisesti on tällöin 10,9 % ja *ntU*-johdosten osuus 89,1 %. Kaikkien perfektin muotoa edustavien tapausten tarkastelu ei olennaisesti muuta taulukosta 6 välittyvää kuvaa, vaan edelleenkin vokaalivartaloiset *ntU*-johdokset ovat enemmistönä, kun taas konsonanttivartaloisia *ne*-johdoksia esiintyy huomattavasti vähemmän. *ne*-johdoksia on kuitenkin hieman enemmän kuin aitojen perfektimuotojen kohdalla, joissa *ne*-johdoksen osuus on 8,7 % ja *ntU*-johdoksen osuus 91,3 %. Eroon vaikuttaa esimerkiksi edellä käsitelty kielteinen imperfekti, jonka suhteet ovat poikkeukselliset.

¹¹ Ilmiasultaan samanlaisia taivutusmuotoja ovat myös kielteinen preesens (*ei vanhene*) ja imperatiivin 2. persoona (*Vanhene!*) sekä *ne*-verbin passiivin kielteinen preesens (*ei vanheta*) ja 1. infinitiivi (*vanheta*). Imperatiivi ja kielteinen passiivi ovat kuitenkin aineistossa niin harvinaisia, että edellä mainittuja tapauksia ei ole tarpeen tarkastella yhdessä.

5.1.2. Infiniittiset muodot

Infinitiivimuodoissa ei näytä olevan yhtä selvää kuin finiittimuodoissa, kumpi johdos valitaan. *ne-* ja *ntU-*johdoksen välillä ei ole kovinkaan suurta eroa, vaan aineiston *ne-* ja *ntU-*johtimiset muodot jakautuvat melko tasaisesti. Kaikissa muissa infinitiivimuodossa *ne-* ja *ntU-*johdosten prosentuaalinen suhde on noin 60–40, paitsi 3. infinitiivissä, jossa ero johdosten välillä on hieman suurempi. Finiittisiä muotoja tasaisemmat suhteet saattavat johtua osin siitä, että infinitiivit eivät ole kielessä yhtä yleisiä. Kun niitä ne eivät esiinny kielessä yhtä usein kuin finiittiset muodot, ei kielenkäyttäjälle ehkä ole yhtä selvää, kumpaa johdosta hän käyttää. Toisaalta finiittimuodoissa johdosten suhteissa on suurempi ero myös harvinaisempien muotojen kohdalla. 4. infinitiivi on aineistossani huomattavasti yleisempi kuin muut infiniittiset muodot. Sitä esiintyy monista verbijohdoksista paljon, joten yleisyys ei johdu minkään tietyn yksittäisen lekseemin yleisyydestä. Aineistossani infinitiiveistä harvinaisin on 2. infinitiivi.

1. ja 2. infinitiivi ovat *ne-*johdoksella konsonanttivartaloisia ja 3. ja 4. infinitiivi vokaalivartaloisia. Aineistossa *ntU-*johdosta on enemmän 1. infinitiivissä ja *ne-*johdosta enemmän muissa infinitiiveissä. Aineisto jakautuukin muuten oletuksenmukaisesti, paitsi 2. infinitiivissä *ne-*johdoksen osuus on suurempi, vaikka oletettavissa olisi, että se olisi pienempi. 1. infinitiivin jakauma ei ole erityisen mielenkiintoinen. Monesta *ne-*lekseemistä ei esiinny 1. infinitiiviä ollenkaan, kun taas vastaavasta *ntU-*lekseemistä 1. infinitiivi aineistossa on. Lukumääriltään muodot jakautuvat melko tasaisesti eri johdosten kesken. 1. infinitiiviä en käsittelekään syvemmin, sillä se ei näytä olevan tarpeen. Sen sijaan 2. infinitiivi on poikkeuksellinen, joten siihen perehdyn lähemmin. Lähes kaikki aineistoni 2. infinitiivin esiintymät ovat inessiivimuotoisia ja edustavat temporaalisia lauseenvastikkeita, siis tyyppiä "jonkin tapahtuessa".

*ne-*johdoksen osuus on siis 2. infinitiivissä odotuksenvastaisesti aineistossa suurempi kuin *ntU-*johdoksen. *ne-*johtimista muotoa on aineistossa 198 esiintymää ja *ntU-*johdosta 118 esiintymää. Ero johdosten välillä ei ole kovin suuri. 2. infinitiivi on muotona myös melko harvinainen, mikä saattaa selittää poikkeuksellisen jakauman. Aineistoa tarkastelemalla näyttää kuitenkin siltä, että 2. infinitiivin poikkeuksellisuus johtuu myös leksikaalistuneesta käytöstä. Suuri osa, 90 esiintymää, *ne-*johdoksen 2. infinitiivin esiintymistä on *vanhenee-*lekseemin muotoja. Niitä käytetään erityisesti urheilukontekstissa ilmaisemaan ajan kulumista. Esimerkkeihin 102–106 on poimittu muutamia tällaisia tapauksia aineistosta.

- (102) *Konkareista koostuva PK-35 pääsi kamppailussa 1-0-johtoon, mutta väsyi ja turhautui pelin vanhetyssä totaalisesti.* (30528526)

- (103) *Voitosta huolimatta Atlantiksen esitys ei täysin vakuuttanut. Se aloitti erinomaisesti, mutta hiipui pahasti ottelun **vanhetessa**.* (2176950)
- (104) *Mutta Tamminen on varma, että peli jalostuu kauden **vanhetessa**.* (5729537)
- (105) *Kamppailun **vanhetessa** tehokas suomalaishyökkääjä joutui kuitenkin sivuun reisivamman takia.* (27819442)
- (106) *Teemu Mäkikyrö nousi Rocks in ratkaisijaksi erän **vanhetessa** ja Eerik Jago päätti erän ja ottelun ässäsyöttöön.* (16314275)

Vastaavia urheiluun liittyviä ilmauksia esiintyy *vanhenee*-johdoksen muissakin taivutusmuodoissa. 2. infinitiivin esiintymiä *vanhenee*-johdoksella on kuitenkin poikkeuksellisen paljon muihin taivutusmuotoihin nähden, ja 2. infinitiivin esiintymistä suuren osan muodostavat juuri urheilukontekstin esiintymät. Aineistossa *vanhenee*-lekseemin esiintymiä on kaikkiaan 481, joista 90 on 2. infinitiivin esiintymiä. Määrä on suuri, kun sitä verrataan esimerkiksi preesensin esiintymien määrään, joita on 120 kappaletta. Taulukosta 6 havaitaan, että preesensien esiintymiä on verbeillä tavallisesti huomattavasti enemmän kuin 2. infinitiivin esiintymiä. Tässä suhteessa *vanhenee*-lekseemin 2. infinitiivi onkin poikkeuksellinen. Ilmaus *vanhetessa* vaikuttaa jokseenkin vakiintuneelta urheilu-uutisten yhteydessä.

Toinen 2. infinitiivissä esiintyvä *ne*-johdoksen kiteytymä on ilmaus *illan/yön pimetessä*. Siitä näyttää olevan mahdollinen myös *ntU*-johtiminen muoto, mutta *ne*-johtimista esiintyy aineistossa enemmän. Seuraavissa esimerkeissä on esitetty ilmauksesta kummankin johtimen esiintymät, esimerkissä 107 *ne*-johtiminen muoto ja esimerkissä 108 *ntU*-johtiminen muoto.

- (107) *Illan **pimetessä** lähestymme Sumatran saaren pohjoiskärkeä.* (22396185)
- (108) *Tarkastuksen hitauden vuoksi maantiellä oli illan **pimentyessä** runsaasti yli 200 auton jono, siitä huolimatta, että liikenne oli tavallista hiljaisempaa.* (15052914)

Leksikaalistuneetkaan ilmaukset eivät täysin selitä sitä, miksi *ne*-johdoksen muotoja on 2. infinitiivissä enemmän, sillä esimerkiksi johdoksilla *laajenee* ja *vähenee* esiintymiä on jonkin verran, mutta *ne* eivät vaikuta kiteytyneiltä. 1. ja 2. infinitiivissä huomioon onkin otettava myös se, että *ne*-johdosta ei näissä muodoissa välttämättä mielletä selvästi konsonanttivartaloisiksi. Raja vartalon ja tunnuksen välillä on nimittäin häilyvä 1. ja 2. infinitiivissä ja myös passiivissa. Karlssonin mukaan (1983: 297) verbit voidaan segmentoida joko *vanhe/ta* tai *vanhet/a*. Hän toteaa, että ensimmäinen vaihtoehto on intuitiivisesti luontevampi (mp.). Näin ollen voisi ajatella, että aineistoni *ne*-johdoksen 2. infinitiivit mielletään vokaalivartaloisiksi, ja siksi *ne*-johdosta suositaan enemmän kuin *ntU*-johdosta. 1. infinitiiviin vokaalivartaloiseksi mieltäminen ei yhtä suoraan käy selitykseksi, koska siinä *ntU*-johdoksen osuus on suurempi. Vartalon ja tunnuksen rajan hämäryys voi kuitenkin vaikuttaa myös 1. infinitiiviin, sillä siinäkin johdosten suhteet ovat tasaisemmat kuin finiittisissä

muodoissa. Kaiken kaikkiaan yhtä täysin selvää selitystä 2. infinitiivin jakaumalle ei löydy. Edellä olen kuitenkin esittänyt syitä, jotka aineistoni mukaan näyttävät vaikuttavan *ne-* ja *ntU-*johdosten suhteeseen.

3. ja 4. infinitiivissä *ne-*johdosta esiintyy jonkin verran enemmän kuin *ntU-*johdosta, niin kuin oletettavissa on, sillä muodot ovat *ne-*johdoksella vokaalivartaloisia. 3. infinitiivissä *ne-* ja *ntU-*johdoksen määrien välillä on suurempi ero kuin muissa infinitiiveissä, sillä *ne-*johdoksen osuus on 72,0 % kaikista muodoista ja *ntU-*johdoksen osuus vastaavasti 28,0 %. On mahdollista, että ero muihin infinitiiveihin nähden johtuu vain siitä, että aineisto on suhteellisen pieni, ja suuremmassa aineistossa ero kenties tasautuisi. Kuitenkin aineistosta voidaan etsiä selityksiä jakaumalle. Yksi *ne-*johdoksen esiintymien määrää nostava tekijä näyttää olevan ilmaus "3. inf.ill. + *päin*", jonka esiintymistä havainnollistavat esimerkit 109–112.

- (109) *Saksassa talouden suhdanneilmapiiriä mittaava Ifo-indeksi laski jälleen marraskuussa. Ilmapiiri on nyt ollut **heikkenemään** päin kuusi kuukautta yhtä perää.* (13906002)
- (110) *Tilanne Finnairin Britannian-reiteillä on jo **paranemaan** päin: jonkin aikaa matkustajat joutuivat tavanomaisen neljän ateriavaihtoehdon sijasta tyytymään yhteen ainoaan.* (23561454)
- (111) *Mika Häkkisen pieni flunssanpoikanen oli perjantaina jo **paranemaan** päin, eikä se juuri vaikuttanut McLarenin suomalaisajajan vauhtiin Itävallan GP:n harjoituspäivänä.* (26529676)
- (112) *Keskuskauppakamarin tiistaina julkistaman suhdannekyselyn mukaan suhdanteet ovat Suomessa **viilenemään** päin.* (11299163)

Ilmausta "3.inf.ill + *päin*" esiintyy lähes yksinomaan *ne-*verbin yhteydessä. *ntU-*johdosta on käytetty ilmauksessa aineistossani vain kolme kertaa, joten ilmauksen käyttö vaikuttanee jonkin verran *ne-* ja *ntU-*johdosten jakaumien eroon 3. infinitiivissä. Kun tarkastellaan taivutusmuodon esiintymiä aineistossa lähemmin, havaitaan, että *ntU-*johdoksistakin melko monella lekseemillä esiintyy 3. infinitiivin muotoja, mutta niitä vain on vähemmän kuin *ne-*johdoksilla. *ne-*johdoksista eniten 3. infinitiivin esiintymiä on johdoksilla *heikkenee*, *laajenee*, *paranee* ja *vähenee*. Muita johdoksia suurempi määrä johtuu siitä, että nämä johdokset ovat aineistossani yleisiä muutenkin. *ntU-*johdoksissa ei aivan yhtä frekventtejä johdoksia ole, mutta niistäkin suurimmilla 3. infinitiivin esiintymiä on vähemmän kuin vastaavan suuruusilla *ne-*johdoksilla. 3. infinitiivissä esiintyy siis useammin *ne-*johdos kuin *ntU-*johdos.

4. infinitiivissä huomiota herättää muodon suuri määrä muihin infinitiiveihin verrattuna.¹² 4. infinitiivi on kielessä muutenkin yleinen ja erityisesti sanomalehtiaineistossa sitä näyttää esiintyvän paljon. 4. infinitiivin esiintymiä on runsaasti esimerkiksi verbeillä *heikkenee*, *vähenee* ja *laajenee*. *ntU*-johdoksista poikkeuksellisen paljon esiintyy lekseemin *laajentuu* 4. infinitiiviä. Sen esiintymiä on aineistossa 378 kappaletta, kun vastaavaan *laajenee*-lekseemin 4. infinitiiviä on vain 188 esiintymää. Suuri osa parin *ntU*-johdoksen esiintymistä on ilmauksen *EU:n laajentuminen* eri taivutusmuotoja. Vastaavaa *ne*-johtimista ilmausta *EU:n laajeneminen* esiintyy aineistossa myös paljon, mutta *ntU*-johdosta esiintyy kuitenkin enemmän. Samoin paljon 4. infinitiiviä on verbistä *yhdentyy*. Vastaavan *yhtenee*-lekseemin 4. infinitiiviä ei aineistossa esiinny ollenkaan. *ntU*-lekseemin suureen määrään on selityksenä *yhdentyy*-johdoksen 4. infinitiivin vakiintuneisuus, erityisesti ilmaus *Euroopan yhdentymisen* (ks. tarkemmin luku 4.7.). *Laajenee* ~ *laajentuu* -parilla ei aineistoni perusteella ole selvää eroa johdosten käytössä kuten *yhtenee* ~ *yhdentyy* -johdoksilla. Silti *laajenee* ~ *laajentuu* -johdoksetkin ovat merkitykseltään sellaisia, että niitä käytetään usein erilaisten instituutioiden, yritysten, järjestöjen ym. toiminnan kuvaamiseen. Vaikuttaa siltä, että tällaisissa yhteyksissä siitäkkin käytetään enemmän *ntU*-johdosta kuin *ne*-johdosta. Ilman *laajentuu*- ja *yhdentyy*-johdosten esiintymiä *ne*- ja *ntU*-johdosten jakauman ero olisi todennäköisesti suurempi *ne*-johdoksen hyväksi. Näin ollen edellä esitetty 3. infinitiivin jakauma ei välttämättä olekaan erityisen poikkeuksellinen, vaan poikkeavia ovatkin kenties muiden infinitiivimuotojen jakaumat.

Partisiipeja ei ole aineistossani kovinkaan paljon. 1. partisiipin osuus kaikista *ne+ntU*-ryhmän esiintymistä on 6,5 % ja 2. partisiipin osuus 3,6 %. Teoksessa Ikola ym. (1989: 488) osuus 1. partisiipille on 11,1 % ja 2. partisiipille 8,7 %. Oma aineistoani ja viimeksi mainittua ei tosin voi täysin vertailla, sillä jälkimmäisessä lauseenvastikkeen tai liittotempuksen osana olevia partisiippimuotoja ei ole laskettu mukaan.¹³ Vaikka lukemien vertailu onkin vain suuntaa antava, voidaan silti havaita, että aineistossani partisiippimuotoja on tavallista vähemmän. Tämä johtunee toisaalta siitä, että tarkasteleman johdokset ovat lähes kaikki melko harvinaisia kielessä ja toisaalta siitä, että passiivimuotoja *ne*-johdoksista ei esiinny juuri ollenkaan, jolloin passiivin 1. ja 2. partisiipin määrät jäävät melko pieniksi.

ne- ja *ntU*-johdosten esiintymät jakautuvat partisiippimuodoissa jonkin verran infinitiivimuotoja selkeämmin. Aktiivin 1. partisiipissa esiintyy enemmän *ne*-johdosta. Passiivin 1. partisiipissa

¹² 4. infinitiiveiksi olen tässä työssä laskenut sekä predikaatin osana esiintyvät tapaukset, että myös muunlaiset esiintymät, siis esimerkiksi tapaukset *EU:n laajentuminen*, *kilpailukyvyyn heikkeneminen*. Ainoastaan täysin leksikaalistuneet tapaukset olen karsinut aineistosta pois. Vrt. esim. Ikola ym. (1989), jossa 4. infinitiiviin on laskettu vain sellaiset tapaukset, jotka toimivat rakenteen predikaattiosana, esimerkiksi tyyppi "on tekeminen". Muunkaltaiset 4. infinitiivin esiintymät on teoksessa katsottu johdoksiksi.

¹³ ks. tarkemmin Ikola ym. 1989: 488, taulukko 95

taas on pelkästään *ntU*-johdosta ja sitäkin hyvin vähän, vain kahdeksan esiintymää. Aktiivin ja passiivin 2. partisiipissa *ntU*-johdosta esiintyy enemmän kuin *ne*-johdosta. *ne*-johdoksen suurempi määrä aktiivin 1. partisiipissa on odotuksenmukainen, sillä siinä *ne*-verbistä tulee vokaalivartaloinen muoto. Muissa partisiippimuodoissa *ne*-verbistä tulisi konsonantivartaloinen muoto, joten *ne*-johdoksen korvaaminen *ntU*-johdoksella on myös odotettavissa. Passiivin 2. partisiipissa on yllättävän paljon *ne*-johdoksen esiintymiä. Niitä käsitelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa, jossa tarkastelen aineistoni muitakin passiivimuotoja.

5.1.3. Passiivi

Passiivia on aineistossani hyvin vähän. Passiivin vähäinen määrä on odotuksenmukainen, kun kyseessä ovat intransitiiviverbit. Hakulinen ym. (1980) nimittäin toteavat, että intransitiivilauseissa passiivia esiintyy melko vähän transitiivilauseisiin verrattuna. Myös aktiivisiin intransitiivilauseisiin nähden passiivisten intransitiivilauseiden määrä on pieni, sillä kahtakymmentä aktiivista intransitiivilauseetta kohden esiintyy kielessä yksi passiivinen intransitiivilause. Hakulisen ym. tutkimuksessa passiivisten intransitiivisten lauseiden osuus oli 2 % koko aineistosta. (Hakulinen ym. 1980: 132.) Juhani Löflundin tutkimuksessa Lauseopin arkistosta löytyvien passiivisten intransitiivilauseiden osuus oli 1,1 % kaikista passiivisista finiittisistä lauseista (1998: 125). Omassa aineistossani passiivin osuus on 0,6 % aineiston kaikista esiintymistä, joten sen määrä on vieläkin pienempi kuin edellä mainituissa tutkimuksissa. Passiivin harvinaisuus *ne*- ja *ntU*-verbeillä johtuu muustakin kuin intransitiivisuudesta, joten käsitelen harvinaisuuden syytä vielä lisää myöhemmin tässä luvussa.

Passiivimuodoissa aineistossani esiintyy lähes yksinomaan *ntU*-johdos, ja *ntU*-johdoksetkin ovat hyvin harvinaisia. Finiittimuodoista ainoa aineiston *ne*-johtiminen passiiviesiintymä on esitetty kohdassa 113.

(113) *Turbo on sitten omillaan ohituksissa, T6 myös. Turhia ei siinä vanheta.*
(23380685)

Kielteinen *ei vanheta* -muoto voisi selittyä sillä, että siinä *ne*-verbin ilmiäsu on samanlainen kuin 1. infinitiivissä, jota taas esiintyy *ne*-johdoksillakin jonkin verran. Muualta paradigmasta tuttu muoto olisi siis tässä tapauksessa vaikuttanut siihen, että *ne*-johdoksesta on muodostettu passiivi. Infinitiivisistä muodoista taas passiivin 2. partisiippi on poikkeuksellinen, sillä siinä sekä *ne*- että *ntU*-johdoksen esiintymiä on hieman enemmän kuin muissa passiivimuodoissa. Passiivin 2. partisiippia tarkastelen erikseen sen jälkeen, kun olen käsitellyt aineiston finiittisiä passiivimuotoja. Passiivin harvinaisuuden takia *ne*- ja *ntU*-johdoksen suhdetta on melko hankala arvioida. Aineiston perusteel-

la näyttää kuitenkin siltä, että jos passiivimuotoa käytetään, esiintyy siinä *ntU*-johdos. *ntU*-johdos on oletuksenmukainen myös siksi, että passiivimuodot ovat *ne*-johdoksella konsonanttivartaloisia. Toisaalta edellä luvussa 5.1.2. mainitsin, että passiivissa kuten 1. ja 2. infinitiivissäkään raja vartalon ja tunnuksen välillä ei ole täysin selvä, joten on mahdollista, että passiiviakaan ei mielletä selvästi konsonanttivartaloiseksi.

Passiivimuotojen yleistä harvinaisuutta aineistoni *ne+ntU*-ryhmässä selittää se, että useat *ne*- ja *ntU*-johdokset ovat merkitykseltään sellaisia, että niistä ei voi muodostaa passiivia. Esimerkiksi Hakulinen ja Karlsson (1979: 255) toteavat, että suomen passiivi ilmaisee henkilötekijyyttä, joten sellaisista verbeistä, jotka eivät voi saada henkilötekijäistä subjektia, ei voi muodostaa passiivia. Löflundin mukaan (1998: 47–48) passiivi tyypillisesti viittaa aktiiviseen toimintaan pystyvään olioon, mutta passiivia voidaan käyttää myös, kun halutaan inhimillistä elollinen, mutta ei-inhimillinen tarkoite. Lisäksi passiivia esiintyy kuvallisessa käytössä (mp.). Myös verbin paikkaluku vaikuttaa siihen, voidaanko siitä muodostaa passiivia. Verbin täytyy olla vähintään yksipaikkainen ja verbin merkityksen on oltava sellainen, että se voidaan sovittaa yhteen elollisen tarkoitteen kanssa. Löflund toteaa, että passiivin muodostaminen yksi- ja kaksipaikkaisista intransitiiviverbeistä on mahdollista, jos lauseen toimija on inhimillinen tai ainakin elollinen olio. (Löflund 1998: 49–50, 164.) Aineistoni johdokset ovat yleensä yksipaikkaisia muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.

ne- ja *ntU*-verbit ilmaisevat muutosprosessia, jossa tekijää ei ilmaista. Muutoksen taustalla ei välttämättä ole tekijää tai aiheuttajaa, mutta jos sellainen on, niin se ei käy ainakaan suorasti ilmi. Passiivin vähäisyyteen aineistossa vaikuttaa siis käsiteltävänä olevien verbien luonne. *ne+ntU*-ryhmän finiittiset passiiviesiintymät ovat yhtä lukuun ottamatta *ntU*-johtimisia. Esimerkkejä *ntU*-johdoksen passiivimuodoista on esitetty kohdissa 114–118.

- (114) *Kaikkein tympäisevin piirre jazzkirjoittelussa on iänikuinen rutina kehnosta asemasta klassisen musiikin arvostuksen ja popin yleisönsuosion välissä. Se, kun **alennutaan** todistelemaan niin taiteellista tasoa kuin nautinnollisuuttakin - ihan kuin alan sanansaattajat eivät itsekään täysin uskoisi niihin.* (298642)
- (115) *Samaan aikaan **hiljennytään** surmattuja muistamaan myös olympiapuistossa lähellä Jerusalemia.* (7114240)
- (116) *Illat päättyvät makasiinien Club Luxiin, jossa perjantaina **syvennytään** dubrytmeihin ja lauantaina bändeihin Bergenistä, Reykjavikista, Komin tasavalta ja Helsingistä.* (13226088)
- (117) *Monista vastenmielisistä perinteistä toki **loitonnuttiin** vähä vähältä, mutta perkeleellisimpänä pidetty KGB-väylä umpeutui Koivistonkin mukaan vasta 1992.* (27238867)
- (118) *Jos näitä tavoitteita **on lähennytty**, täytyy tulosta pitää onnistuneena, vaikka kustannukset olisivatkin kasvaneet.* (26083929)

Edellä esitettyjä esimerkkejä yhdistävä piirre on se, että kyseessä olevat verbit ovat samoja, joita on käsitelty luvussa 4. Näille *ntU*-johdoksille on kehittynyt lisämerkitys, joka kuvaa nimenomaan ihmisen tai ihmisistä muodostuvan ryhmän toimintaa. Esimerkeissä 114, 115 ja 116 on selvää, että verbi kuvaa ihmisten toimintaa. Esimerkeissä 117 ja 118 taas esiintyvät *loitontuu-* ja *lähentyy-* verbit, jotka merkityseron käsittelyn yhteydessä vaikuttivat hieman eroavan sekä toisistaan, että *alentuu-*, *hiljentyy-* ja *syventyy-* verbeistä. Kuitenkin *loitontuu* ja *lähentyy* voivat myös esiintyä sellaisissa yhteyksissä, jossa muutoksen taustavoimana on ihmisten toiminta, kuten esimerkeistä 117 ja 118 voidaan huomata. Se, että aineistossa esiintyy lähes yksinomaan *ntU*-johdoksista muodostettu passiivi, näyttääkin selittyvän osin tiettyjen *ntU*-johdosten merkityksen erikoistumisella.

Edellä esitetty ei kuitenkaan koske aivan kaikkia *ne+ntU*-ryhmän johdoksia, vaan jotkut niistä ovat merkitykseltään sellaisia, että passiivin muodostaminenkin on mahdollista. Lisäksi on muistettava, että passiivia esiintyy *ne*-ryhmässä, joten passiiviesiintymät eivät selity ainoastaan *ntU*-johdoksen merkityksenmuutoksista. Aineiston *ne+ntU*-ryhmän ainoa *ne*-johdoksen esiintymä *ei vanheta* edustaa verbiä, josta passiivin muodostaminen on mahdollista. Aineistossa esiintyykin passiivimuoto myös sen *ntU*-vastineesta (esimerkki 119).

(119) *Äitiensä päivän kirjasivulla vanhennutaan* (otsikko) *Nyt kirjoitetaan kirjoja vanhenemisestä. Aihetta käsittelevät uusissa kirjoissaan mm. Hannele Koivunen, Merete Mazzarella, Kristina Björklund ja Antti Hervonen.* (26493349)

Passiivi esiintyy aineistossa otsikossa, jossa kerrotaan, mitä aihetta lehden kulttuurisivu käsittelee. Esimerkissä 119 passiivi viittaa ihmisten (yleiseen) ikääntymiseen, josta eri kirjailijat ovat kirjoittaneet teoksia. Vanhentuminen on prosessi, joka koskee sekä elollisia että elottomia olioita. Ihminen vanhentuu, mutta toisaalta myös esimerkiksi maito vanhentuu tai jokin hakemus tai ilmoitus vanhentuu. Passiivin muodostaminen *vanhentuu*-lekseemistä on mahdollista silloin, kun kyseessä on jonkin elollisen olennon tuleminen vanhaksi, kuten esimerkin 119 lauseessa, jossa viitataan ihmisten vanhentumiseen.

Merkityseroverbien ja *vanhentuu*-lekseemin lisäksi aineistossa esiintyy myös passiivimuotoinen esiintymä johdoksesta *laajentuu*, joka on esitetty kohdassa 120.

(120) *Risto Siilasmaan yhtiö on tuonut tietoturvaa perinteiseen tietokoneympäristöön. Tulevaisuudessa laajennutaan langattomaan suuntaan - kännyköihin ja päätelaitteisiin.* (11726886)

Esimerkin 120 passiivi viittaa yhtiön laajentumiseen, jonka taustalla on ihmisten asettamat tavoitteet. Jo 4. infinitiivin esiintymien yhteydessä havaittiin, että *laajentuu* voi esiintyä kuvaamassa yrityksiin ynnä muihin instansseihin liittyvää toimintaa, josta yleensä päättävät ihmiset. Näin ollen

myös passiivin muodostaminen johdoksesta näyttää olevan mahdollista. Se, miksi synonyymisilla johdospareilla passiivimuotoihin valikoituu *ntU*-johdos, saattaa johtua osin vakiintumisesta. Esimerkiksi *laajentuu* saattaa olla vakiintuneempi kuvaamaan yritysten ynnä muiden alan kasvamista. Toisaalta myös se saattaa vaikuttaa asiaan, että merkityserojohdoksilla passiivin voi muodostaa vain *ntU*-johdoksesta, minkä vuoksi passiivisia *ne*-johdoksia ei muutenkaan esiinny juurikaan.

Vertailun vuoksi esittelen tässä kohtaa aineiston *ne*-ryhmän verbien passiiviesiintymiä. Passiivimuotoja esiintyy aineistossa lekseemeistä *etenee*, *kykenee*, *pakenee*, *rohkenee* ja *vaikenee*. Viimeksi mainittua lukuun ottamatta nämä johdotukset ovat aineistoni frekventeimmistä päästä. Niitä siis käytetään melko paljon, ja niillä on aineistossa paljon esiintymiä monissa eri taivutusmuodoissa. Edellä lueteltujen johdosten passiiviesiintymistä on kohdissa 121–125 annettu yksi esimerkki jokaisesta johdoksesta.

- (121) *Kaivopuiston rullaluistelukurssilla edetään puolesta tunnissa jalkojen tutinasta esteiden pujotteluun.* (226523)
- (122) *Tarttumisvoimaa, käsien liikkuvuutta, sormien motoriikkaa ja käden verenkiertoa kyetään vahvistamaan pallopuristelun avulla.* (20773271)
- (123) *Opereteissa paetaan arkea kaukaisiin maihin mustalaisruhtinaiden, prinssien ja kreivittärien maailmaan.* (29889071)
- (124) *Mikäli miesten erityisongelmia yrittää nostaa keskusteluun, saa oitis otsaansa sovinnin leiman. Tässä Ylioppilaslehdessä rohjetaan kuitenkin esittää keskustelun avaus miehisestä näkökulmasta.* (15237639)
- (125) *Eri puhelinmerkkien myynnistä vaietaan visusti, mutta Nokian myönnetään olevan markkinajohtaja.* (15718615)

Huomioitavaa *ne*-ryhmän verbien passiiviesiintymissä on se, että vaikka edellä esitetyt esimerkit ovat preesensmuotoisia, passiivia esiintyy aineistossa indikatiivin kaikissa aikamuodoissa ja lisäksi myös konditionaalissa. *ne+ntU*-ryhmän passiiviesiintymät sen sijaan rajoittuvat lähinnä vain indikatiivin preesensiin ja imperfektiin. Passiivin esiintyminen edellä esitetyillä verbeillä on mahdollista, koska niillä verbi kuvaama toiminta on sellaista, että tekijänä voi olla elollinen olio. Erityisesti *kykenee*, *rohkenee* ja *vaikenee* vaikuttaisivat yleensä kuvaavan ihmisen toimintaa. Lisäksi aineistossa passiivia esiintyy johdoksesta *lämpenee*, joka peruserkityksessään ei kuvaa elollisen olion toimintaa. *Lämpenee*-johdoksen finiittisiä passiiviesiintymiä onkin aineistossa vähän, vain yhdeksän kappaletta. Alla esimerkeissä 126–128 on havainnollistettu *lämpenee*-lekseemin esiintymiä aineistossa.

- (126) *EU-maiden liikenneministerit kokoontuivat eilen Luxemburgissa. Komission ehdotus otettiin vastaan, mutta sille ei lämmetty.* (7658968)
- (127) *Myöskään Kuntaliitossa ei lämmetä maksullisille laduille.* (17002695)

- (128) *STTK:ssa tälle ei ole lämmenty, koska korjaus ei poistaisi häviäjien ja voittajien eroa.* (22737305)

Esimerkissä 126 passiivi viittaa liikenneministereihin, kun taas esimerkeissä 127 ja 128 sillä viitataan niihin henkilöihin, jotka Kuntaliitossa ja STTK:ssa ovat sellaisessa asemassa, että voivat tehdä päätöksiä ja ottaa asioihin kantaa. Passiivi näyttääkin ilmoittavan jonkin tietyn ihmisjoukon yleisen kannan ilman, että välttämättä tarvitsisi eritellä kuka tai ketkä eivät ole asiasta innostuneet eli eivät ole asialle lämmenneet. Mielenkiintoista on se, että kaikki *lämpenee*-johdoksen finiittiset passiivit ovat kielteisiä. Esimerkeistä havaitaan, että *lämpenee*-johdosta ei ole aineiston passiiviesiintymissä käytetty verbin perusmerkityksessä, vaan metaforisesti. Esiintymät edustavat kuvallista käyttöä, jonka Löflund (1998: 47) toteaa yhdeksi passiivin käyttötyypiksi. Kuvallisessa merkityksessä käytettynä passiivin käyttöala on Löflundin mukaan kaikkein suppein (mts. 48).

ne-ryhmän verbien tarkastelu täydentää *ne+ntU*-ryhmän tarkastelua, sillä se osoittaa, että joistakin *ne*-johdoksista voi esiintyä passiivia. Pelkän *ne+ntU*-ryhmän käsittelyn perusteella saa sellaisen kuvan, että *ne*-johdoksista ei juuri passiivia esiinny. Olennaista passiivin esiintymisessä on johdoksen merkitys. Passiivi on *ne*-johdoksilla melko harvinainen, sillä suuri osa johdoksista on merkitykseltään sellaisia, etteivät ne voi saada toimijakseen elollista oliota. *ne+ntU*-ryhmässä merkityserojohdokset ja toisaalta johdokset *vanhenee* ja *vanhentuu* ovat sellaisia, joiden yhteydessä usein on ihmistoimija, samoin *ne*-ryhmässä johdokset *etenee*, *kykenee*, *pakenee*, *rohkenee* ja *vaikenee*. *Lämpenee* sen sijaan on poikkeuksellinen, sillä sen passiiviesiintymät tekee mahdolliseksi verbin kuvallinen käyttö.

Tarkastelen vielä lyhyesti *ne+ntU*-ryhmän passiivin 1. ja 2. partisiipin esiintymistä aineistossa. 1. partisiipin passiiviesiintymiä on vain kahdeksan kappaletta, ja ne kaikki ovat *ntU*-johtimisia. Passiivin 1. partisiipissa esiintyvät merkityseroverbien lisäksi johdokset *kohentuu*, *laajentuu* ja *parantuu*. Kohdissa 129 ja 130 on esimerkit aineistoni passiivin 1. partisiipin esiintymistä.

- (129) *Ajantajumme on laajennuttava, sanoo Long Now -säätiön vetäjä, ekologi, keksijä ja mediatutkija Steward Brand.* (14959895)

- (130) *Rautiaisen mukaan Jokereiden pelin on parannuttava, jotta sillä olisi keski-
viikkona mahdollisuuksia MyPaa vastaan.* (1709705)

Passiivin 1. partisiipin kaikki esiintymät edustavat nesessiivistä *on tehtävä* -tyyppiä. Se on tavallisin yleiskielessä käytetyistä nesessiivisistä rakenteista. Sitä esiintyy yleiskielessä noin 2,1 %:ssa lauseista. (Ikola ym. 1989: 436–437.) Omassa aineistossani nesessiivisten esiintymien osuus jää paljon pienemmäksi. Nesessiivisen rakenteen muodostaminen aineistoni johdoksista on kuitenkin mahdollista, sillä se ei vaadi finiittisen passiivin tavoin tekijää, joka on elollinen. Käytännössä *ne*-

sessiivistä rakennetta ei kuitenkaan näytä esiintyvän paljon, eikä varsinkaan *ne*-johdoksen yhteydessä. Vertailu *ne*-ryhmään osoittaa, että myös siinä passiivin 1. partisiipin esiintymät edustavat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta samaa nesessiivistä tyyppiä. Passiivin 1. partisiipin esiintymiä on *ne*-ryhmässä vain samoilla kuudella johdoksella, joilla on aineistossa finiittisiäkin passiivin esiintymiä.

Passiivin 2. partisiippi on poikkeuksellinen, sillä *ntU*-johdosten lisäksi siinä on myös 18 *ne*-johdoksen esiintymää. Lisäksi *ntU*-johdoksetkaan eivät rajoitu merkityseroverbeihin, vaan aineistossa on muidenkin *ntU*-johdosten esiintymiä. Aineiston passiivin 2. partisiipin esiintymät ovat poikkeuksetta tyyppiä "jonkin tapahduttua", siis temporaalisia lauseenvastikkeita. Attributiivisena passiivin 2. partisiippia ei esiinny aineistossa ollenkaan. Esimerkit 131–133 havainnollistavat aineistoni passiivin 2. partisiipin esiintymiä.

- (131) *Teknologiahuuman **hälvettyä** uusia internetyrityksiä ei enää synny entistä taitia, ja vanhojakin kuolee pois.* (21746442)
- (132) *Puolueet ovat ideologisten erojen **himmennytyä** entistä samankaltaisempia ja pyrkivät siksi erottumaan toisistaan paljolti juuri johtajiensa persoonallisuuden kautta.* (17966553)
- (133) *Mannerjäätikkö oli jo vetäytymässä Suomesta, mutta ilmaston **viilennytyä** jäätikkö pysähtyi paikalleen kahteen otteeseen pariksisadaksi vuodeksi.* (11007635)

Temporaalisia lauseenvastikkeita ja siten myös passiivin 2. partisiipin esiintymiä on aineistossani jonkin verran, mutta erityisen yleiseksi niitä ei voi aineistoni perusteella sanoa. Kuitenkin esiintymät ovat aineistossa sikäli luonnollisia, että lauseenvastikkeiden esiintyminen yleensä on tavallista kirjoitetulle kielelle, kun taas puheessa sama todennäköisemmin ilmaistaisiin sivulauseella. Merkityksen kannalta temporaalinen lauseenvastike ei tunnu rajoittavan *ne*-johdoksen käyttöä, mikä näkyy juuri siinä, että passiivin 2. partisiipissa ja siis temporaalisen lauseenvastikkeen yhteydessä esiintyy myös sellaisia *ntU*-johdoksia, joita muiden passiivimuotojen yhteydessä ei esiinny. Kuitenkin hieinan kummallista on se, miksi *ne*-johdoksestakin esiintyy passiivin 2. partisiipin muotoja, kun muita *ne*-johdoksesta muodostettuja passiiveja ei aineistossa ole käytännössä ollenkaan. Aineistossa esiintyvät *ne*-johdoksen passiivin 2. partisiipin muodot ovat seuraavat: *huvettua, hälvettyä, ilmettyä, kylmettyä, laajettua, pimettyä, tyhjettyä ja vanhettua*. Edellä mainittujen lekseemien joukossa on sekä yleisempiä että harvemmin käytettyjä, joten johdoksen suuri frekvenssikään ei selitä muotojen esiintymistä. Esimerkiksi *hävvenee*-lekseemi, joka esiintyy esimerkissä 131, on aineistossa kokonaisuudessaan hyvin harvoin esiintyvä.

Sen sijaan muotojen esiintymiselle voisi epäillä syyksi jonkinlaista idiomaattistumista. *Pime-nee*-johdoksen kaikki esiintymät ovat muotoa *illan/öiden pimettyä*, joten sen voi ajatella olevan

melko leksikaalistunut ilmaus. Myös jo mainitun *hävenee*-lekseemin esiintymät, samoin kuin *hupenee*- ja *ilmenee*-lekseemien passiivin 2. partisiipit vaikuttavat melko vakiintuneilta. Edelleen *kylmenee*-johdoksen esiintymä *sään kylmettyä* tuntuu fraasimaiselta. Kaikkiin passiivin 2. partisiipin esiintymiin ei leksikaalistuminen käy selitykseksi, mutta joissakin esiintymissä voisi ajatella olevan tapahtunut vakiintuneempien muotojen mallin mukaan muodostamista, varsinkin kun merkityksen suhteen temporaalisessa lauseenvastikkeessa ei vaikuta olevan rajoitteita *ne*-johdosten käytölle. Esimerkiksi *tyhjenee*-lekseemin muoto *tyhjettyä* ei vaikuta leksikaalistuneelta, joten sen voisi ajatella olevan muodostettu mallista. Joka tapauksessa passiivin 2. partisiippi näyttää olevan aineistoni mukaan siinä mielessä hyvin poikkeuksellinen muoto, että siinä esiintyy myös *ne*-johtimisia verbejä toisin kuin muissa passiivimuodoissa.

5.1.4. Yhteenvedoa ja päätelmiä

Taivutusmuotojen jakauma aineistossa on sikäli hyvin odotuksenmukainen, että *ne*-johdoksen vokaalivartaloisissa muodoissa esiintyy aina enemmän *ne*-johdoksen muotoa, kun taas *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisissa muodoissa esiintyy enemmän *ntU*-johdosta. Ainoastaan 2. infinitiivissä, joka on *ne*-verbillä konsonanttivartaloisen muoto, ei *ntU*-johdos ole vallalla. Edellä on kuitenkin jo todettu, että 2. infinitiivi ei ole kovin yleinen muoto ja siinäkin luvut jakautuvat melko tasaisesti

Taulukossa 8 esitän vielä johdosten jakauman tiivistettynä. Siinä taivutusmuotojen kohdalle on merkitty, kumpi johdos on aineistossa yleisempi. Taulukko esittää siis johdosten keskimääräistä jakaumaa taivutusmuodoissa. Lisäksi on ilmoitettu yleisemmän johdoksen prosentuaalinen osuus kaikista taivutusmuodon esiintymistä. Aiemmin olen todennut, että *ne*- ja *ntU*-johdosten paradigmatoisinaan sekoittuvat kielenkäytössä. Taulukko 8 esittääkin myös johdosten sekaparadigmaattista käyttöä. Taulukkoon on merkitty esimerkkiverbit *alenee* ~ *alentuu* sen mukaan, kumpaa johdosta enemmän käytetään. *Alenee* ~ *alentuu* -parin olen valinnut esimerkiksi sekaparadigmaattisesta käytöstä, koska se käyttäytyy aineistossani juuri keskimääräisen verbiparin tavoin. Molemmista johdoksista on myös esiintymiä aineistossa suhteellisen paljon, joten hieman harvinaisempiakin taivutusmuotoja todella esiintyy aineistossa. *Alenee* ~ *alentuu* -pari on toisaalta siitä poikkeuksellinen, että johdoksilla on merkitysero, mutta *ntU*-johdostakin kuitenkin käytetään perusmerkityksessä sekaparadigmaattisesti *ne*-johdoksen kanssa.

TAULUKKO 8. Yhteenveto *ne-* ja *ntU-*johdosten taivutusmuotojen jakaumasta.

Taivutusmuoto	Yleisempi johdos	%	Esimerkki
akt.ind.prees. myönt.	<i>ne</i>	93,3	<i>alenee</i>
akt.ind.prees. kielt.	<i>ne</i>	96,2	<i>ei alene</i>
pass.ind.prees.	<i>ntU</i>	94,1	<i>alennutaan</i>
akt.ind.imperf. myönt.	<i>ne</i>	90,8	<i>aleni</i>
akt.ind.imperf. kielt.	<i>ntU</i>	57,5	<i>ei alentunut</i>
pass.ind.imperf.	<i>ntU</i>	100	<i>alennuttiin</i>
akt.ind.perf.	<i>ntU</i>	91,3	<i>on alentunut</i>
pass.ind.perf.	<i>ntU</i>	100	<i>on alennuttu</i>
akt.ind.pl.perf.	<i>ntU</i>	82,4	<i>oli alentunut</i>
akt.kond.prees.	<i>ne</i>	86,6	<i>aleniisi</i>
akt.kond.perf.	<i>ntU</i>	88,5	<i>olisi alentunut</i>
akt.pot.prees.	<i>ntU</i>	83,3	<i>alentunee</i>
akt.pot.perf.	<i>ntU</i>	75,0	<i>lienee alentunut</i>
akt.imperat.prees. sg2	<i>ne</i>	80,0	<i>alene</i>
akt.1.inf.	<i>ntU</i>	62,6	<i>alentua</i>
akt.2.inf	<i>ne</i>	62,7	<i>aletessa</i>
akt.3.inf.	<i>ne</i>	72,0	<i>alenemassa</i>
akt.4.inf	<i>ne</i>	59,3	<i>aleneminen</i>
akt.1.partis.	<i>ne</i>	78,1	<i>aleneva</i>
pass.1.partis.	<i>ntU</i>	100,0	<i>alennuttava</i>
akt.2.partis.	<i>ntU</i>	82,0	<i>alentunut</i>
pass.2.partis.	<i>ntU</i>	73,1	<i>alennuttua</i>

Taivutusmuotojen jakauman perusteella *ntU-*johdosten leviäminen ei näytä tapahtuvan kovin nopeasti tai voimakkaasti. Jakauma osoittaa, että tietyissä taivutusmuodoissa *ne-*johdoksilla on selvästi voimakkaampi asema. Kun esimerkiksi preesens- ja imperfektimuodoissa noin 90 % esiintymistä on *ne-*johtimisia, voisi johdoksen olettaa säilyvän kielessä vielä pitkään. Mielenkiintoista on se, että jakauman 22 taivutusmuodosta 9:ssä *ne-*johdosta on enemmän ja 13:ssa *ntU-*johdosta on enemmän. Kuitenkin määrällisesti *ne-*johdos päihittää *ntU-*johdoksen, sillä *ne-*johdoksen kaikkien taivutusmuotojen esiintymiä on yhteensä 10 596 ja *ntU-*johdoksen esiintymiä 5 653. *ntU-*johdos esiintyy siis enemmistössä taivutusmuodoista, mutta nämä muodot ovat harvinaisempia kuin *ne* muodot,

joissa esiintyy *ne*-johdos. Kielessä usein esiintyvissä taivutusmuodoissa, preesensissä ja imperfektissä, *ne*-johdos on vallalla. Lisäksi johdoksella on huomattavan paljon esiintymiä myös 4. infinitiivissä ja aktiivin 1. partisiipissa. *ne*-johdoksen vahvaa asemaa ja sen säilymistä *ntU*-johdoksen levi-
tässä selittää varmaankin juuri se, että se esiintyy kielessä hyvin yleisissä muodoissa.

On kuitenkin huomattava, että vaikka jakauma on ennakko-odotusten mukainen, eivät *ne*- ja *ntU*-johdosten suhteet ole näin yksiselitteiset. Vaikka toista johdoksen muotoa esiintyykin enemmän kuin toista, niin aineistossa on enemmistössä taivutusmuodoista molempien johdosten esiintymiä. Ainoat muodot, joissa esiintyy vain *ntU*-johdos, ovat passiivin indikatiivin imperfekti ja perfekti sekä passiivin 1. partisiippi, jotka kaikki ovat aineistossa aika harvinaisia. Toinenkin johdos on siis kielessä edelleen käytössä ja sitä esiintyy, joten edellä esitettyä jakaumaa ei pidä ajatella koko totuutena. Se osoittaa, kuinka muodot keskimäärin jakautuvat, mutta siitä on myös poikkeuksia. Seuraavaksi käsitellenkin aineistoani verbeittäin ja selvittelen sitä, missä määrin eri lekseemiparit noudattavat edellä muodostettua sekaparadigmaa ja missä määrin poikkeavat siitä.

5.2. Taivutusmuotoparadigman tarkastelua verbeittäin

Tässä luvussa, kuten edellisessäkin, ovat tarkastelun kohteena vain sellaiset aineistoni verbijohdokset, joille samasta kantavartalosta löytyy sekä *ne*- että *ntU*-johdos. Lekseemien tarkastelussa olen ottanut huomioon sen, kuinka monessa taivutusmuodossa poikkeamia keskimääräisestä jakaumasta esiintyy, ja toisaalta sen, paljonko poikkeavassa taivutusmuodossa on esiintymiä aineistossa. Joidenkin johdosparien kohdalla poikkeamat ovat nimittäin hyvin pieniä. Esimerkiksi *ntU*-johdoksen taivutusmuotoa saattaa olla vain muutama esiintymä enemmän kuin vastaavaa *ne*-johdoksen muotoa. Tällöin poikkeama jakaumasta ei ole kovinkaan merkittävä, ja se voi johtua vain sattumastakin. Sen sijaan mielenkiintoisempaa on, jos johdosparin jakauma poikkeaa jossakin taivutusmuodossa keskimääräisestä niin, että *ne*- ja *ntU*-johdosten esiintymien välillä on suurempi ero. Nostan tarpeen tullen esiin tällaisia tapauksia. Käsitelen aineiston verbilekseemit ryhmissä siten, että ensin tarkastelen niitä johdospareja, jotka noudattavat keskimääräistä jakaumaa täydellisesti tai lähes täydellisesti, sitten niitä johdospareja, joilla esiintyy pieniä poikkeamia jakaumasta ja lopuksi niitä johdoksia, joilla on enemmän poikkeamia jakaumasta. Mielenkiintoisin on ehkä juuri viimeksi mainittu ryhmä, jossa poikkeamien määrä on suuri. Tässä ryhmässä poikkeamia on myös finiittisissä taivutusmuodoissa, kun ne suurimmalla osalla johdospareista rajoittuvat vain infiniittisiin muotoihin.

5.2.1. Jakaumaa noudattavat johdokset

Luvussa 5.1. esitettyä keskimääräistä johdosten jakaumaa noudattaviksi olen katsonut aineistoni sellaiset johdosparit, joilla tavanomainen jakauma toteutuu täydellisesti tai lähes täydellisesti. Täydelliseksi olen luokitellut sellaiset tapaukset, joissa *ne*-johdoksen esiintymiä taivutusmuodosta on enemmän niissä muodoissa, joissa keskimääräisessä jakaumassakin on *ne*-johdosta enemmän, ja *ntU*-johdosta on enemmän niissä muodoissa, joissa keskimääräisessä jakaumassakin on enemmän. Toisinaan aineistossa on tietyssä taivutusmuodossa vain toisen johdosvariantin esiintymiä, jolloin tietenkin tätä kyseistä johdosta on aineistossa enemmän kuin toista varianttia. Lähes täydelliset johdosparit ovat sellaisia, joissa jossakin taivutusmuodossa *ne*- ja *ntU*-johdoksen esiintymät menevät tasan. Koska tasaluku yhdessä muodossa ei kuitenkaan ole kovinkaan merkittävä poikkeus jakaumasta ja koska muissa taivutusmuodoissa esiintymät jakautuvat kuitenkin keskimääräisen jakauman mukaisesti, voidaan tällaisten johdosparien katsoa käytännössä noudattavan jakaumaa.

Jakaumaa noudattavia johdospareja ovat aineistossani parit *alenee ~ alentuu*, *enenee ~ enentyy*, *himmenee ~ himmentyy*, *kuumenee ~ kuumentuu*, *lavenee ~ laventuu*, *levenee ~ leventyy*, *niukkenee ~ niukentuu*, *paksunee ~ paksuntuu*, *pitenee ~ pidentyy*, *rumenee ~ rumentuu*, *samenee ~ samentuu*, *sankkenee ~ sankentuu*, *suurenee ~ suurentuu*, *synkkenee ~ synkentyy*, *tummenee ~ tummentuu*, *tyhjenee ~ tyhjentyy*, *vaimenee ~ vaimentuu* ja *vähenee ~ vähentyy*. Muutamat edellä luetelluista pareista ovat melko harvinaisia, joten on mahdollista, että ne käyttäytyisivät eri lailla, jos niistä saisi kerättyä suuremman aineiston. Ryhmän muihin johdospareihin nähden suhteellisen frekventti pari on *vähenee ~ vähentyy*. *Alenee ~ alentuu* -pari taas on sikäli poikkeuksellinen edellä lueteltujen joukossa, että *alentuu* on merkityseroverbi. Sillä on *alenee*-lekseemin merkityksestä eriytynyttä käyttöä, mutta se esiintyy monesti myös perusmerkityksessään, mistä varmaankin johtuu se, että jakauma toteutuu parilla täydellisesti. Merkityseron voisi nimittäin ajatella vaikuttavan taivutusmuotojen jakautumiseen.

Pääasiassa edellä mainitut johdokset ovat sellaisia, joilla *ne*-johdoksen esiintymien kokonaismäärä on jonkin verran suurempi kuin *ntU*-johdoksen esiintymien. Ainoastaan *lavenee ~ laventuu* ja *samenee ~ samentuu* -pareilla *ntU*-johdosta on aineistossa vähän enemmän. Niillä on tosin esiintymiä hyvin vähän. Kahdella pareista, johdoksilla *enenee ~ enentyy* ja *levenee ~ leventyy*, *ntU*-johdoksen esiintymiä on vain muutama ja siis *ne*-johdoksen esiintymiä paljon enemmän kuin vastaavan *ntU*-johdoksen. Siksi onkin poikkeuksellista, että johdokset kuitenkin noudattavat jakaumaa täysin. Koska *ne*-johdosta esiintyy parista niin paljon enemmän, olisi ollut odotettavissa, että sitä esiintyy myös sellaisissa taivutusmuodoissa enemmän, joissa tavallisesti on *ntU*-johdos vahvempana. Kummallakaan parilla ei ole aineistossa kovin paljon esiintymiä, joten olisikin mielenkiintoista

tarkastella johdosparien taivutusmuotojen jakaumaa vieläkin laajemmasta aineistosta. Kokonaisuudessaan jakaumaa noudattaville johdoksille ei näytä löytyvän mitään yhdistäviä piirteitä, vaan joukossa on monenlaisia tapauksia.

5.2.2. Vähäisiä poikkeamia jakaumasta

Pieniä poikkeamia verbien keskimääräisestä jakaumasta on suurimmalla osalla aineistoni johdospareista. Useimmiten poikkeamia on parilla kahdessa tai kolmessa taivutusmuodossa, mutta joillakin vain yhdessäkin, jolloin poikkeama keskimääräisestä jakaumasta ei ole kovin merkittävä. Poikkeamia on lähinnä vain infiniittisissä muodoissa, ja esiintymien lukumäärä taivutusmuodossa poikkeaa alle kymmenellä taivutusmuodon tavanomaisesta jakaumasta. Muutamalla johdoksella poikkeama on lukumäärällisesti suurempi, mutta koska vain yksi taivutusmuoto poikkeaa jakaumasta suuremmin, olen laskenut poikkeaman vähäiseksi. Johdospareja, joilla esiintyy pieniä poikkeamia tyypillisestä jakaumasta, ovat aineistossani *haalenee ~ haalentuu*, *halpenee ~ halventuu*, *happanee ~ hapantuu*, *harvenee ~ harventuu*, *heikkenee ~ heikentyy*, *huononee ~ huonontuu*, *jyrkkenee ~ jyrkentyy*, *kevenee ~ keventyy*, *kohenee ~ kohentuu*, *kovenee ~ koventuu*, *kylmenee ~ kylmentyy*, *laajenee ~ laajentuu*, *laimenee ~ laimentuu*, *lievenee ~ lieventyy*, *loittonee ~ loitontuu*, *loivenee ~ loiventuu*, *lyhenee ~ lyhentyy*, *lähenee ~ lähentyy*, *murenee ~ murentuu*, *mätänee ~ mädäntyy*, *ohenee ~ ohentuu*, *pahenee ~ pahentuu*, *paranee ~ parantuu*, *pienenee ~ pienentyy*, *pimenee ~ pimentyy*, *selvenee ~ selventyy*, *sumenee ~ sumentuu*, *syvenee ~ syventyy*, *tihenee ~ tihentyy*, *vaalenee ~ vaalentuu*, *vanhenee ~ vanhentuu*, *viilenee ~ viilentyy*, *väljenee ~ väljentyy* ja *ylenee ~ ylentyy*.

Ryhmän kuuluvat johdosparit ovat frekvenssiltään eri kokoisia. Joukossa on joitakin hieman yleisempiä, mutta toisaalta harvinaisempiakin. Suurin osa on aineistoon nähden frekvenssiltään keskitasoa. Enemmistöllä pareista esiintyy *ne*-johdosta enemmän kuin *ntU*-johdosta, mutta joukossa on joitakin, joilla johdosten suhteet ovat tasaiset. Sellaisia pareja, joilla *ntU*-johdosta esiintyy enemmän, on hyvin vähän. Sellaisia pareja, joissa johdosten merkitys on enemmän tai vähemmän eriytynyt, ovat *lähenee ~ lähentyy*, *syvenee ~ syventyy* ja *ylenee ~ ylentyy*. Lisäksi pari *viilenee ~ viilentyy* on sellainen, jolla saattaa olla käytössä hieman eroja, mutta josta ei aineiston perusteella saa aivaan täyttä varmuutta.

Useimmilla johdospareilla poikkeamia ilmenee infiniitti- ja partisiippimuodoissa. Yleisin poikkeava muoto on 2. infinitiivi. Aineistossa on joitakin sellaisia verbipareja, joissa johdosten suhteet eivät poikke missään muussa muodossa kuin 2. infinitiivissä. Seuraavaksi eniten poikkeamia on 1. infinitiivissä. Kokonaisuudessaan infinitiivimuodoissa poikkeamia on enemmän kuin partisiipeissa. Poikkeamat eivät ole lukumäärällisesti kovin suuria. Ainoastaan huomiota herättää se, että

johdospareilla *laajenee ~ laajentuu, lähenee ~ lähentyy* ja *kohenee ~ kohentuu* näyttää 4. infinitiivissä olevan selvästi enemmän *ntU*-johdoksen muotoja. *Laajenee ~ laajentuu* -parin 4. infinitiivin suhteisiin näyttää olevan syynä jokseenkin leksikaalistunut ilmaus *EU:n laajentuminen*, mistä olen maininnut luvussa 5.1.2., joten en tässä yhteydessä käsittele sitä enempää. Johdosparilla *lähenee ~ lähentyy* taas *ntU*-johdoksen merkitys on eriytynyt, mikä luultavasti vaikuttaa 4. infinitiivin suurempaan määrään. 4. infinitiiviä esiintyy usein eri instanssien välisten suhteiden kuvauksissa, esimerkiksi *Saksan ja Venäjän lähentyminen* tai *Netcomin ja Telian lähentyminen*. Sen sijaan *ne*-johtimista 4. infinitiiviä, esimerkiksi *lopun läheneminen*, esiintyy hyvin vähän. Johdoksilla *kohenee ~ kohentuu ntU*-verbin kanssa esiintyy paljon ilmausta *talouden kohentuminen, taloustilanteen kohentuminen*. Vastaava *ne*-johtimistakin ilmausta aineistossa on, mutta huomattavan paljon vähemmän. Aineiston perusteella *ntU*-johtiminen ilmaus vaikuttaa kiteytyneeltä, minkä vuoksi johdosparin 4. infinitiivin lukumäärät ovat poikkeavat. *Kohenee ~ kohentuu* -pari sijoittui luvun 3 määrällisessä tarkastelussa siihen ryhmään, jossa *ntU*-johdoksen esiintymiä oli enemmän. 4. infinitiivin muodot ja toisaalta myös perfektin suuri määrä näyttävätkin olevan suurin syy siihen, miksi *ntU*-johdoksen muotoja on enemmän.

Poikkeamia finiittisissä taivutusmuodoissa on pareilla *selvenee ~ selventyy, tihenee ~ tihentyy, viilenee ~ viilentyy, loittonee ~ loitontuu, haalenee ~ haalentuu* ja *vaalenee ~ vaalentuu*. Niilläkin kullakin poikkeama on vain yhdessä finiittisessä muodossa (indikatiivin preesensissä, imperfektissä, perfektissä, pluskvamperfektissä tai konditionaalin preesensissä). Monilla on lisäksi poikkeamia infiniittisissä muodoissa. Verbiparit ovat kaikki melko harvaan esiintyviä, ja niillä *ne*- ja *ntU*-johdosten esiintymien kokonaismäärän suhde on joko tasainen tai sitten *ne*-johdosta on jonkin verran enemmän. Poikkeamat finiittisissä taivutusmuodoissa eivät ole lukumäärällisesti kovin suuria, vaan toista johdosta on vain hieman enemmän kuin toista.

5.2.3. Suurempia poikkeamia jakaumasta

Sellaisia johdospareja, joilla jakauma poikkeaa keskiverrosta selkeästi enemmän kuin edellä käsitellyllä ryhmällä, ovat *hiljenee ~ hiljentyy, hupenee ~ huventuu, hälvenee ~ hälventyy, ilmenee ~ ilmentyy, kapenee ~ kaventuu, nuorenee ~ nuorentuu, oikenee ~ ojentuu, pehmenee ~ pehmentyy, tiukkenee ~ tiukentuu* ja *yhtenee ~ yhdentyy*. Kuten aiemmin mainitsin, näillä johdoksilla poikkeamia on myös finiittisissä taivutusmuodoissa ja yleensäkin poikkeamia on useammassa taivutusmuodossa kuin edellä käsitellyillä johdospareilla. Ryhmän johdospareilla poikkeamia esiintyy 3–7 taivutusmuodossa. Myös esiintymien lukumääriä tarkastellen poikkeamat ovat suurempia. Useimmiten jakauma poikkeaa reilusti yli kymmenellä esiintymällä tavanomaisesta, mutta joillakin harvi-

naisemmilla lekseemipareilla poikkeamat ovat pienempiä. Olen kuitenkin laskenut ne tähän ryhmään, koska poikkeamia tavanomaisesta johdosten jakaumasta esiintyy useassa taivutusmuodossa.

Ryhmä sisältää kahdenlaisia johdospareja. Toisaalta on sellaisia, joilla *ntU*-johdosta esiintyy aineistossa enemmän kuin *ne*-johdosta. Tällaisilla pareilla *ne*-johdosta on yleensä melko vähän ja *ntU*-johdos on selvästi parin yleisemmin käytetty osapuoli. Näillä verbeillä poikkeamat keskimääräisestä johdosten jakaumasta ovat luonnollisesti sellaisia, että *ntU*-johdosta esiintyy myös sellaisissa taivutusmuodoissa, joissa tavallisesti olisi *ne*-johdos. Poikkeavissa taivutusmuodoissa joko parin *ne*-johdosta ei esiinny ollenkaan tai sitten sitä esiintyy, mutta vastaavaa *ntU*-johdosta esiintyy reilusti enemmän. Tällaisia johdoksia ovat *kapenee* ~ *kaventuu*, *nuorenee* ~ *nuorentuu* ja *tiukkenee* ~ *tiukentuu*. Toisaalta taas ryhmässä on sellaisia pareja, joilla *ne*-johdosta on huomattavan paljon ja *ntU*-johdosta vain joitakin esiintymiä, jolloin suhteet ovat siis vastakohtaiset edellä selostettuihin verbeihin näiden. Näitä ovat *hupenee* ~ *huventuu*, *hävvenee* ~ *hävventyy*, *ilmenee* ~ *ilmentyy* ja *pehmenee* ~ *pehmentyy*. Näillä pareilla poikkeamat jakaumasta ovat sellaisissa muodoissa, joissa tavallisesti tulisi *ntU*-johdos, mutta näillä verbipareilla esiintyykin *ne*-johdos.

Sellaisia pareja, joilla on sekä *ne*- että *ntU*-johdoksen esiintymiä, mutta *ne*-johdosta jonkin verran enemmän on ryhmässä kaksi: *hiljenee* ~ *hiljentyy* ja *oikenee* ~ *ojentuu*. Niillä taivutusmuotojen poikkeamiin saattaa vaikuttaa se, että kummankin parin *ntU*-johdokset ovat merkityseroverbejä. Näillä kahdella verbiparilla poikkeamat jakaumasta ovat kussakin poikkeavassa taivutusmuodossa lukumäärän kannalta keskimäärin pienempiä kuin muilla ryhmän verbipareilla. Lisäksi ryhmään kuuluu vielä yksi pari, jolla on merkitysero, johdokset *yhtenee* ja *yhdentyy*. Parilla *ntU*-johdosta esiintyy reilusti enemmän kuin *ne*-johdosta, ja siis poikkeamat ovat sellaisia, että *ntU*-johdosta esiintyy sielläkin, missä tyypillisesti olisi *ne*-johdos. Johdosparilla poikkeavaan jakaumaan vaikuttaa myös se, että *yhdentyy*-johdos on leksikaalistunut, kun puhutaan Euroopan yhdentymisestä. Eriytisesti tämä vaikuttaa 4. infinitiivin poikkeukselliseen jakaumaan, ja toisaalta myös aktiivin 1. partisiipin jakaumaan (*yhdentyvä Eurooppa*), mutta ilmausta esiintyy myös finiittisenä: *Eurooppa yhdentyy*. (ks. luku 4.7.)

5.3. Yhteenveto

Taivutusmuotojen tarkastelu osoittaa, että aineistoni *ne*- ja *ntU*-johdosten jakauma on keskimäärin odotetun kaltainen. Vokaalivartaloisissa taivutusmuodoissa on enemmän *ne*-johdoksen muotoja, kun taas sellaisissa muodoissa, joissa *ne*-johdos olisi konsonanttivartaloinen, esiintyy enemmän

ntU-johdoksen muotoja. Finiittisissä taivutusmuodoissa jakautuminen on aineistossani selkeintä. Erityisesti indikatiivin preesens, imperfektin myönteinen muoto ja perfekti ovat muotoja, joissa johdokset jakautuvat hyvin selvästi. Imperfektin kielteinen muoto taas on poikkeuksellinen, sillä siinä johdosten suhteet ovat hyvin tasaiset. Ilmiasultaan samanlaisten taivutusmuotojen (esimerkiksi perfekti ja pluskvamperfekti) tarkastelu yhdessä ei muuta tulokseksi saatua jakaumaa. Infiniittisissä verbinmuodoissa johdokset eivät jakaudu niin selvästi kuin finiiittisissä muodoissa. Erityisesti infiniitiiveissä johdosten jakauma on tasaisempi. Partisiipeissa taas jakauma on suhteellisen selkeä, mutta se ei kuitenkaan yllä finiiittisten muotojen lukemiin.

Passiivia tarkastelin aineistostani erikseen. Passiivimuotoja esiintyy hyvin vähän, ja lähes aina niissä on käytetty *ntU*-johdosta. Selityksenä passiivin harvinaisuuteen on tutkimieni johdosten merkitys. Johdosten ilmaiseman muutoksen taustalla ei ole välttämättä aiheuttajaa, ja jos aiheuttaja onkin, se ei välttämättä ole elollinen olento. Suomen passiivi taas vaatii teon taustalle elollisen olion. Aineistossani passiivia esiintyy pääasiassa merkityseroverbeillä, jotka ovat eriytyneet kuvaamaan ihmisen toimintaa. Joistakin muistakin verbeistä passiivi on mahdollinen. Tässä yhteydessä tarkastelin aineistoni *ne*-ryhmää, josta löytyy sellaisia *ne*-johdoksia, joista passiivin muodostaminen on mahdollista. Partisiipeista passiivin 1. partisiipin esiintymät edustavat yksinomaan nesessiivistä *on tehtävä* -rakennetta ja passiivin 2. partisiipin esiintymät ovat osana temporaalisia lauseenvastikkeita.

Taivutusmuotojen lekseemikohtaisessa tarkastelussa ilmeni, että aineiston johdosparit noudattavat tavanomaista jakaumaa hyvin. Poikkeukset jakaumasta ovat vähäisiä: yhdellä johdosparilla ei ole montaa poikkeavaa taivutusmuotoa ja poikkeavissa muodoissa ei *ne*- ja *ntU*-johdoksen esiintymien lukumäärien välillä ole useinkaan suurta eroa. Jakaumaa noudattaville johdospareille ei löydy tiettyjä yhdistäviä piirteitä, sillä suurin osa pareista noudattaa jakaumaa suhteellisen hyvin. Tarkastelun perusteella vaikuttaa siltä, että sekaparadigmaattista käyttöä on johdospareilla runsaasti. Kun poikkeamia jakaumasta on, ne esiintyvät useimmiten infiniitiiveissä ja partisiipeissa. On tyypillistä, että finiiittimuodoissa verbiparit käyttäytyvät melko lailla keskimääräisen jakauman mukaan, mutta partisiipeissa ja erityisesti infiniitiiveissä johdosten käyttö on vapaampaa ja poikkeuksia tavanomaisesta jakaumasta esiintyy useammin. Merkityseroverbit eivät käyttäydy kaikki samalla tavalla jakauman suhteen, vaan niitä on kaikissa verbiryhmissä.

Taivutusmuotojen jakauman tarkastelu auttaa havaitsemaan joitakin johdosten keskinäisiin suhteisiin vaikuttavia tekijöitä. *ne*-johdoksen vokaalivartaloisten muotojen vahvaa asemaa tukee eittävä preesens- ja imperfektimuotojen suuri frekvenssi. Toisaalta perfekti ja muut sen kanssa samamuotoiset taivutusmuodot saattavat taas tukea *ntU*-johdoksen asemaa ja sen leviämistä. Koska suurin osa aineiston lekseemipareista noudattaa keskimääräistä taivutusmuotojakaumaa tai poikkeaa jakaumasta vain vähän, näyttää *ne*- ja *ntU*-johdosten suhde useimmilla aineistoni johdospareilla

enemmänkin hyvin pitkäkestoiselta vaihtelutilanteelta kuin siltä, että käynnissä olisi muutos. Muutoksesta viestivät toisaalta jakaumasta poikkeavat johdokset. Osalla niistä *ntU*-johdosta esiintyy selvästi enemmän ja *ne*-johdos on melko harvinainen. Toisilla poikkeavilla johdoksilla taas *ne*-johdosta esiintyy huomattavan paljon ja *ntU*-johdoksen esiintymiä on vain muutamia, mikä kertoo toisaalta *ne*-johdoksen vakiintuneesta asemasta näillä lekseemeillä. Kuitenkin se, että *ntU*-johdosta esiintyy muutama esiintymä, saattaa olla merkki siitä, että *ntU*-johdos alkaa vähitellen levitä käyttöön myös näillä lekseemipareilla. Joka tapauksessa, kuten olen jo aiemmin esittänyt, muutos vaikuttaa hyvin hitaalta – jopa niin hitaalta, että kokonaisuudessaan *ne*- ja *ntU*-johdosten kohdalla näyttää olevan kyseessä melko pysyvä vaihtelutilanne. Tarkastelemalla taivutusmuotojen jakaumaa vain yleisesti ei kuitenkaan voida saada täysin tarkkaa kuvaa johdosten suhteista. *ne*- ja *ntU*-johdosten keskinäinen tilanne näyttää nimittäin kiertyvän tiettyjen muotojen, *ne*-johdosten konsonanttivartaloisten taivutusmuotojen, ympärille. Johdosten suhteiden arvioimiseksi onkin tarpeen tarkastella konsonanttivartaloisten taivutusmuotojen esiintymistä vielä erikseen.

6. KONSONANTTIVARTALOIDEN JA NIITÄ KORVAAVIEN MUOTOJEN ESIINTYMINEN AINEISTOSSA

Tarkastelen tässä luvussa aineistoni *ne*-johdosten konsonanttivartaloisia muotoja ja *ntU*-johdosten niitä muotoja, jotka esiintyvät *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen paikalla. Konsonanttivartaloisten muotojen väistyminen ja niiden korvautuminen *ntU*-johdoksen muodoilla liittyy niin kiinteästi *ne*- ja *ntU*-johdosten väliseen suhteeseen, että *ne*-johdosten konsonanttivartaloisten muotojen esiintymistä on selviteltävä erikseen. Aiemmissa luvuissa on käynyt ilmi, että *ne*-johdoksen asema on edelleen ilmeisen hyvä ja *ntU*-johdoksen mahdollinen leviäminen tuntuu olevan hyvin hidasta. Mielenkiintoista onkin, tuoko konsonanttivartaloisten muotojen tarkastelu jotain uutta *ne*- ja *ntU*-johdosten väliseen suhteeseen.

Käytän tässä luvussa termiä "konsonanttivartaloa korvaava muoto". Tällä termillä tarkoitan niitä *ntU*-johdoksen taivutusmuotoja, joissa *ne*-johdoksesta tulee konsonanttivartaloinen muoto, siis perfektiä, pluskvamperfektiä jne. Nämä muodot ovat *ntU*-johdoksella vokaalivartaloisia. Räisänen (1985) kutsuu kyseisiä *ntU*-johdoksen muotoja konsonanttivartaloa vastaaviksi muodoiksi. Ilmaus voi mielestäni olla hieman hankala käsittää, joten käytän sanan "vastaava" sijaan sanaa "korvaava", sillä siitä on mielestäni helpompi ymmärtää, että puhe on niistä muodoista, joilla usein korvataan *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisia muotoja.

Tarkastelen ensin konsonanttivartaloisten muotojen esiintymistä yleensä ja taivutusmuodoittain, jotta saisin selville, missä taivutusmuodoissa konsonanttivartaloa esiintyy ja missä suhteessa konsonanttivartaloiden esiintyminen on *ntU*-johdoksen konsonanttivartaloa korvaaviin taivutusmuotoihin. Sen jälkeen siirryn käsittelemään konsonanttivartaloita verbeittäin. On todennäköistä, että konsonanttivartaloiden esiintyminen vaihtelee eri verbeillä. Joillakin konsonanttivartaloa ei esiinny juuri ollenkaan, kun taas toisilla johdoksilla sitä saattaa esiintyä poikkeuksellisen paljon. Verbikohtaisessa tarkastelussa kartoitankin aineistoni *ne*-johdosten konsonanttivartaloiden käyttöä.

6.1. Konsonanttivartalon tarkastelua taivutusmuodoittain

Saadakseni selville, kuinka paljon konsonanttivartaloita esiintyy eri taivutusmuodoissa, olen laske-
nut yhteen *ne*-johdosten konsonanttivartaloisten muotojen esiintymät. Kuten luvussa 5, tässäkin

luvussa on käsiteltävänä vain sellaiset aineiston johdokset, joilla samasta kantavartalosta on molemmat johdosvariantit (*ne+ntU*-ryhmä). Määrällisesti eniten konsonanttivartaloisia muotoja on *ne*-johdoksilla 1. infinitiivissä, perfektissä ja 2. infinitiivissä. Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että perfekti on sanomalehtiaineistossa yleinen aikamuoto, joten on ymmärrettävää, että sitä on paljon. 1. ja 2. infinitiivin yleisyys taas saattaa johtua siitä, että niitä ei käytännössä hahmoteta konsonanttivartaloisiksi, sillä raja vartalon ja tunnuksen välillä ei ole niillä täysin selvä (ks. luku 5.1.2.). 1. ja 2. infinitiivin konsonanttivartaloisia muotoja on aineistossa poikkeuksellisen paljon, kun otetaan huomioon taivutusmuotojen yleisyys aineistossa yleensä. Perfektin frekvenssi aineistossani on huomattavasti suurempi kuin infinitiivien, ja varsinkin 2. infinitiivi on aineistossa melko harvinainen. Silti konsonanttivartaloisten muotojen tarkastelussa 1. infinitiivin osuus on suurin ja 2. infinitiivikin on melko lähellä perfektin määrää.

Myös aktiivin 2. partisii-pin muotoa esiintyy *ne*-johdoksilla aineistossani jonkin verran. Näyttääkin siltä, että konsonanttivartaloisia muotoja esiintyy toisaalta sellaisissa verbin taivutusmuodoissa, jotka ovat käytössä yleisiä, ja toisaalta sellaisissa, joissa vartalon on hämärtynt, kuten 2. infinitiivi. Toki konsonanttivartaloa esiintyy muunkinlaisissa muodoissa, mutta melko vähäisesti. Konsonanttivartaloa on aineistossani yhteensä 12 taivutusmuodossa, kun lasketaan kaikki pienetkin esiintymät mukaan. Koko *ne*-johdoksen taivutusparadigmassa on 21 sellaista muotoa, joissa tulisi konsonanttivartalo, joten kaikkia muotoja ei esiinny ollenkaan.

ne-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen vähyys hahmottuu paremmin, kun verrataan niitä *ntU*-johdoksen konsonanttivartaloa korvaaviin muotoihin. Taulukkoon 9 on taulukosta 6 poimittu pelkästään konsonanttivartaloisten taivutusmuotojen ja niitä korvaavien muotojen esiintymien lukumäärät. Taulukossa on esitetty kummastakin johdoksesta sekä esiintymien lukumäärät että prosenttiosuudet taivutusmuodon kaikista esiintymistä. Prosenttilukujen kohdalla on edelleen syytä muistaa, että joistakin taivutusmuodoista esiintymiä on hyvin vähän, jolloin prosenttiluku voi antaa harhaanjohtavan kuvan. Taulukossa on lisäksi esimerkkisanana *ne*-johdos *vanhenee*. Suluissa esitetyt muotoja ei kyseisestä *ne*-johdoksesta aineistossa esiinny, mutta vastaavia *ntU*-johtimisia muotoja esiintyy.

TAULUKKO 9. *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen ja *ntU*-johdoksen konsonanttivartaloa korvaavien muotojen lukumäärät taivutusmuodoittain.

Taivutusmuoto	Esimerkki	<i>ne</i> -johdos		<i>ntU</i> -johdos	
		f	%	f	%
pass.ind.prees.	vanhetaan	1	5,9	16	94,1
akt.ind.imperf. kielt.	ei vanhennut	48	42,5	65	57,5
pass.ind.imperf.	vanhettiin			5	100,0
akt.ind.perf.	on vanhennut	234	8,7	2444	91,3
pass.ind.perf.	(on vanhettu)			2	100,0
akt.ind.pl.perf.	oli vanhennut	27	17,6	126	82,4
akt.kond.perf.	olisi vanhennut	7	11,5	54	88,5
akt.pot.prees.	vanhennee	2	16,7	10	83,3
akt.pot.perf.	lienee vanhennut	1	25,0	3	75,0
akt.1.inf.	vanheta	288	37,4	482	62,6
akt.2.inf	vanhetessa	198	62,7	118	37,3
pass.1.partis.	(vanhettava)			8	100,0
akt.2.partis.	vanhennut	94	18,0	428	82,0
pass.2.partis.	vanhettu	18	26,9	49	73,1
Yhteensä		918	19,4	3810	80,6

Taulukosta 9 nähdään, että *ntU*-johdoksella konsonanttivartaloisia muotoja korvaavia muotoja on kokonaisuudessaan 3 810, kun *ne*-johdoksella konsonanttivartaloisia muotoja on vain 918. *ntU*-johdoksen konsonanttivartaloa korvaavien muotojen lukumäärä on paljon suurempi kuin *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen määrä. Yksittäisissä taivutusmuodoissa lukujen suhteet kuitenkin vaihtelevat. Esimerkiksi perfektin esiintymiä on *ntU*-johdoksella huomattavan paljon enemmän. Tämänkin tarkastelun perusteella näyttää siltä, että *ne*-johdoksen konsonanttivartaloiset muodot korvataan perfektissä hyvin usein *ntU*-johdoksen vastaavilla muodoilla, kuten jo luvussa 5 taivutusparadigmaa selvitellessäni totesin.

Samoin kuin perfektissä on aktiivin 2. partisiipissa ero *ne*- ja *ntU*-johdoksen välillä melkoisen suuri. Aktiivin 2. partisiipin muoto on samanasuinen kuin perfekti. On todennäköistä, että tässäkin muodossa *ne*-johdos korvataan *ntU*-johdoksella usein, ja siksi *ntU*-johdoksen konsonanttivartaloa korvaavien muotojen määrä on niin paljon suurempi kuin *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen määrä. Perfektin kanssa samanasuisia muotoja ovat lisäksi myös indikatiiivin pluskvamperfekti ja konditionaalin perfekti. Niissä esiintymien määrä kokonaisuudessaan ei ole kovin suuri, mutta *ne*- ja *ntU*-johdoksen välillä on samaan tapaan selvä ero kuin perfektissä ja aktiivin 2. par-

tisiipissa. Lisäksi samanasuinen on potentiaalinen perfekti, jota aineistossa on vain muutama esiintymä. On mahdollista, että samanasuiset muodot vaikuttavat toisiinsa. Kun paradigman yhdessä muodossa *ne*-johdos korvataan *ntU*-johdoksella, sama menettely vähitellen siirtyy muihinkin samanasuisiin muotoihin. *ne*- ja *ntU*-johdosten tapauksessa perfekti näyttää keskeiseltä muodolta, koska sitä esiintyy paljon ja siinä jopa yli 90 % esiintymistä on *ntU*-johtimisia. Koska perfektissä käytetään *ntU*-johdosta, vaikuttanee sen käyttö muihin perfektin kanssa samanasuisiin tapauksiin niin, että niissäkin käytetään enemmän *ntU*-johdosta.

Kun perfektin ja sen kanssa samanasuisten tapausten määriä verrataan 1. infinitiivin määriin, huomataan, että ero *ne*- ja *ntU*-johdoksen lukumäärien välillä ei ole ollenkaan niin suuri kuin perfektissä. 1. infinitiivissä *ne*-johdoksen muotoja on 288 ja *ntU*-johdoksen muotoja 482. Tässäkin taivutusmuodossa *ntU*-johdoksen muotoja on enemmän, mutta ero lukumäärien välillä ei ole niin dramaattinen kuin perfektin tapauksessa. 2. infinitiivin osalta sen sijaan taulukon lukumäärät ovat sikäli poikkeukselliset, että *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisia muotoja on hieman enemmän kuin *ntU*-johdoksen korvaavia muotoja. 2. infinitiivi on aineistossa ainoa muoto, jossa *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen määrä ylittää *ntU*-johdoksen korvaavat muodot. 2. infinitiivi on myös kokonaisuudessaan harvinainen, mutta konsonanttivartaloisia esiintymiä on yllättävän paljon. Syitä johdosten suhteisiin näissä taivutusmuodoissa selvittelin jo luvussa 5.1.2., joten tässä tyydyn vain kertaamaan tärkeimmät kohdat. Perfektiä tasaisempiin suhteisiin 1. ja 2. infinitiivissä vaikuttaa varmaankin se, että *ne* saatetaan mieltää vokaalivartaloiseksi, koska vartalon ja tunnuksen välinen raja ei ole selvä. 2. infinitiivin määrään vaikuttaa myös leksikaalistunut käyttö, lähinnä *vanhenee*-johdoksen käyttö urheiluaiheisissa lauseissa ja ilmauksen *illan/yön pimetessä* käyttö.

Muista konsonanttivartaloisista taivutusmuodoista imperfektin kielteisessä muodossa konsonanttivartaloisen *ne*-johdoksen määrä lähentelee korvaavan *ntU*-johdoksen määrää. Kielteinen imperfekti on samanasuinen kuin perfekti, joten sen voisi odottaa käyttäytyvän samaan tapaan kuin perfektin. Selityksenä imperfektin kielteisen muodon poikkeaviin suhteisiin on johdos *ilmenee*, jota esiintyy aineistossa huomattavan paljon verrattuna vastaavaan *ntU*-johdokseen. Passiivin 2. partisii-pissa *ne*-johdosta on hieman tavallista enemmän, mihin on syynä temporaalisen lauseenvastikkeen ("jonkin tapahduttua") esiintyminen. Tässä yhteydessä *ne*-johdoksenkin käyttö näyttää olevan mahdollista. (ks. luku 5.1.3.)

Kaikkiaan *ntU*-johdoksen konsonanttivartaloa korvaavia muotoja on paljon enemmän kuin *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisia muotoja. Ylivoimaa selittää osin perfektin suuri frekvenssi. Suuri määrä *ntU*-johdoksen konsonanttivartaloa korvaavista esiintymistä tulee nimittäin perfektimuodosta. Kuitenkin muissakin taivutusmuodoissa *ntU*-johdoksen määrä on suurempi kuin *ne*-johdoksen määrä. Ainoana poikkeuksena tästä on 2. infinitiivi. Aineistoni valossa näyttääkin siltä,

että *ntU*-johdos on hallitsevana sellaisissa muodoissa, joista *ne*-johdoksella tulisi konsonanttivartalo. Kyllä *ne*-johdoksellakin konsonanttivartaloa esiintyy, mutta määrällisesti hyvin vähän, kun verrataan *ntU*-johdokseen. Taulukosta 10 nähdään johdosten konsonanttivartaloisten muotojen ja niitä korvaavien muotojen määrät suhteessa kaikkiin esiintymiin. Kaikki esiintymät kattavat siis *ne*-johdoksella sekä vokaalivartaloiset että konsonanttivartaloiset muodot. Konsonanttivartaloisten ja niitä korvaavien muotojen määrät on esitetty myös prosentuaalisina osuuksina kaikista esiintymistä.

TAULUKKO 10. *ne+ntU*-ryhmän konsonanttivartaloisten ja niitä korvaavien taivutusmuotojen määrä suhteessa kaikkiin taivutusmuotoihin.

		<i>ne</i> -johdokset	<i>ntU</i> -johdokset
kaikki taivutusmuodot		10516	5653
konsonanttivartaloiset	f	918	3810
tai korvaavat muodot	%	8,7	67,4

ne-johdoksella konsonanttivartaloisten esiintymien osuus kaikista johdoksen esiintymistä on 8,7 %, mikä on melko vähän. Jo luvun pienuus viestii, että johdosten konsonanttivartaloisten muotojen käytössä on jotain poikkeavaa. Selvältä vaikuttaa, että konsonanttivartaloisia muotoja ei käytetä läheskään aina silloin, kun taivutusparadigmassa sellainen olisi. *ntU*-johdoksella taas konsonanttivartaloa korvaavien esiintymien osuus kaikista esiintymistä on 67,4 %. *ntU*-johdoksen käyttö näyttääkin suurelta osin rajoittuvan konsonanttivartaloa vastaaviin muotoihin, sillä noin kaksi kolmasosaa johdoksen kaikista esiintymistä tulee näistä muodoista. Aineistoni mukaan *ntU*-johdosta käytetään hyvin paljon korvaamaan *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisia muotoja. Sen sijaan vokaalivartaloa vastaavia muotoja ei *ntU*-johdoksella niinkään paljon esiinny, kun taas *ne*-johdoksella niitä on paljon. Aineiston perusteella vaikuttaakin siltä, että niissä paradigman muodoissa, joissa *ne*-johdoksesta tulee vokaalivartaloinen muoto, käytetään sitä. Vokaalivartaloisissa muodoissa *ne*-johdos esiintyy jopa paljon useammin kuin *ntU*-johdos. Sen sijaan silloin, kun *ne*-johdoksesta tulisi konsonanttivartaloinen muoto, käytetään mieluummin *ntU*-johdoksen korvaavaa muotoa. Suuri osa *ntU*-johdosten käytöstä on *ne*-johdosten konsonanttivartaloiden korvaamista, kun taas vokaalivartaloa vastaavia muodoissa *ntU*-johdoksella on vähän käyttöä.

6.2. Konsonanttivartalon tarkastelua verbeittäin

Tässä alaluvussa tarkastelen aineistoni *ne*-verbijohdoksia sen mukaan, miten niillä esiintyy konsonanttivartaloisia muotoja. Aineistosta erottuu kaksi pääryhmää: sellaiset *ne*-johdokset, joilla ei esiinny ollenkaan konsonanttivartaloisia muotoja, ja sellaiset *ne*-johdokset, joilla konsonanttivartaloa esiintyy. Käsittelen kumpaakin ryhmää omassa alaluvussaan.

6.2.1. Johdokset, joilta puuttuvat konsonanttivartaloiset muodot

Osalla aineistoni *ne*-johdoksista ei ole yhtään konsonanttivartaloisten taivutusmuotojen esiintymää, vaan pelkästään vokaalivartaloisia muotoja. Näiden johdosten rinnalla esiintyvällä *ntU*-johdoksella sen sijaan esiintyy konsonanttivartaloa korvaavia muotoja ja sen lisäksi yleensä myös muita taivutusmuotoja, siis sellaisia, jotka *ne*-johdoksella ovat vokaalivartaloisia. Johdoksia, joilla konsonanttivartaloisia muotoja ei esiinny ollenkaan, ovat aineistossani *enenee*, *kapenee*, *kevenee*, *lavenee*, *levenee*, *lievenee*, *murenee*, *nuorenee*, *paksunee*, *paranee*, *rumenee*, *samenee*, *sankkenee*, *selvenee*, *sumenee*, *synkkenee*, *tihenee*, *tiukkenee*, *tummenee*, *väljenee* ja *yhtenee*. Joukossa on muutamia melko harvinaisia lekseemejä, joista ei voida varmuudella sanoa, puuttuvatko niiltä konsonanttivartaloiset muodot täysin, vai eikö aineistoon ole vain osunut yhtään konsonanttivartaloista esiintymää. Konsonanttivartaloisten taivutusmuotojen muodostaminen saattaa olla mahdollista osasta edellä mainituista verbeistä, mutta käytännössä niitä ei luultavasti esiinny ollenkaan tai esiintyy äärimmäisen harvoin.

Toisaalta ryhmässä on myös yleisemmin esiintyviä verbejä. Esimerkiksi *paranee*-lekseemin esiintymiä on aineistossa kaikkiaan yli tuhat, mutta ei yhtäkään konsonanttivartaloista taivutusmuotoa, joten hyvin todennäköistä on, että sillä ei konsonanttivartaloisia muotoja esiinny ollenkaan. Samoin esimerkiksi *kapenee*, *kevenee* ja *murenee* vaikuttavat esiintymiensä perusteella hyvin selviltä tapauksilta: vokaalivartaloisten muotojen esiintymiä niillä on, mutta konsonanttivartaloiset muodot korvataan aina rinnakkaisella *ntU*-johdoksella. Luvussa 2.5. mainitsin, että Räisänen (1985: 21) esittää konsonanttivartaloisten muotojen puuttuvan erityisesti niillä verbeillä, joiden yhteys kantana olevaan sanaan on selvä ja merkityskin siis melko läpikuultava. Edellä luettelemistani johdoksista moni yhdistyy vaivattomasti kantaansa, mutta esimerkiksi johdoksille *enenee*, *paranee* ja *yhtenee* ei niin selvää kantaa ole. Räisänen väite näyttää kuitenkin ainakin toistaiseksi suurelta osin pitävän paikkansa, vaikka joitakin poikkeuksia löytyykin.

Edellä mainituista johdoksista *enenee*, *rumenee*, *sankkenee* ja *tummenee* ovat sellaisia, joita vastaavilla *ntU*-johdoksilla (*enentyy*, *rumentuu*, *sankentuu* ja *tumentuu*) esiintyy pelkästään konsonanttivartaloa korvaavia muotoja ja *ne*-johdoksen vokaalivartaloa vastaavat muodot puuttuvat kokonaan. Näyttäisi siis siltä, että näitä *ntU*-johdoksia käytetään vain korvaamaan *ne*-johdoksen konsonanttivartaloiset muodot. *ntU*-johdoksen muiden kuin konsonanttivartaloa vastaavien muotojen puuttuminen voi johtua pelkästään siitä, että luettelemanı verbijohdokset ovat hyvin harvinaisia, joten niistä ei ole aineistoon osunut yhtään vokaalivartaloa vastaavaa muotoa. Johdokset *enenee* ja *enentyy* ovat edellä mainittujen joukossa poikkeavia, sillä niillä *ne*-johdos on sen verran yleisempi, että *ntU*-johdoksen vokaalivartaloa vastaavia muotoja tuskin on mahdollista esiintyä ja konsonanttivartaloa korvaavia muotojakin vain erittäin harvoin. Muista kolmesta johdoksesta vokaalivartaloa vastaavia muotoja voisi luultavasti esiintyä, jos aineisto olisi riittävän suuri. Kuitenkin tämäkin aineisto osoittaa sen, että kyseisten *ntU*-johdosten muita kuin konsonanttivartaloisia taivutusmuotoja käytetään hyvin harvoin.

Toinen mielenkiintoinen seikka on sellaiset *ne*-verbit, joilta puuttuu konsonanttivartaloisten muotojen lisäksi myös joitakin vokaalivartaloisia taivutusmuotoja ja joita vastaavalla *ntU*-johdoksella esiintyy *ne*-verbiltä puuttuvia, vokaalivartaloa vastaavia muotoja. Näyttää siis siltä, että joillakin *ntU*-johdoksilla taipumus korvata konsonanttivartaloiset muodot on laajentunut koskemaan myös joitakin vokaalivartaloisia muotoja. Tämä ilmiö on toistaiseksi hyvin marginaalinen. *ne*-johdokselta puuttuvia ja *ntU*-johdoksella esiintyviä vokaalivartaloisia muotoja on aineistossani erittäin vähän. Ilmiö voi olla kuitenkin merkki *ntU*-johdoksen alan laajenemisesta tietyillä lekseemeillä eli siitä, että se on vähitellen, joskin hyvin hitaasti, syrjäyttämässä *ne*-johdoksen muotoja. Selvimmin kuvatun kaltaisilta vaikuttavat aineistossa lekseemit *nuorenee* ja *tiukkenee*. Niillä on esiintymiä kokonaisuudessaan vähemmän kuin vastaavilla *ntU*-johdoksilla *nuorentuu* ja *tiukentuu*, joten *ntU*-vastine näyttääkin olevan leviämässä. Johdokset *lievenee*, *tihenee* ja *väljenee* eivät ole yhtä selviä tapauksia, mutta niilläkin *ntU*-vastinetta esiintyy myös sellaisissa taivutusmuodoissa, joissa *ne*-johdos olisi vokaalivartaloinen, mutta sen esiintymiä ei ole. *Lievenee*, *tihenee* ja *väljenee* -johdosten kokonaismäärät vastaaviin *ntU*-johdoksiin nähden ovat melko tasaiset. *ntU*-johdos ei ole vielä niin vahvassa asemassa, että sitä olisi enemmän kuin *ne*-johdosta, mutta se on kuitenkin tasoissa, kun tyypillinen tilanne *ne* ~ *ntU* -johdospareilla on se, että *ne*-johdosta esiintyy enemmän. Suhteiden tasaisuus ja *ntU*-johdoksen esiintyminen myös *ne*-johdoksen vokaalivartaloisten muotojen paikalla viestivät, että *ntU*-johdos voisi olla valtaamassa tilaa myös näillä johdospareilla.

Aineistoni merkityseroverbeistä vain *yhtenee* ~ *yhdentyy* -pari on sellainen, jossa *ne*-johdokselta puuttuvat konsonanttivartaloiset muodot kokonaan. *Yhdentyy* esiintyy aineistossa lähes aina erikoistuneessa merkityksessään, joten voisi olettaa, että *ne*-johdoksellakin konsonanttivarta-

loisia muotoja olisi. Konsonanttivartaloisten muotojen puuttuminen aineistosta voi johtua pelkäämistään siitä, että *yhtenee*-johdos on käytössä hyvin harvinainen, joten aineistoon ei ole yhtään esiintymää sattunut. Muotojen puuttuminen tai esiintyminen vain satunnaisesti ja erittäin harvoin on luultavasti kuitenkin olla täysin todellista. Johdos on niin harvinainen ja käyttöä vähän, että konsonanttivartaloisten puuttuminen ei välttämättä häiritse. Konsonanttivartaloiset muodot on myös mahdollista korvata jollain muulla ilmauksella.

6.2.2. Johdokset, joilla esiintyy konsonanttivartaloisia muotoja

Enemmistöllä aineistoni *ne*-johdoksista esiintyy konsonanttivartaloisiakin taivutusmuotoja. Johdos-ten joukkoon mahtuu monella tavalla käyttäytyviä tapauksia. Joillakin *ne*-johdoksilla konsonanttivartaloa esiintyy hyvin vähän. Toisilla taas konsonanttivartaloisia muotoja voi olla jopa enemmän kuin korvaavia *ntU*-johdoksen muotojen. Koska konsonanttivartaloisten taivutusmuotojen esiintyminen on erilaista eri *ne*-johdoksilla, jaan verbit vielä kolmeen eri ryhmään ja käsittelen jokaista alaryhmää erikseen.

Konsonanttivartaloisia muotoja esiintyy hyvin vähän seuraavilla johdoksilla: *alenee, haaleenee, halpenee, happanee, huononee, jyrkkenee, kohenee, kovenee, laimenee, loivenee, lyhenee, lähenee, mätänee, niukkenee, ohenee, pahenee, pienenee, pitenee, suurenee, syvenee* ja *vaalenee*. Konsonanttivartaloa esiintyy näillä verbeillä vain yhdessä tai kahdessa taivutusmuodossa ja taivutusmuotojen sanaesiintymiä on kaikilla ryhmän verbeillä alle kymmenen, useimmilla vain muutama. Tyypillisimmin johdoksilla esiintyvä konsonanttivartaloisen taivutusmuoto on 1. tai 2. infinitiivi. Esimerkiksi lekseemeillä *pahenee* ja *pienenee* 1. infinitiivi on ainoa konsonanttivartaloisen muoto, josta on esiintymiä. Samoin 2. infinitiivin muodot verbeillä *huononee, kovenee, suurenee* ja *syvenee* ovat ainoa konsonanttivartaloiset esiintymät. On mielenkiintoista, että konsonanttivartaloa esiintyy näin vähän etenkin, kun otetaan huomioon, että edellä mainitut johdokset eivät ole aineistoni harvinaisimmasta päästä. Edellä mainituista johdoksistakin suurimmalla osalla yhteys kantasanaan tai kantakorrelaattiin on melko selvä. Vähemmän selviä tapauksia lienevät *alenee, kohenee* ja *lähenee*.

Lähes kaikki sellaiset *ne*-johdokset, joilla konsonanttivartaloa esiintyy vähän, ovat esiintymien lukumäärältään rinnakkaiseen *ntU*-johdokseen nähden enemmistössä. *ntU*-johdosta esiintyy parista enemmän ainoastaan johdoksilla *kohenee* ja *kohentuu*. Suurin osa lekseemeistä näyttääkin käyttäytyvän prototyyppisen *ne ~ ntU* -parin tapaan: *ne*-johdoksella esiintyy vokaalivartaloisia muotoja, mutta konsonanttivartaloiset muodot korvataan *ntU*-johdoksella, jolla taas esiintyy paljon konsonanttivartaloa korvaavia muotoja ja vähemmän sellaisia, jotka vastaisivat *ne*-johdoksen vo-

kaalivartaloisia muotoja. *Kohenee ~ kohentuu* -johdosparikin on jakaumaltaan muuten samankaltainen, mutta perfektiä ja 4. infinitiiviä esiintyy *ntU*-johdoksella niin runsaasti, että *ntU*-johdoksen esiintymien määrä kasvaa suuremmaksi kuin *ne*-johdoksen määrä.

Merkitysero rinnakkaisen *ntU*-johdoksen kanssa on edellä luetelluista johdoksista lekseemeillä *alenee, lähenee* ja *syvenee*. Niilläkään ei *ne*- ja *ntU*-johdosten suhteissa ilmene mitään poikkeuksellista, vaan ne käyttäytyvät samaan tapaan kuin muutkin sellaiset johdokset, joilla konsonanttivartaloisia muotoja on vähän. Johdoksilla *alenee, lähenee* ja *syvenee* konsonanttivartaloa esiintyy vain 1. ja 2. infinitiivissä. Vastaavilla *ntU*-johdoksilla konsonanttivartaloa korvaavia muotoja esiintyy sen sijaan huomattavasti enemmän. Etenkin lekseemeillä *alentuu* ja *syventyy* on paljon konsonanttivartaloa korvaavia muotoja ja melko vähän *ne*-johdoksen vokaalivartaloa korvaavia muotoja. *Lähentyy*-johdoksella esiintymiä on kokonaisuudessaan vähemmän kuin muilla kahdella merkityseroverbilla, joten sillä konsonanttivartaloa korvaavien esiintymien määräkään ei ole niin suuri. Kuitenkin *lähentyy*-johdoksenkin korvaavia muotoja esiintyy aineistossa enemmän kuin *lähenee*-johdoksen konsonanttivartaloisia muotoja. Merkityseroverbien hyvin samantapaiseen käyttäytymiseen muiden ryhmän johdosten kanssa vaikuttaa varmaankin se, että *ntU*-johdos esiintyy eriytyneestä merkityksestään huolimatta myös perusermerkityksessään ja tällöin nimenomaan *ne*-johdoksen konsonanttivartalon korvaajana.

Toisen käsittelemäni ryhmän *ne*-johdoksilla esiintyy jo selvästi enemmän konsonanttivartaloisia muotoja kuin edellisen ryhmän verbeillä, mutta *ne*-johdosta vastaavalla *ntU*-johdoksella on kuitenkin enemmän korvaavia muotoja. Konsonanttivartaloiset muodot näyttävät kuitenkin säilyneen hieman paremmin kuin edellisen ryhmän lekseemeillä. Tällaisia johdoksia ovat *harvenee, heikkenee, hiljenee, himmenee, kuumenee, laajenee, tyhjenee, vaimenee, vanhenee* ja *vähenee*. Johdosparilla *vaimenee ~ vaimentuu* konsonanttivartaloisten ja konsonanttivartaloa korvaavien muotojen määrä on melko tasainen, mutta koska johdokset ovat melko harvinaisia ja ne muuten noudattavat samantapaista jakaumaa kuin muut edellä mainitut johdokset, olen asettanut *vaimenee*-johdoksenkin tähän ryhmään.

Edellä esitetyillä verbeillä on jonkin verran finiittisiä konsonanttivartaloisia muotoja, esimerkiksi perfektiä ja pluskvamperfektiä, mutta enimmäkseen konsonanttivartaloiset esiintymät ovat kuitenkin infinitiivejä ja partisiippeja. Näilläkin johdoksilla *ne*-johdosta esiintyy enemmän samantapaiseen *ntU*-johdokseen verrattuna. Joukossa on joitakin yleisemmin esiintyviä lekseemejä kuin edellisessä ryhmässä. Lekseemien *heikkenee, laajenee, vanhenee* ja *vähenee* frekvenssi aineistossa on sen verran suuri, että se on todennäköisesti vaikuttanut myös konsonanttivartaloisten muotojen säilymiseen käytössä. Muut ryhmän johdokset eivät ole kielessä sen yleisempiä kuin edellisen ryhmän johdokset, eikä konsonanttivartalon esiintymiseen näillä johdoksilla löydy aineistosta tiettyä

selvää syytä. Edellä luetelluista lekseemeistä ainoa, jolla on merkitysero *ntU*-parinsa kanssa on *hiljenee*. Se ei poikkea edellä kuvatusta, vaan kuten muillakin ryhmän johdoksilla, *hiljentyy*-johdoksella on enemmän konsonanttivartaloa korvaavia muotoja kuin *hiljenee*-verbillä konsonanttivartaloisia muotoja. Johdosten suhteet ovat melko tasaiset, vaikka *ne*-johdosta esiintyykin enemmän.

Kolmas *ne*-johdosten ryhmä on mielenkiintoinen, sillä siinä *ne*-johdoksilla on enemmän konsonanttivartaloisia muotoja kuin rinnakkaisella *ntU*-johdoksella on konsonanttivartaloa korvaavia muotoja. Tämä ryhmän verbit eivät näytä noudattavan sitä tendenssiä, että *ne*-verbin konsonanttivartaloiset muodot korvattaisiin *ntU*-johdoksen vastaavilla muodoilla, vaan ryhmän *ne*-johdoksilla konsonanttivartaloiset muodot ovat edelleen käytössä. Ryhmään kuuluvat lekseemit *hupenee*, *hävvenee*, *ilmenee*, *kylmenee*, *oikenee*, *pehmenee*, *pimenee* ja *ylenee*. Osa näistä havaittiin poikkeukselliseksi jo määrällisen tarkastelun yhteydessä (luku 3.3.1.) Konsonanttivartaloisten muotojen esiintymiseen edellä mainituilla verbeillä vaikuttanee se, että niillä kaikilla rinnakkainen *ntU*-vastine on harvinainen, ja se ei näytä olevan yleistynyt käyttöön konsonanttivartaloisten muotojen tilalle. Kaikilla lekseemeillä *ne*-johdosta esiintyy enemmän kuin vastaavaa *ntU*-johdosta, ja joillakin *ne*-johdoksen esiintymiä on jopa huomattavan paljon enemmän. Vaikka *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisia muotoja esiintyykin ryhmässä enemmän, on rinnakkaisilla *ntU*-johdoksillakin kuitenkin joitakin konsonanttivartaloa korvaavia muotoja. Osalla *ntU*-johdoksista, lekseemeillä *hävventyy*, *huventuu*, *kylmentyy* ja *pehmentyy*, esiintyy aineistossa pelkästään konsonanttivartaloa korvaavia muotoja. Muilla *ntU*-johdoksilla esiintyy enimmäkseen konsonanttivartaloa korvaavia, mutta myös joitakin muita taivutusmuotoja.

Edellä lueteltujen johdosten joukossa vaikuttaisi olevan enemmän sellaisia, joilla kannan ja johdoksen yhteys ei ole läpikuultava, kuin aiemmin käsitellyissä ryhmissä. Johdoksilla *kylmenee*, *pehmenee* ja *pimenee* kanta lienee selvä (*kylmä*, *pehmeä* ja *pimeä*). Sen sijaan esimerkiksi *ilmenee* ei ehkä niin vaivattomasti yhdisty adverbiin *ilmi*, saati sitten johdokset *hupenee* ja *hävvenee*, joiden kanta on vielä epäselvempi. Räisäsen hypoteesi siitä, että konsonanttivartaloisia muotoja esiintyisi enemmän sellaisilla johdoksilla, joiden kanta ei ole niin selvä ja vähemmän sellaisilla, joiden yhteys kantaan on selvä, näyttäisi edelleen kutakuinkin pitävän paikkansa. Aivan yksiselitteinen ei tämä tendenssi kuitenkaan ole, sillä nytkin käsiteltävistä johdoksista löytyy joitakin poikkeuksia.

Aineiston perusteella näyttää siltä, että edellä mainitut kahdeksan *ne*-johtimista lekseemiä ovat kyenneet hyvin säilyttämään konsonanttivartaloiset muotonsa ja toisaalta kyenneet myös hyvin vastustamaan *ntU*-johdoksen leviämistä paradigmaan. Koska *ntU*-johdoksen konsonanttivartaloa korvaavia muotoja kuitenkin esiintyy aineistossa jokaisella rinnakkaisella *ntU*-johdoksella, voi tilanne tulevaisuudessa muuttua. *ntU*-lekseemit saattavat levitä käyttöön laajemmin erityisesti konso-

nanttivartaloa korvaaviin muotoihin, niin kuin useimmille aineistoni *ne*-johdoksille on jo käynyt. Kolmannenkin ryhmän *ne*-lekseemit saattavat tulevaisuudessa noudattaa samaa sekaparadigmaa kuin suurin osa *ne*- ja *ntU*-johdoksista jo nyt. Niiden kohdalla muutos tapahtuu kuitenkin hitaammin kuin suurimmalla osalla *ne*-verbejä.

Kolmannessa ryhmässä on kaksi johdosta, joiden parilla on merkitysero, johdokset *oikenee*, jonka *ntU*-vastine on *ojentuu*, ja *ylenee*, jonka vastine on *ylentyy*. *Oikenee*- ja *ojentuu*-johdosten käyttö eroaa aika lailla toisistaan, koska *ntU*-johdos on erikoistunut kuvaamaan lähinnä elollisen olion jonkin ruumiinosan suoristumista. Aineistossa on kumpaakin johdosta melko vähän, minkä vuoksi niiden käyttäytymistä on vaikea arvioida. *Oikenee*-johdoksella esiintyy kuitenkin aineistossa konsonanttivartaloisia taivutusmuotoja. Niitä käytetään todennäköisesti aivan tavallisesti kuten vokaalivartaloisiakin muotoja, sillä *ojentuu*-johdoksen merkitys on niin erilainen, ettei sillä mielellään korvata konsonanttivartaloisia muotoja. *Ojentuu*-johdoksella ei ole aineistossa kuin preesensin ja imperfektin esiintymiä, mutta se johtuneekse harvinaisuudesta. Sitä luultavasti käytetään myös aivan tavallisesti omana johdoksenaan. Johdosten merkitysten ero aiheuttaa siis sen, että niitä ei käytetä sekaparadigmaattisesti ja *oikenee*-johdoksellakin esiintyy konsonanttivartaloisia taivutusmuotoja. Myös *ylenee*-johdoksella konsonanttivartaloisia muotoja esiintyy aineistossa. Sen vastine, *ylentyy*, on hyvin harvinainen, ja se esiintyy aineistossa eri merkityksessä kuin *ylenee*. Aineiston perusteella johdokset vaikuttavat erillisiltä toisistaan, ja niin ollen on luontevaa, että *ylenee*-johdoksella sekä vokaalivartaloiset että konsonanttivartaloiset muodot ovat käytössä.

Aineistossa on lisäksi kaksi *ne*-johdosta, jotka jäävät edellä esitetyn ryhmittelyn ulkopuolelle. Lekseemit *loittonee* ja *viilenee* eivät sovi mihinkään edellä mainituista ryhmistä, sillä niillä konsonanttivartaloisten muotojen määrä ja rinnakkaisen *ntU*-johdoksen konsonanttivartaloa korvaavien muotojen määrä on hyvin tasaväkinen. Johdoksilla *loittonee* ~ *loitontuu* ei vaikuta olevan merkityksessä eroa. Sen sijaan *viilenee* ~ *viilentyy* -johdoksilla käyttö saattaa olla hieman eriytynyttä. Erityisesti *loittonee* ~ *loitontuu* -parin kumpikin osapuoli on melko harvinainen, mutta ei *viilenee*- ja *viilentyy* -johdoksillakaan kovin paljon esiintymiä aineistossa ole. Juuri esiintymien pienen määrän vuoksi on vaikea arvioida johdosparien käyttäytymistä. Aineistossa kummallakin *ne*-johdoksella on kuitenkin joitakin konsonanttivartaloisia esiintymiä sekä finiittisissä että infiniittisissä taivutusmuodoissa, joten niitä selvästi käytetään näistä lekseemeistä. Samoin esiintyy myös *ntU*-johdoksen korvaavia muotoja. Se, mikä on konsonanttivartaloisten ja konsonanttivartaloa korvaavien muotojen suhde, ei käy aineistosta ilmi, vaan sen selvittämiseen vaadittaisiin enemmän aineistoa.

6.3. Konsonanttivartalo *ne*-johdoksilla, joille ei ole *ntU*-vastinetta

Tähän mennessä olen tarkastellut konsonanttivartalon esiintymistä *ne+ntU*-ryhmällä, siis sellaisilla lekseemeillä, joilla aineistossa on samasta kantavartalosta molemmat johdokset. Aineistossani esiintyy kuitenkin myös sellaisia *ne*-johdoksia, joilla ei ole *ntU*-vastinetta. On oletettavissa, että tällaisilla johdoksilla konsonanttivartaloa esiintyy enemmän kuin sellaisilla *ne*-johdoksilla, joilla on *ntU*-johdos rinnallaan, koska ei ole mahdollisuutta korvata konsonanttivartaloista muotoa *ntU*-johdoksella. Toisaalta on muistettava, että konsonanttivartaloiset muodot on mahdollista korvata jollain muulla tavalla kuin *ntU*-johdoksella, esimerkiksi jollain toisella johdoksella tai analyyttisesti. Tässä alaluvussa selvittelen lyhyesti konsonanttivartalon esiintymistä sellaisilla *ne*-johdoksilla, joille ei löydy *ntU*-vastinetta aineistostani (*ne*-ryhmä). Tällaisia lekseemejä on aineistossani 27 kappaletta. Käsittelen ensin konsonanttivartalon esiintymistä yleisesti näillä johdoksilla, ja sen jälkeen tarkastelen yksittäisiä verbijohdoksia hieman tarkemmin.

Vertaan ensin *ne*-ryhmän ja *ne+ntU*-ryhmän konsonanttivartaloisten muotojen määriä toisiinsa. Taulukossa 11 on esitetty rinnakkain *ne+ntU*-ryhmän johdosten konsonanttivartaloisten ja konsonanttivartaloa korvaavien muotojen määrä ja *ne*-ryhmän konsonanttivartaloisten muotojen määrä suhteessa kaikkiin esiintymiin. Jälleen konsonanttivartaloisten ja niitä korvaavien muotojen määrät on esitetty myös prosenttilukuina.

TAULUKKO 11. Konsonanttivartaloisten ja niitä korvaavien taivutusmuotojen määrä suhteessa kaikkiin taivutusmuotoihin *ne+ntU*-ryhmässä ja konsonanttivartaloisten taivutusmuotojen määrä *ne*-ryhmässä.

		<i>ne+ntU</i> -ryhmä		<i>ne</i> -ryhmä
		<i>ne</i> -johdos	<i>ntU</i> -johdos	
kv. ja korvaavat muodot	f	918	3810	2825
kaikki taivutusmuodot	f	10516	5653	7710
kv. ja korvaavat muodot	%	8,7	67,4	36,6

ne-ryhmässä konsonanttivartaloisten muotojen osuus kaikista taivutusmuodoista on 36,6 %, kun *ne+ntU*-ryhmän *ne*-johdosten vastaava luku on vain 8,7 %. Konsonanttivartaloisten muotojen esiintyminen näyttääkin olevan paljon yleisempää sellaisilla *ne*-johdoksilla, joille ei ole samakantaista *ntU*-johdosta. Konsonanttivartaloisia muotoja ei ilmeisesti niin paljon korvata muin keinoin, vaan

ne ovat säilyttäneet asemansa osana verbin paradigmaa. Toisaalta taulukosta 11 hahmottuu myös se, kuinka huomattavan suuri on konsonanttivartaloa korvaavien muotojen osuus *ntU*-johdoksilla.

Taivutusmuodoittain tarkasteltuna yleisimmät konsonanttivartaloiset muodot *ne*-ryhmän verbeillä ovat perfekti ja 1. infinitiivi. Samat muodot ovat yleisimpiä myös *ne+ntU*-ryhmän *ne*-johdoksilla. Kaikkiaan konsonanttivartaloisia taivutusmuotoja on *ne*-ryhmän johdoksilla käytössä enemmän kuin *ne+ntU*-ryhmän johdoksilla. Konsonanttivartaloisia esiintymiä on *ne*-ryhmällä nimittäin 19 taivutusmuodossa, kun *ne+ntU*-ryhmän *ne*-johdoksilla esiintymiä on vain 13 taivutusmuodossa. *ne*-ryhmällä on käytössä siis myös sellaisia konsonanttivartaloisia taivutusmuotoja, joita *ne+ntU*-ryhmän *ne*-johdoksilla ei esiinny ollenkaan. Tähän vaikuttaa se, että *ne*-ryhmässä on muutama sellainen lekseemi, joita käytetään hyvin paljon ja joilla siksi on myös harvinaisempien konsonanttivartaloisten taivutusmuotojen esiintymiä.

Vaikka konsonanttivartaloisia taivutusmuotoja onkin *ne*-ryhmällä selvästi enemmän kuin niillä *ne*-johdoksilla, joilla on rinnakkainen *ntU*-vastine, on *ne*-ryhmänkin sisällä lekseemikohtaisia eroja. Konsonanttivartaloisten muotojen esiintymät eivät jakaudu tasaisesti lekseemien kesken, vaan osalla verbeistä ei esiinny konsonanttivartaloisia muotoja ollenkaan, toisilla esiintyy hyvin vähän ja toisilla taas konsonanttivartaloiset muodot ovat hyvin tavallisia. Konsonanttivartaloisia esiintymiä ei ole aineistossa ollenkaan johdoksilla *erkanee*, *hauskenee*, *korkenee*, *löysenee*, *muikenee*, *mustenee*, *sakenee*, *suppenee*, *tuuhenee*, *ulkonee* ja *vahvenee*. Kaikki nämä ovat harvinaisia kielessä. Lekseemit *erkanee*, *mustenee* ja *sakenee* esiintyvät aineistossani vähän useammin, mutta muilla edellä luetelluilla on aineistossa vain muutama esiintymä. Harvinaisuus vaikuttaa siten, ettei aineistossa välttämättä ole yhtään konsonanttivartalosta esiintymää, vaikka sellainen voisikin olla mahdollinen muodostaa. Toisaalta aineisto kertoo kuitenkin sen, että näillä johdoksilla konsonanttivartaloisia muotoja ei esiinny tai ne ovat ainakin hyvin harvinaisia, vielä harvinaisempia kuin vokaalivartaloiset taivutusmuodot.

Johdosten harvinaisuudella voi olla muitakin vaikutuksia. Ainakin osalla edellä mainituista konsonanttivartaloiset muodot saattaisivat kuulostaa melko omituisilta, esimerkiksi **hauskennut* tai **supennut*. *Korkenee*-verbistä jopa 1. infinitiivin muodostaminen tuntuu vaikealta: *?korjeta*. Jos muodot kuulostavat vierailta, saatetaan tilalle valita joku toinen samaa tarkoittava ilmaus. Tämä taas vähentää entisestään muotojen esiintymistä, jolloin muodostuu noidankehä. Osalla verbejä on esimerkiksi olemassa samaa tarkoittava *U*-johdos (esim. *laihtua*, *mustua*, ks. luku 3.1.), joka on käytössä yleisempi ja joka siksi saattaa vaikuttaa sekä koko *ne*-johdoksen esiintymiseen että nimenomaan konsonanttivartaloisten muotojen esiintymiseen.

Sakenee-lekseemin konsonanttivartaloisten muotojen puuttumiseen voidaan hakea selitystä kantasanan ja johdoksen yhteydestä. Konsonanttivartaloisen muoto *sakenee*-johdoksesta laukaisee

kannassa astevaihtelun (esim. **on saennut*), joka hämärtää kantasanan ja johdoksen yhteyttä (vrt. Laakso 1990: 47). Vastaavanlainen on myös johdos *tokenee*, jolla on aineistossa vain yksi konsonanttivartaloinen esiintymä. On mahdollista, että kantasanan ja johdoksen välisen yhteyden hämartyminen vaikuttaa siten, että konsonanttivartaloisia muotoja ainakin osittain vierastetaan, jos ei aivan kokonaan jätetä käyttämättä. *Erkane*-verbistä konsonanttivartaloiset muodot näyttävät olevan täysin mahdottomia. Vokaalivartaloisia muotoja nimittäin esiintyy jonkin verran enemmän kuin muilla edellä mainitsemillani verbeillä. Räisänen (1985: 21) arvelee, että konsonanttivartaloisten muotojen puuttuminen *erkane*-johdoksella johtuu astevaihtelusta ja siitä, ettei johdokselle löydy kantasanaa. Konsonanttivartaloisten muotojen muodostaminen kierretään tässä tapauksessa todennäköisesti toisella johdoksella. Samasta kantavartalosta on olemassa nimittäin (V)VntU-johdos *erkaantua*, jota varmaankin käytetään silloin, kun konsonanttivartaloa vastaava taivutusmuoto täytyy muodostaa.

Muutamalla *ne*-ryhmän lekseemillä on aineistossa hyvin vähän konsonanttivartaloisia esiintymiä. Tällaisia ovat edellä mainitun *tokenee*-johdoksen lisäksi johdokset *laihenee*, *selkenee*, *tarkenee* ja *urkenee*. Muilla on aineistossa vain yksi konsonanttivartaloinen esiintymä, paitsi *urkenee*-verbillä kolme esiintymää. Konsonanttivartaloiset esiintymät ovat näillä johdoksilla aineistossa niin harvinaisia, että käytännössä voisi sanoa, ettei niillä esiinny konsonanttivartaloita ollenkaan. Kaikki johdokset ovat myös kokonaisuudessaan harvinaisia, joten vokaalivartaloisiakin esiintymiä niillä on vähän. Esimerkiksi lekseemien *tarkenee* ja *selkenee* kohdalla lienee mahdollista, että konsonanttivartalon vähäisyys johtuu vain johdoksen vähäisestä käytöstä yleensä. Intuitioni mukaan näiden verbien konsonanttivartaloisten muotojen muodostaminen on täysin mahdollista: *on seljennyt*, *on tarjennut*. Toisaalta ainakin johdoksen *selkenee* paradigma sekoittuu supistumaverbin kanssa. Jos supistumaverbi on käytössä yleisempi, voisi ajatella, että konsonanttivartaloisia muotoja, jotka ovat siis ilmiänsuhtaan samanlaisia *ne*-johdoksen kanssa, esiintyisi aineistossa enemmän, mutta näin ei kuitenkaan näytä olevan. Toinen mahdollisuus on, että konsonanttivartaloisten yhteydessä ilmenevä astevaihtelu vaikuttaa näilläkin kahdella verbillä muotojen esiintymiseen. Tärkeässä osassa astevaihtelu on ilmeisesti ainakin lekseemin *urkenee* konsonanttivartaloisten esiintymisessä. NS toteaa hakusanan *urkenee* kohdalla, että heikkoasteiset muodot ovat harvinaisia. Myös Räisänen (1985: 21) ja Laakso (1990: 47) käsittelevät astevaihtelua konsonanttivartaloisten muotojen esiintymiseen vaikuttavana tekijänä, vaikka kumpikaan ei tosin mainitse juuri lekseemiä *urkenee*. Johdoksen *laihenee* konsonanttivartaloisten vähäisyyteen vaikuttanee rinnakkainen U-johdos *laihtua*, joka on yleisempi kielessä.

Lopuilla *ne*-ryhmän johdoksista konsonanttivartaloisia muotoja esiintyy yleisemmin. Tällaisia ovat lekseemit *aukenee*, *etenee*, *kalpenee*, *kykenee*, *liikenee*, *liukenee*, *lämpenee*, *pakenee*, *rohkenee*,

vaikenee ja *valkenee*. Johdokset *etenee*, *kykenee* ja *pakenee* ovat aineistoni muihin verbeihin verrattuna melko yleisiä kielessä ja varmaankin siksi myös niiden konsonanttivartaloiset muodot ovat säilyneet hyvin. Ne esiintyvät käytössä usein ja ovat kielenkäyttäjille tuttuja. *Kykenee*- ja *pakenee*-johdokset osoittavat myös sen, ettei astevaihtelukaan (*on kyennyt*, *on paennut*) aina vähennä konsonanttivartaloisten muotojen esiintymistä, vaan johdosten suuri frekvenssi on tässä tapauksessa merkittävämpi tekijä. Räisänen mukaan (1985: 21) olennaista on myös se, että johdokset *kykenee* ja *pakenee* ovat eivät niin selvästi kuvaa muutosta ja niillä ei ole selvää yhteyttä kantasanaan. Hän tosin mainitsee myös johdoksen *tarkenee* sellaiseksi, jolla konsonanttivartaloisia muotoja esiintyy (ja joka on ei-translatiivinen ja jolla ei ole selvää kantasanaa) (mp.), mutta omassa aineistossani sillä ei esiinny kuin yksi konsonanttivartaloisen muoto. Suhteellisen yleisesti käytettyjä ovat myös leksemit *lämpenee* ja *vaikenee*, joten todennäköisesti frekvenssi vaikuttaa myös niiden konsonanttivartaloisten muotojen esiintymiseen. Myös Räisänen (1985: 22) toteaa *vaikenee*-johdoksen olevan taajakäyttöinen.

Toisenlaista tapausta taas edustavat johdokset *aukenee*, *liikenee*, *liukenee*, *rohkenee* ja *valkenee*. Ne eivät mikään ole erityisen yleisiä kielessä, joten konsonanttivartaloiden esiintyminen ei selity sillä. Sen sijaan konsonanttivartaloiset muodot selittynevät sillä, että ne sekoittuvat vastaavien supistumaverbien paradigman kanssa (esim. *aukenee*: *auennut*, *aukeaa*: *auennut*). Myös Räisänen (1985: 22) mainitsee tiettyjen *ne*-johdosten ja supistumaverbien yhteyden. Jonkin verran eroja vaikuttaa olevan myös supistumaverbien käytössä, sillä esimerkiksi *aueta*-verbeistä ovat ilmeisesti käyviä muodot *aukeaa* ja *aukesi*, kun taas esimerkiksi *rohjeta*-verbin muodot *rohkeaa* ja *rohkesi* eivät tunnu aivan yhtä mahdollisilta keskenään. Joka tapauksessa kaikille edellä mainituille *ne*-johdoksille löytyy supistumaverbivastine ainakin jossain taivutusmuodossa, joten todennäköistä on, että se vaikuttaa myös konsonanttivartaloisten muotojen esiintymiseen. Lisäksi on huomattava, että myös johdokselle *lämpenee* löytyy rinnakkainen supistumaverbi. *Lämpenee* on kuitenkin sen verran yleinen, että sillä frekvenssi on luultavasti merkittävämpi konsonanttivartaloiden esiintymiseen vaikuttava tekijä. Sen sijaan johdokselle *kalpenee* ei löydy mitään erityistä syytä, miksi sillä esiintyy konsonanttivartaloisia muotoja. Se ei ole esimerkiksi erityisen yleinen käytössä. Toisaalta selitykseksi voi riittää vain se, ettei sillä ole *ntU*-vastinetta tai muita rinnakkaisia johdoksia, joilla konsonanttivartaloiset muodot voitaisiin korvata. Lisäksi se esiintyy kielessä kuitenkin ehkä niin usein, että sen asema on vakaa ja konsonanttivartaloisetkin muodot säilyneet kielessä.

6.4. Yhteenveto

Konsonanttivartaloisten ja niitä korvaavien muotojen lähemmässä tarkastelussa kävi ilmi, että *ne+ntU*-ryhmän *ne*-johdoksilla konsonanttivartaloisia taivutusmuotoja esiintyy hyvin vähän varsinkin, kun määrää verrataan *ntU*-johdoksen konsonanttivartaloa korvaavien muotojen määrään. Suhteessa kaikkiin esiintymiin *ne*-johdosten konsonanttivartaloisten muotojen osuus on 8,7 % ja *ntU*-johdosten konsonanttivartaloa korvaavien muotojen osuus 67,4 %. Aineisto osoittaa selvästi, että *ne*-johdosten konsonanttivartaloisia muotoja korvataan *ntU*-johdosten muodoilla. *ntU*-johdoksia käytetään usein nimenomaan *ne*-johdoksen konsonanttivartaloiden korvaajana, ja *ne*-johdosten vokaalivartaloa vastaavia muotoja esiintyy vähemmän. Kuitenkin aineistosta selviää, etteivät *ne*-johdosten konsonanttivartaloiset muodot ole kokonaan hävinneet, vaan niitä esiintyy edelleen.

Yksittäisten verbilekseemien tarkastelussa erottui eri tavalla käyttäytyviä johdosryhmiä. Osalla *ne*-johdoksista ei esiinny konsonanttivartaloisia taivutusmuotoja ollenkaan, vaan ne korvataan *ntU*-johdoksen muodoilla. Niillä johdoksilla, joilla konsonanttivartaloisia muotoja esiintyy, on osalla niitä erittäin vähän ja niitä siis esiintyy käytännössä hyvin harvoin. Toisella ryhmällä taas konsonanttivartaloiset muodot ovat säilyneet hieman paremmin ja niitä esiintyy aineistossa jonkin verran enemmän kuin ensimmäisellä ryhmällä, mutta silti rinnakkaisella *ntU*-johdoksella esiintyy enemmän korvaavia muotoja. Kolmas johdosryhmä käyttäytyy eri tavalla, sillä siinä *ne*-johdoksilla on enemmän konsonanttivartaloisia muotoja kuin rinnakkaisella *ntU*-johdoksella korvaavia muotoja. *ne*-johdosten konsonanttivartaloiset muodot ovat vielä täysin yleisesti käytössä. Rinnakkaiset *ntU*-johdokset sen sijaan ovat melko harvinaisia esiintyvyydeltään. On kuitenkin mahdollista, että tässäkin ryhmässä *ntU*-johdokset ovat tulevaisuudessa leviämässä *ne*-johdosten konsonanttivartaloiden tilalle. Mahdollinen muutos tapahtuu kuitenkin hyvin hitaasti, ja toistaiseksi *ne*-johdoksen konsonanttivartalot ovat vielä yleisiä. Merkityseroverbit taas sijoittuvat konsonanttivartaloiden tarkastelussa eri ryhmiin, eivätkä käyttäydy kaikki samaan tapaan.

Tarkastelin myös aineistoni *ne*-ryhmää verratakseni konsonanttivartaloiden esiintymistä siinä ja *ne+ntU*-ryhmän johdoksilla. *ne*-ryhmässä konsonanttivartaloisia muotoja esiintyy selvästi enemmän. Niiden osuus kaikista taivutusmuodoista on *ne*-ryhmässä 36,6 %, mikä on paljon enemmän kuin *ne+ntU*-ryhmän *ne*-johdosten konsonanttivartaloiden osuus. Pelkän määrällisen tarkastelun perusteella näytti siltä, että konsonanttivartaloiset muodot olisivat *ne*-ryhmän johdoksilla yleisesti suuremmassa käytössä, mutta yksittäisten verbien tarkastelussa kävi ilmi, että *ne*-ryhmänkin johdosten kesken on lekseemeittäisiä eroja. Osalla johdoksista konsonanttivartaloisia muotoja ei

esiinny ollenkaan, osalla niitä esiintyy hyvin vähän, ja vain osalla ne ovat yleisemmin käytössä. *ne*-ryhmän konsonanttivartaloiset muodot tulevatkin lähinnä viimeksi mainitulta ryhmältä ja etenkin muutamalta ryhmän hyvin yleiseltä lekseemiltä (esim. *etenee*, *kykenee*).

Konsonanttivartaloisten muotojen esiintymiseen näyttää vaikuttavan suuressa määrin johdoksen frekvenssi. Kun johdos esiintyy kielessä usein, sen konsonanttivartaloisetkin muodot säilyvät paremmin. Lisäksi johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen käyttöön vaikuttavat rinnakkaiset johdokset. Jos *ntU*-johdos on olemassa, sitä usein käytetään konsonanttivartaloisten muotojen sijasta. Täysin johdonmukaista korvaaminen ei kuitenkaan ole, sillä joillakin johdoksilla voi *ntU*-johdoksen olemassaolosta huolimatta esiintyä enemmän konsonanttivartaloisia muotoja. *ne*-johdoksen käyttöön voivat myös vaikuttaa muut rinnakkaiset johdokset. Esimerkiksi *erkanee*-verbin konsonanttivartaloiset muodot korvataan johdoksella *erkaantua*. Myös samakantaisia *U*-johdoksia esiintyy, esimerkiksi lekseemillä *mustenee* rinnakkainen *mustua*. Supistumaverbien olemassaolo taas vaikuttaa joihinkin *ne*-johdoksiin. Tällöin konsonanttivartaloisia muotoja yleensä esiintyy, koska ne ovat supistumaverbien kanssa samanmuotoisia, mutta silloin niistä ei voida erottaa, kuuluvatko ne *ne*-johdokselle vai supistumaverbille. Supistumaverbin kanssa risteäminen pitääkin yllä tiettyjen johdosten konsonanttivartaloisia muotoja.

Myös astevaihtelu on yksi mahdollinen konsonanttivartaloisten muotojen esiintymiseen vaikuttava tekijä. Tietyillä johdoksilla konsonanttivartalo laukaisee sanan vartalossa heikon asteen, mikä heikentää johdoksen ja sen kantasanan yhteyttä. Erityisesti vaikutusta näyttää olevan yksittäisk:n astevaihtelulla (vrt. luku 3.1.). Sama heikko aste ilmenee kyllä *ntU*-johdoksen kanssakin, joten voisi ajatella, että sitäkään ei mielellään käytettäisi korvaajana. Astevaihtelusta on lisäksi huomattava, että suuri frekvenssi näyttää menevän ainakin joissakin tapauksissa sen edelle vaikuttavana tekijänä. Esimerkiksi johdoksella *kykenee* ovat myös heikkoasteiset konsonanttivartaloiset muodot käytössä. Kaikilla johdoksilla ei myöskään ole selvää kantasanaa olemassa, jolloin kantasanan ja johdoksen välisen yhteyden säilyminen ei käy selitykseksi. Kuitenkin astevaihtelu lisää epäyhtenäisyyttä verbin paradigmassa, ja siten sen voi ajatella olevan johdoksen säilymistä tai ainakin sen konsonanttivartaloiden säilymistä heikentävä tekijä. Lopulta on todettava, että konsonanttivartaloiden esiintymisessä on myös selviä lekseemikohtaisia eroja. Toisilla lekseemeillä muodot ovat paremmin säilyneet kuin toisilla. Eri lekseemien eroihin voivat vaikuttaa myös kiteytymät, joissa konsonanttivartaloiset muodot saattavat säilyä, kuten esimerkiksi *pimenee*-johdoksen 2. infinitiivi ilmauksessa *illan pimetessä*.

Kaiken kaikkiaan aineistoa tarkastelemalla on havaittavissa kielessä käynnissä oleva muutos: konsonanttivartaloiden häviäminen. Muutos näyttää tapahtuvan eri johdoksilla eri tahtiin riippuen kuhunkin johdokseen vaikuttavista tekijöistä. Lisäksi työssäni on kyseessä toinenkin muutos, joka

on *ntU*-johdosten leviäminen. Jos *ntU*-johdos on olemassa tai se voidaan samasta kannasta helposti johtaa, se näyttää herkästi ottavan paikkansa *ne*-johdosten konsonanttivartaloisten muotojen rinnalla. Lopulta se voi jopa syrjäyttää konsonanttivartaloiset muodot miltei kokonaan. *ntU*-johdoksen leviäminen liittyy konsonanttivartaloisuuden häviämiseen, sillä leviäminen näyttää tapahtuvan *ne*-johdosten konsonanttivartaloisten muotojen kautta. Leviävä *ntU*-johdos tavallaan hyötyy yleisestä konsonanttivartaloiden häviämistäipumuksesta. Tosin konsonanttivartaloiden häviäminen näyttää rajoittavan tilannetta niin, että *ne*- ja *ntU*-johdokset vain jäävät hyvin pitkäaikaiseen vaihteluun keskenään sen sijaan, että *ntU*-johdos leviäisi *ne*-johdoksen paikalle kokonaan.

Olellainen tekijä muutoksessa on paradigma. Verbien paradigmat vaikuttavat *ntU*-johdoksen leviämiseen yhtäältä sitä edistäen ja toisaalta estäen. *ne*-verbin taivutusparadigmassa on epäyhtenäisyyttä, mikä saattaa horjuttaa sen asemaa. Johdoksella on sekä vokaalivartalo että konsonanttivartalo, ja niihin liittyy vielä *n/t*-vaihtelu (esim. *alenee* : *aletkoon*), jolloin paradigmassa on paljon morfofonologista vaihtelua. *ntU*-johdoksen leviämistä tukee se, että sillä vartaloita on vain yksi ja paradigma näin yhdenmukaisempi. *ntU*-johdin pysyy johdoksessa aina samassa ilmiössä, kun taas *ne*-johdoksen ilmiö vaihtelee.

ntU-johdoksen leviämistä taas rajoittavat *ne*-johdoksen frekventit vokaalivartaloiset muodot, lähinnä preesens ja imperfekti. Yleisyyden ansiosta vokaalivartalo säilyy useilla johdoksilla vahvana. Johdosten tilanteeseen vaikuttavat myös paradigman samanasuiset taivutusmuodot (perfekti, pluskvamperfekti, aktiivin 2. partisiippi jne.), jotka ovat siis konsonanttivartaloisia. *ntU*-johdos leviää samamuotoisissa muodoissa. Keskipisteenä muutoksessa vaikuttaisi olevan perfekti, joka on melko yleinen muoto. Sellaisella johdosparilla, jolla *ne*-johdoksen asema on heikko, voi leviäminen jatkua samanasuisten muotojen ulkopuolelle jopa yleisimpiin vokaalivartaloisiin muotoihin saakka. Sellaisella *ne*-johdoksella, jolla asema on vahva ja konsonanttivartaloiset vielä yleisesti käytössä, samanasuiset muodot saattavat puolestaan tukea konsonanttivartaloisten muotojen säilymistä. Useimmilla johdoksilla frekventit taivutusmuodot kuitenkin vaikuttavat ylläpitävän vaihtelutilannetta: ne tukevat *ne*-johdoksen vokaalivartalon säilymistä, mutta myös *ntU*-johdoksen esiintymistä konsonanttivartaloiden paikalla.

Paradigmoja tarkasteltaessa on vielä todettava se, että *ne*- ja *ntU*-johdosten taivutuksessa ei ole yhtään molemmille johdoksille yhteistä taivutusmuotoa, jonka kautta johdosten sekaantuminen selittyisi suoraan. Jos verrataan esimerkiksi Paunosen (1976: 63) esittämää kaaviota nominintaivutuksen tyypeistä, siinä on useita sellaisia taivutusmuotoja, jotka voidaan analysoida moneen tyyppiin kuuluvaksi. Esimerkiksi lekseemeillä *hammas* ja *kannas* yksikön partitiivi on samankaltainen, jolloin muoto saatetaan analysoida kuuluvaksi kumpaan tahansa tyyppiin, mutta tietyissä muissa paradigman muodoissa taivutus eroaa (esim. monikon partitiivi *hampaita*, *kannaksia*) (mp.). *ne*- ja

ntU-johdoksilla vaihtelu liittyykin hieman laajempaan yhdenmukaisuuteen. Johdokset yhdistää toisiinsa kantavartalon samanlainen asu ja (yleensä) samanlainen merkitys. Lekseemiparista toiseen vaihtelua taas levittää useimmiten varmaankin sanahahmojen samankaltaisuus ja sitä kautta syntyvä analogia.

Palaan lopuksi luvussa 2.6. esittämäni Paunosen (2003) reuna-alue- ja keskusaluehypoteesiin ja siihen, miten *ne*- ja *ntU*-johdokset soveltuvat tarkasteltavaksi hypoteesin avulla. Reuna-alueen piirteitä ovat suuri morfofonologinen vaihtelu, epäproduktiivisuus ja matala frekvenssi (Paunonen 2003: 216). *ne*-johdoksilla ilmenee morfofonologista vaihtelua ja mahdollinen produktiivisuuskin on lähinnä satunnaista ja tilapäistä. Frekvenssi on yleisesti ottaen pieni, mutta tämä ei päde aivan kaikkiin johdoksiin. *ntU*-johdokset ovat vaihtelun suhteen yksinkertaisempia, ja ne ovat produktiivisempia. Frekvenssiltään *ntU*-johdokset eivät ole *ne*-johdoksia yleisempiä, vaan pikemminkin niiden esiintyvyys on kokonaisuudessaan vähäisempää kuin *ne*-johdosten. Kokonaisena ryhmänä *ne*-johdokset sijoittuisivat lähemmäs reuna-aluetta kuin *ntU*-johdokset, mutta ne kuitenkin vastustavat muutosta melko hyvin. Lisäksi *ne*-johdostenkin sisällä on eri tavalla käyttäytyviä lekseemejä. Osa niistä on muutosalttiimpia, kun taas toiset vastustavat muutosta paremmin.

Reuna-alueelle kuuluvia *ne*-johdoksilla onkin tiettyjä tyypillisiä piirteitä. Niillä frekvenssi on melko pieni. Muutosalttiuteen tuntuu erityisesti vaikuttavan se, jos preesens- ja imperfektimuotoja esiintyy vähän. Konsonanttivartaloiden häviämistaipumus on reuna-alueen johdoksilla suuri. Konsonanttivartaloita on enää vähän käytössä tai niitä ei esiinny ollenkaan. Reuna-alueen johdoksella on lisäksi olemassa kielessä samakantainen *ntU*-vastine, jonka merkitys on synonyyminen. *ntU*-parin merkityksen eriytyminen sen sijaan voi muuttaa *ne*-johdoksenkin tilannetta. Muutosalttiin *ne*-johdoksen parina oleva *ntU*-johdos on myös jo jonkin verran yleistynyt, joten sitä esiintyy ainakin *ne*-johdoksen konsonanttivartaloisten muotojen paikalla. Mikäli *ntU*-johdosta esiintyy erittäin vähän, omassa aineistossani vain muutamia esiintymiä, ei *ne*-johdos ole erityisen muutosaltis. Niin ikään sillä saattaa olla vaikutusta, että *ne*-johdoksen yhteys kantasanaan on läpinäkyvä ja sillä on selvä muutosmerkitys (Räisänen 1985: 21). Tämä tosin ei päde läheskään yksiselitteisesti, vaan poikkeuksia esiintyy jonkin verran. Jos taas pohditaan keskusalueen *ne*-johdosten piirteitä, niin tiivistettynä niiden frekvenssi on *ne*-johdosten mittakaavassa suuri. Niillä ovat myös konsonanttivartalot edelleen käytössä, ja kielessä ei ole vastaavaa *ntU*-johdosta. Monella keskusalueen *ne*-johdoksella esiintyy vartalossa *k* (esim. *kykenee*, *liukenee*), joka konsonanttivartalon ja *ntU*-johdoksen yhteydessä muuttuu kadoksi, mutta tämä ei suinkaan ole välttämätöntä keskusalueen johdoksille.

Kuitenkaan piirteitä määrittelemällä ei välttämättä saada ennustettua täysin johdosten taipumusta muutokseen. Johdoksissa on tapauksia, jotka käyttäytyvät keskimääräisestä poiketen. *ntU*-

johdos vaikuttaakin leviävän toisaalta tiettyjen taivutusmuotojen kautta ja toisaalta tietyissä leksemeissä ja tietyistä lekseemeistä toisiin. Jotkut lekseemit näyttävät vastustavan muutosta paremmin kuin toiset. Juuri leksikaalisen leviämisen ennustaminen voikin osoittautua vaikeaksi.

7. LOPUKSI

Tutkielmassani pyrin saamaan selvyyttä *ne-* ja *ntU-*johdosten suhteeseen tarkastelemalla niitä sekä määrällisten suhteiden, merkityseron, taivutusmuotojen jakauman että *ne-*johdoksen konsonantivartaloiden esiintymisen kannalta. Johdosten määrällisestä tarkastelusta selviää, että *ne-*johdosten eri muotoja esiintyy kielessä enemmän kuin *ntU-*johdosten muotoja. On olemassa sellaisia *ne-*johdoksia, joille vastaavaa *ntU-*johdosta ei löydy. Suomen verbijohdosten kenttä on kuitenkin niin mutkikas ja moneen suuntaan haaroittuva, että *ne-*johdoksella saattaa olla muita rinnakkaisia johdoksia, joillain jopa useita, jotka vaikuttavat *ne-*johdostenkin tilanteeseen. Suurella osalla aineistoni johdoksista on silti samasta kantavartalosta olemassa sekä *ne-* että *ntU-*johdos. Aineiston tyypillinen tapaus on sellainen johdospari, jossa molempia johdoksia esiintyy, mutta *ne-*johdos on enemmistössä. Vain pienellä osalla johdoksista *ntU-*johdokselle ei löydy aineistosta *ne-*vastinetta ja samoin hyvin pienellä osalla *ntU-*johdos on samakantaisessa parissa vallalla.

Johdospareja, joilla on keskenään merkitysero, on aineistossani seitsemän. Merkityserotapauksessa *ne-* ja *ntU-*johdoksilla voi olla synonyyminen merkitys, mutta lisäksi *ntU-*johdos on eriytenyt omaan, tyypillisesti ihmisen toimintaa kuvaavaan merkitykseensä. Tällöin *ntU-*johdosta yleensä esiintyy myös korvaamassa *ne-*johdoksen konsonantivartaloisia taivutusmuotoja. Lisäksi on mahdollista, että *ntU-*johdoksen merkitys ei ole selvästi eriytenyt *ne-*johdoksen merkityksestä, mutta sen käyttöala on rajautunut tiettyihin yhteyksiin. Toisaalta *ne-* ja *ntU-*johdos voivat olla selvästi erilliset, jolloin johdosten paradigmat eivät kovin selvästi sekoitu, vaan *ne-*johdoksellakin esiintyy konsonantivartaloisia muotoja. Merkityseroparit eivät siis käyttäydy yhtenäisesti konsonantivartaloisten muotojen esiintymisen ja niiden korvaamisen suhteen, vaan niissä on eri tavalla käyttäytyviä tapauksia. Sen sijaan merkityserotapaukset muodostavat siitä poikkeuksellisen ryhmän, että niistä voi usein muodostaa passiivimuotoja. Useimmilla *ne-*johdoksilla passiivin muodostaminen ei onnistu niiden merkityksen vuoksi. Joitakin harvoja poikkeuksia tosin esiintyy.

Taivutusmuotojen jakauman ja konsonantivartaloisten muotojen esiintymisen tarkastelu osoittaa sen, että *ne-* ja *ntU-*johdosten paradigmat usein sekoittuvat. *ne-*johdoksilla on vokaalivartaloisten taivutusmuotojen esiintymiä paljon. Yleisimpiä taivutusmuotoja ovat preesens ja imperfekti. Konsonantivartaloisia taivutusmuotoja taas *ne-*johdoksilla ei esiinny kovin paljon. *ntU-*johdoksilla puolestaan esiintyy paljon *ne-*johdoksen konsonantivartaloa korvaavia muotoja. Yleinen *ntU-*johdoksilla esiintyvä taivutusmuoto on perfekti. Aineiston valossa *ntU-*johdoksia käytetäänkin paljon korvaamaan *ne-*johdoksen konsonantivartaloisia taivutusmuotoja. *ne-*johdoksen vokaalivarta-

loisia muotoja vastaavia muotoja niillä esiintyy vähänlaisesti. Taivutusmuodoissakin tosin on eroja. Selvempää *ne-* ja *ntU-*johdosten jakautuminen on finiittimuodoissa, kun taas infiniittisissä muodoissa suhteet ovat tasaisemmat.

Lekseemeittäin tarkasteltuna suurin osa johdospareista noudattaa taivutusmuotojen keskimääräistä jakaumaa hyvin tai melko hyvin. Poikkeukset ovat usein pieniä, ja niitä esiintyy enimmäkseen infiniittisissä muodoissa. Osa johdoksista kuitenkin poikkeaa keskivertojakaumasta joko niin, että niillä *ntU-*johdoksen taivutusmuodot painottuvat, tai niin, että *ne-*johdoksella esiintyy runsaasti eri taivutusmuotoja ja vastaavia *ntU-*johdoksia on hyvin vähän. Konsonanttivartaloiden kannalta lekseemit jakautuvat niihin, joilta konsonanttivartaloiset muodot puuttuvat kokonaan, ja niihin, joilla konsonanttivartaloa esiintyy. Jälkimmäisessä ryhmässä taas on sellaisia lekseemejä, joilla konsonanttivartaloa esiintyy melko vähän, ja sellaisia, joilla konsonanttivartalot ovat yleisemmin käytössä. Taivutusmuotojakauman ja konsonanttivartaloiden tarkastelussa onkin kyse tavallaan samasta asiasta, mutta hieman eri painoituksin katsottuna. Yhteenvetona voidaan todeta se, mitä jo määrällinen tarkastelu antoi aavistaa: suurin osa *ne ~ ntU* -lekseemipareista on sellaisia, joilla *ne-*johdosta esiintyy runsaasti vokaalivartaloisissa muodoissa, mutta konsonanttivartaloiset muodot useimmiten korvataan *ntU-*johdoksen vastaavilla muodoilla. Pieni osa johdoksista eroaa siten, että niissä *ne-*johdoksella on voimakkaampi asema kuin tyyppillisissä pareissa, ja pieni osa taas eroaa siten, että *ntU-*johdos on saanut parissa vahvemman sijan.

Kokonaisuudessaan *ne-* ja *ntU-*johdosten välillä ilmenee kaksi muutostendenssiä: yhtäältä konsonanttivartaloisten muotojen häviäminen ja toisaalta *ntU-*johdoksen leviäminen. Nämä kaksi muutosta vaikuttaisivat pinnalta katsottuna johtavan samaan suuntaan, mutta lähemmin tarkasteltuna tilanteessa on kuitenkin myös vastustavia voimia. Kaiken kaikkiaan *ne-* ja *ntU-*johdosten suhde onkin melko monisyinen. Aineistostani käy ilmi, että *ne-*johdosten asema kielessä on edelleen vahva. Joitakin merkkejä *ntU-*johdoksen leviämisestä on kumminkin havaittavissa, ja pienellä osalla aineiston johdoksista *ntU-*johdos on samakantaisessa verbiparissa vallalla. Sekä vaihtelutilanteeseen päätyminen niillä johdoksilla, joilla *ne-*johdos on vielä enemmistössä, että *ntU-*johdoksen leviäminen laajemmalle vaihtelussa olevilla pareilla ovat hyvin hitaita muutoksia. Jälkimmäinen lienee vieläkin hitaampi kuin edellä mainittu. Useat parit luultavasti päätyvätkin sekaparadigmaattiseen tilanteeseen, mutta todennäköisesti osalla muutos pysähtyy siihen, ja vaihtelu jää voimaan hyvin pitkäksi aikaa, jollei lähes pysyvästi. *ne-*johdoksen säilymistä kielessä ennustaa myös Laakson (1991: 121) teoksessaan esittämä toteamus, että missään itämerensuomalaisessa kielessä *ne-*johdin ei ole kokonaan hävinnyt kilpailevien johdosten tieltä. Joillakin aineistoni pareilla on kuitenkin mahdollista, että *ntU-*johdos ajan kuluessa saa suuremman roolin. Lähinnä *ne-* ja *ntU-*johdosten

välisessä muutoksessa on kuitenkin kyse *ne*-johdosten *n/t*-vaihtelun häviämisestä *t*-muotojen eli konsonantivartaloisten muotojen poistuessa ja *ntU*-johdosten siirtymisestä niiden tilalle.

LÄHTEET

- BAAYEN, HARALD – LIEBER, ROCHELLE 1991: Productivity and English derivation: a corpus based study. *Linguistics* 29 s. 801–843.
- BAUER, LAURIE 2001: *Morphological productivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nyky-suomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakulinen ym. 1980 = HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED – VILKUNA, MARIA: *Suomen tekstilauseiden piirteitä: Kvantitatiivinen tutkimus*. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- HAKULINEN, AULI – OJANEN, JUSSI 1970: *Kielitieteen ja fonetiikan terminologiaa*. Tietolipas 66. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ikola ym. 1989 = IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 511. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, TERHO 1976: Syntaktisten vaikutusyhteyksien luonteesta. – *Virittäjä* 80 s. 52–81.
- KARLSSON, FRED 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Porvoo: WSOY.
- KULONEN-KORHONEN, ULLA 1985: Deverbaalisten U-verbijohdosten semantiikkaa. – *Virittäjä* 89 s. 290–309.
- LAAKSO, JOHANNA 1990: *Translatiivinen verbinjohdin NE itämerensuomalaisissa kielissä*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 204. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- LÖFLUND, JUHANI 1998: *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivi*. Turku: Åbo Akademis förlag.
- MÄÄTTÄ, URHO 1998: Suomalaisesta kenttämorfologiasta. – Määttä, Urho – Laalo Klaus (toim.): *Kirjoituksia muoto- ja merkitysoipista*. Folia fennistica & linguistica 21. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NS = *Nyky-suomen sanakirja*. Seitsemäs painos. Porvoo: WSOY 1980.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne: Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAUNONEN, HEIKKI 1976: Allomorfien dynamiikkaa. – *Virittäjä* 80 s. 82–107.
- 2003: Suomen kielen morfologisista muutosmekanismeista. – Laitinen, Lea – Lappalainen, Hanna – Markkola, Päivi – Vaattovaara, Johanna (toim.): *Muotojen mieli: Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta*. Kieli 15 s. 187–248. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RÄISÄNEN, ALPO 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. – *Virittäjä* 82 s. 321–344.
- 1985: Suomen kielen *ne-* ja *ntu-*, *nty-*johtimiset translatiiviverbit. – *Virittäjä* 89 s.1–32.
- 1988: *Suomen kielen u-johtimiset verbit*. Suomi 141. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Saukkonen ym. 1979 = SAUKKONEN, PAULI – HAIPUS, MARJATTA – NIEMIKORPI, ANTERO – SULKALA, HELENA: *Suomen kielen taajuussanasto*. Porvoo: WSOY.
- VESIKANSA, JOUKO 1978: *Johdokset*. Nyky-suomen oppaita 2. Porvoo: WSOY.